

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛЕВЧЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 324:342.821: 329(477+100):[305-055.2](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОЇ УЧАСТІ В ПОЛІТИЦІ Й УРЯДУВАННІ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

За спеціальністю 052 – Політологія
Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Ю.В. Левченко

Науковий керівник:
Тукаленко Інна Анатоліївна,
кандидат філософських наук, доцент

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Левченко Ю. В. Особливості жіночої участі в політиці й урядуванні: український та зарубіжний досвід – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «052 – Політологія» – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Здійснено теоретико-методологічний аналіз ключових понять, таких як політика, урядування та жіноча політична участь. Визначено, що політика як соціальний феномен, представляє собою участь людей у справах громади, суспільства, держави задля задоволення групових і загально-суспільних інтересів, вирішення проблем суспільства через ухвалення та впровадження владних рішень. Політика є стратегічною діяльністю, спрямованою на боротьбу за державну владу, її утримання, а також на підтримку правопорядку й стабільності, забезпечення належного місця держави на міжнародній арені. Публічна політика сучасних демократичних держав формується в умовах розширення можливостей впливу громадянського суспільства на процес вироблення управлінських рішень.

Розмежовано поняття політики та урядування. Обґрунтовано, що під політикою розуміється управлінська діяльність щодо планування й реалізації відповідних стратегій внутрішніх і зовнішніх взаємодій, спрямованих на забезпечення правопорядку й стабільності, тоді як урядування передбачає забезпечення управлінської діяльності, що уможливорює та полегшує колективні дії через скоординоване прийняття рішень на різних рівнях. Саме гендерно орієнтоване урядування гарантує вирішення всіх нагальних соціальних проблем у контексті забезпечення рівних політичних прав жінок і чоловіків.

Проаналізовано зарубіжний досвід залучення жінок до політичних процесів і з'ясовано, що фундаментальне значення у розширенні жіночої політичної участі мають політичні партії. Адже вони є ключовим інститутом функціонування демократичної публічної політики і саме політичні партії є своєрідним

соціальним ліфтом для жінок, які прагнуть реалізації у політиці. Партії стають інструментом, що дозволяє жінкам отримати доступ до інституційних партійних ресурсів: структур, фінансів, іміджевого капіталу тощо. Жінки вносять у партійний арсенал додаткові навички, знання та експертний досвід у процесі прийняття рішень. Підтверджено, що актуальним завданням є посилення впливу жінок на прийняття рішень та забезпечення транзиту до всіх органів влади. Встановлено, що стратегічно важливим механізмом сприяння залученню жінок у політику та забезпечення рівноправної політичної участі жінок стало формування гендерних квот.

Додатковий внесок у дослідженні становить рецепція зарубіжного досвіду громадської активності жінок та підтримки їхньої участі в політиці. Цей досвід включає в себе менторство, організацію спеціальних жіночих шкіл та спеціалізованих курсів тощо. Саме такі заходи дозволяють активізувати жіночу участь у політиці та збільшити їх частку у партіях та виборних органах влади.

З урахуванням аналізу зарубіжного досвіду, розглянуто участь жінок у політичних інституціях та процесах в Україні. Незважаючи на те, що жінки становлять більше половини населення, їхня участь у політиці та вищих органах влади є недостатньою та непропорційною. Зазначено, що Україна потребує створення більш ефективних механізмів та інституцій задля адміністрування забезпечення участі жінок у політиці. Завданням держави та громадянського суспільства є сприяння удосконаленню та більш активному впровадженню гендерного законодавства, а також оптимізації запровадження механізму гендерних квот на рівні не менш як 40% як на національному, так і місцевому рівнях. Слід переглянути закони, які регулюють процес набору кандидатів для всіх партій.

Гендерний аналіз трансформаційних процесів в українському суспільстві, підтверджений статистичними даними, дозволив сформулювати рекомендації щодо забезпечення сталої позитивної динаміки у встановленні паритетного представництва жінок і чоловіків на всіх рівнях політики та урядування. Зокрема обґрунтовано необхідність системної координації інституційних механізмів

забезпечення гендерної рівності з опертям на гендерно чутливі методики комплексного підходу для вирішення проблем гендерного дисбалансу. Важливим чинником успішної реалізації цілей визначається здатність до організованої співпраці держави з політичними партіями, неурядовими організаціями та різними ініціативами на місцевому рівні. Зокрема доводиться важливість ініціатив партій, ЗМІ та НУО, включаючи мережі обміну знаннями, програми підготовки, тренінги та фінансування жінок-кандидатів для підвищення кваліфікації та конкурентних спроможностей жінок, які претендують на виборні посади.

Ключові слова: гендер, гендерні квоти, гендерна рівність, політична участь, політичне лідерство, політична участь жінок лідерів, специфіка політичної участі, проблеми політичної участі жінок-лідерів, жінка-депутат, активна громадянська позиція, президентські вибори, децентралізація, органи місцевого самоврядування, вибори, Виборчий кодекс, самоврядування, місцеві вибори, влада, політичні партії, громадянське суспільство.

ABSTRACT

Levchenko Yu. V. Peculiarities of women's participation in politics and governance: Ukrainian and foreign experience, *qualifying scientific work in the form of a manuscript*.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the 052 – Political Science specialty. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2023.

A theoretical and methodological analysis of the essence of the concepts of politics and governance, as well as women's political participation, was carried out. It was determined that politics is the participation of people in the affairs of the community, society, and the state in order to satisfy group and general societal interests, solving society's problems by making powerful decisions and implementing them. Politics is a strategic activity aimed at the struggle for state power and its further maintenance, as well as at maintaining law and order and stability and ensuring the state's proper place in the international arena. Politics is also the sphere of activity of political parties and public organizations in a specific social environment. It has been established that, in contrast to politics, governance is defined as managerial activity or social coordination, which enables and facilitates collective actions through collectively adopted decisions and not in a vertical, but in a horizontal dimension. However, as well as the politics of governance, it involves managing, ordering, organizing something and achieving set goals. It has been confirmed that party gender quotas and mentoring programs to increase women's political competence are introduced to promote women's involvement in politics.

The foreign experience of involving women in political life is analyzed. One such mechanism is political parties, which have a profound influence on the participation and representation of women in political life. Therefore, political parties are a kind of social elevator for women who aspire to be realized in politics. Political parties are a tool that allows women to have access to party resources and to lead the party organization. It is precisely women who are able to enrich the arsenal of the party with additional skills,

knowledge and expert experience in decision-making within the parties. A forty percent quota for women is the ideal mechanism for promoting women's participation in most established democracies. However, only the countries of Northern Europe managed to fill and exceed the quota of 40% allocated for women. However, in the EU as a whole, the number of women in political parties does not exceed 30%. An important point for foreign democracies is to ensure gender balance at representative party events - congresses, meetings, meetings, etc.

Foreign experience regarding women's social activism and promoting their involvement in politics through mentoring, special women's folk schools, organization of specialized courses, etc., is important. It is precisely such measures that make it possible to activate women's political participation in politics and increase their share in parties and elected authorities. It should be noted that in the USA there are also various projects aimed at expanding the candidacy of women for various political positions. Similar projects offer interactive programs for developing leadership qualities and political campaigning skills for women who have decided to run for office. In addition, it was established that special institutions are engaged in gender monitoring of elections at various levels in order to clarify the situation in the field of gender equality in the electoral process.

The foreign experience of women's political participation in elected bodies and the government system was studied. It has been proven that the EU makes constant efforts to ensure gender equality in the European Parliament - by increasing the number of female MPs, and these efforts are confirmed by the increase in their number with each subsequent election. That is why, since 2019, the number of women in the European Parliament has increased to 40%, although in the national parliaments of the EU countries, the number of female deputies is on average at the level of 25%. Ensuring an increase in the share of women in elected bodies became possible thanks to the establishment of quotas, as was the case with political parties. Despite the adoption of different strategies by both the EU and the US, it will not be possible to fully ensure gender balance in the coming years.

Women's participation in political institutions and processes in Ukraine is highlighted. Despite the fact that until recently the share of women in Ukraine was about 54% of the population, their representation in politics and public authorities at the national level is insufficient and disproportionate.

The gender analysis of transformational processes in Ukrainian society, evidenced by the available statistical data, made it possible to formulate recommendations for ensuring sustainable positive dynamics in the establishment of equal representation of women and men at all levels of politics and governance. In particular, it was emphasized the need for systematic coordination of institutional mechanisms for ensuring gender equality based on gender-sensitive methods of an integrated approach to the problem of equality between men and women. An important aspect in ensuring the successful implementation of goals is determined by the state's ability to organize cooperation with political parties, non-governmental organizations and various grassroots initiatives.

Key words: gender, gender quotas, gender equality, political participation, political leadership, political participation of women leaders, specifics of political participation, problems of women's political participation.

**СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ,
ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

Статті в наукових фахових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Левченко Ю.В. Вплив виборчих систем на гендерне представництво в законодавчих органах: приклад України. *Політикус: науковий журнал*. 2020. № 4. С. 35–41.

2. Левченко Ю.В. Дуальний характер поглядів на ратифікацію Стамбульської конвенції в Україні та Польщі. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020 № 31. С. 154–163.

3. Левченко Ю.В. Представництво жінок у політиці країн східного партнерства. *Молодий вчений* 2020. №8(84). С. 67–73.

4. Левченко Ю. Жіноча участь у політиці та врядуванні в умовах політичних трансформацій країн Центрально-Східної Європи: досвід Республіки Молдова. *Політикус: науковий журнал*. 2021. Вип. 1. С. 58–63.

5. Левченко Ю.В. Гендерні квоти та представленість жінок в органах місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць*. 2021. Вип. 67. С. 75–81.

6. Левченко Ю. Специфіка та проблематика політичної участі жінок-лідерок в Україні. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2021. № 2–3. С. 388–394.

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача:

1. Levchenko Yu. Women's participation in politics and government: the experience of the United Arab Emirates and of China. *Scientific Journal of Polonia University PNAP. Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. 2021. No 48. Pp. 112–117.

2. Левченко Ю.В. Участь жінок у політиці та врядуванні країн Балканського регіону. *Мультидисциплінарний міжнародний журнал «Věda a perspektivy»*. 2022. № 9(16). С. 25–38.

Матеріали наукових конференцій:

1. Levchenko Yu. Gender Equality: the Experience of the Scandinavian Countries. *Дні науки філософського факультету 2020: матеріали доповідей та виступів. Міжнародна наукова конференція (м. Київ, 20 квітня 2020 р.)*. КНУ імені Тараса Шевченка. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2020. С. 175–176.

2. Levchenko Yu. V. Problems of women's political leadership and political participation of women leaders in modern conditions. Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5–6 лютого 2021 р.). Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2021. С. 77–81.

3. Levchenko Yu. Сучасні проблеми жіночого політичного лідерства. *I International Scientific and Practical Conference «Scientific Practice: Modern and Classical Research Methods»*. (Boston, February 26th, 2021). *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. 2021. Vol. 2. February 26. Pp. 75–77.

ЗМІСТ

ВСТУП	11-19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧОЇ УЧАСТІ В ПОЛІТИЦІ Й УРЯДУВАННІ	20-59
1.1. Понятійне розрізнення політики й урядування.....	20-30
1.2. Сутність та особливості поняття політичної участі.....	30-41
1.3. Особливості політичної участі жінок.....	41-57
<i>Висновки до першого розділу</i>	57-59
РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЖІНОЧОЇ УЧАСТІ В ПОЛІТИЦІ Й УРЯДУВАННІ	60-127
2.1. Механізми розширення участі жінок у діяльності політичних партій.....	60-78
2.2. Роль громадських об'єднань у подоланні гендерного дисбалансу політичної участі.....	79-96
2.3. Зарубіжний досвід забезпечення політичної участі жінок у виборних органах й системі урядування.....	97-125
<i>Висновки до другого розділу</i>	125-127
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЖІНОК У ПОЛІТИЦІ Й УРЯДУВАННІ В УКРАЇНІ	128-185
3.1. Розвиток політико-правової бази забезпечення гендерної рівності в Україні.....	128-154
3.2. Особливості впливу громадських об'єднань на активізацію жіночої політичної участі.....	154-172
3.3. Методичні рекомендації щодо збільшення представництва жінок в політико-управлінських процесах.....	172-182
<i>Висновки до третього розділу</i>	183-185
ВИСНОВКИ	186-192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193-217

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Участь жінок у політичному житті будь-якої держави є важливим чинником функціонування справедливого суспільства. Саме політика й урядування визначають напрями розвитку країни, формують її правові та економічні основи, забезпечують соціальну захищеність громадян. Тож, залученість жінок до політики є важливою гарантією того, що інтереси всіх членів суспільства будуть враховані при прийнятті рішень. Участь жінок у політиці слугуватиме також запорукою створення демократичного суспільства, яке формує передумови належного врядування.

Загально визнано, що представництво жінок має вирішальне значення для створення гендерно-чутливої політики та послуг, а жінки-політики можуть виступати в ролі адвокатів жіночих проблем. Якщо ж жінки не будуть вагомим чином залучені до розробки політики та прийняття рішень на всіх рівнях організації влади, то зміни політичного та соціально-економічного статусу жінок, швидше за все, залишаться мінімальними. Та попри усвідомлення цієї закономірності, жінки і досі стикаються з тими самими перешкодами, що мали місце ще десятиліття тому - стереотипні ціннісні установки, гендерна сліпота універсальних законодавчих норм, ексклюзивність доступу до високих фінансових і владних мереж тощо. Усунення наявних перешкод потребує пошуку додаткових рішень, що здатні посилити жіночу політичну репрезентацію. Нової перспективи осмислення потребують і вже широко досліджені способи інтенсифікації жіночої політичної участі – впровадження навчальних програм заохочення жіночого лідерства та підвищення політичних амбіцій.

Українські жінки прагнуть дедалі активніше впливати на політичні процеси в державі та долучатися до прийняття найрізноманітніших рішень. Ігнорування ж суспільного запиту на укріплення гендерного балансу в політико-управлінських процесах, може спричинити серйозні негативні наслідки. Відтак актуальність

обраної теми обґрунтовується необхідністю переосмислення ефективності вироблених у світовому досвіді підходів до усунення гендерного дисбалансу в політичному житті та можливостей докладання їх до українських реалій.

Джерельна база дослідження. Дослідження питань гендерної рівності має усталену традицію та представлено працями як українських, так і зарубіжних вчених. Теоретичному осмисленню феноменів політики й урядування присвячені тексти представників доби Просвітництва – Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є та ін. Німецький соціолог та філософ М. Вебер стверджував, що людська свобода може бути утверджена силою права. Американський політолог Г. Лассавел розглядав політику як систему прийняття рішень. Проблему формування та забезпечення справедливого урядування досліджували С. Аршад, Г. Стокер та А. Гейвуд. Психологічні аспекти залучення до політики вивчав американський науковець Х. Макклоскі. Дослідники у галузі загальної та політичної психології (В. Бехтерев, С. Московичі, З. Фройд, Г. Тард, Г. ле Бон, М.-Л. Рукетт, С. Сігеле та ін.) розкривають неусвідомлений характер політичної участі, яку здійснює людина в масі. Серед українських дослідників цієї галузі слід виділити Т. Траверсе.

Класифікацію політичної участі розробив відомий американський соціолог і політолог С. Гантінгтон. В роботах американського вченого Дж. Грема висвітлено урядування як соціальну координацію, спрямовану на забезпечення та полегшення колективних дій через узгодження колективно прийнятих рішень. Бельгійські науковці К. Поллітт та Г. Букерт аналізують публічне управління як процес формування та реалізації стратегічних рішень, базованих на узгодженні та координації мети та дій всіх ключових учасників. Українські дослідниці А. Колодій та Н. Ротар розглядають концепцію публічного урядування у якості складного процесу, який включає в себе прийняття та реалізацію стратегічних рішень, узгодження та координування мети та дій усіх ключових учасників. Про нові форми громадянської діяльності, як от волонтерство, йдеться у працях американського вченого Р. Патнема. Українська дослідниця А. Бучинська здійснює інтерпретацію західних концепцій урядування. Індонезійські науковиці І.

Августина та Г. Сакмана зазначають про необхідність забезпечення рівного доступу до ресурсів.

Джерельна база дослідження включала наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які вивчали проблеми упровадження гендерної рівності та побудови гендерно чутливої громади, а також законодавчо-нормативні акти та публічні статистичні дані, які характеризують цю проблематику. Різним аспектам зарубіжного досвіду залучення жінок до політичних партій, гендерної громадської активності присвячені численні дослідження українських вчених І. Балим, А. Бокатової, Т. Букіної, Т. Воронової, М. Бучина, В. Гошовської, Д. Губенка, Л. Даниленко, Г. Данчук, І. Кравченко, І. Лубко, Т. Марценюк, І. Оніщенко, Т. Слінко, К. Степаненка, І. Тишко, І. Тукаленко, Л. Чуприни, О. Ярош,

Дослідження участі жінок у процесі прийняття рішень вивчають західні вчені С. Керролл та К. Санбонмацу. Питання, пов'язані із жіночою парламентською більшістю, висвітлені в статті американського дослідника М. Савера..

Різні аспекти гендерної політики в Україні та участі жінок у політиці й урядуванні (на всіх рівнях державної влади та самоврядування), а також громадської активності українських жінок розглянуті у працях таких науковців як: Н. Андрієнко, О. Батанов, О. Булгакова, Н. Габрусєва, Н. Казакова, В. Лебедюк, Н. Патрікєєва, О. Потіха, Р. Поцюрко, Г. Федькович, Т. Слабчук, Т. Чоп, Г. Щигельська та ін.

У дослідженні були використані такі звіти про жіночу участь як «Глобальна база даних квот для жінок (International IDEA)», «Підтримка участі жінок у діяльності політичних партій», «Системи виборчих гендерних квот та їх впровадження в Європі. Примітка Генерального директорату внутрішньої політики Європейського парламенту». Для охоплення широкої аналітичної перспективи у порівнянні зарубіжного та українського досвіду робота потребувала ознайомлення із аналітичними звітами та методичними рекомендаціями міжнародних організацій та дослідницьких проєктів, зокрема були розглянуті:

підготовлений у рамках програми ООН звіт «Участь жінок у політиці та прийняття рішень на місцевому рівні: досвід, виклики і потреби», «Забезпечення гендерної рівності у парламенті. Посібник для парламентів країн регіону» та світові рейтинги щодо гендерної рівності представлені у звітах «Індекс роботи жінок» (Women in Work Index), «Міжпарламентський союз (МПС) і ООН-Жінки» (Inter-Parliamentary Union (IPU) and UN Women), «Частка місць, які займають жінки в національних парламентах (%) – рейтинг країни» (Proportion of seats held by women in national parliaments (%) – Country Ranking), «Щомісячний рейтинг жінок у національних парламентах» (Monthly ranking of women in national parliaments), робочий документ «Жіноче представництво в органах місцевого самоврядування» (Working Paper Women's Representation in Local Government).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» та науково-дослідної теми філософського факультету «Модернізація філософської та політологічної освіти і науки України на основі міжнародних освітньо-наукових стандартів» № 11БФ041-01 і науково-дослідної тематики кафедри політології.

Мета роботи полягає у з'ясуванні особливостей участі жінок у політиці та урядуванні України в контексті вивчення провідного зарубіжного досвіду політико-управлінської жіночої участі.

Досягнення окресленої **мети** змістовно конкретизується й увиразнюється за рахунок виконання таких **завдань**:

- Розкрити сутність фундаментальних понять дослідження та з'ясувати особливості їх розрізнення;

- Визначити політичні та правові засади інституалізації жіночої участі в політико-урядовій діяльності зарубіжних країн та України;
- Охарактеризувати універсальні та специфічні механізми розширення участі жінок у діяльності політичних партій;
- Розкрити роль громадських об'єднань у подоланні гендерного дисбалансу політичної участі в зарубіжних країнах та висвітлити особливості їхнього впливу на активізацію залученості жінок до політичного життя в Україні;
- Обґрунтувати релевантність провідних зарубіжних практик збалансування гендерної участі до українських реалій;
- Розробити методичні рекомендації для збільшення представництва жінок на всіх рівнях політико-управлінської діяльності з метою досягнення стійких і незворотніх зрушень у впровадженні політик гендерної рівності.

Об'єктом дослідження є жіноча участь в політиці та врядуванні.

Предметом дослідження визначено особливості жіночої участі в політиці й врядуванні України та зарубіжних країн.

Методологічна основа дослідження. У роботі були використані загальнонаукові фундаментальні *принципи системності, об'єктивності та всебічності*. Методологічною основою дослідження, що дав змогу здійснити системний аналіз визначеної проблеми, став *комплексний гендерний підхід*, що базується на врахуванні різних потреб і ситуацій, в яких опиняються жінки й чоловіки через свої соціальні ролі.

У процесі дослідження жіночої політичної участі ми також застосовували *статистичні методи*. Зокрема, при зведенні первинного статистичного матеріалу (вивчення жіночого представництва у радах та кількості жінок у керівному складі) використано метод групування, який став базою для застосування інших методів на кшталт статистичного аналізу.

Порівняльний підхід дозволив дати оцінку та зіставити досвід реалізації гендерної політики, а також розвитку політичної участі жінок у зарубіжних

країнах і в Україні та виявити загальні тенденції активізації жіночої політичної участі та збільшення жіночого представництва на всіх рівнях державної влади.

Системний метод дав змогу дослідити явище гендерної рівності як комплексної проблеми, яка охоплює низку складників: право на освіту, виборче право, майнову нерівність, стереотипне мислення, ролеві моделі лідерства та інші аспекти усталених практик та суспільних експектацій, що перебувають у функціональній взаємозалежності.

За допомогою методу *соціологічного аналізу* встановлено рівень відповідності участі жінок в політичному житті й урядуванні в Україні ідеям гендерної рівності, ефективному зарубіжному досвіду, суспільним викликам.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в систематизації та порівнянні зарубіжного та українського досвіду забезпечення гендерного балансу політичної участі.

Уперше у вітчизняній політологічній науці здійснено комплексне дослідження політичної участі жінок у політиці й урядуванні України та зарубіжних країн.

Розроблено рекомендації для подолання гендерного дисбалансу в сфері політики та урядування, які передбачають необхідність регулярного здійснення гендерного аналізу кадрового складу державних установ та організацій, забезпечення належної реалізації принципу паритетного представництва при призначенні чи обранні на посади, формуванні кадрового резерву в органах влади, стимулювання інтересу жінок до виборних посад, використання санкційних інструментів контролю і тактичних важелів впливу як заохочувальних практик;

Уведено класифікацію механізмів розширення жіночої участі в політиці та урядуванні, що передбачає розрізнення універсальних (законодавче та добровільне гендерне квотування, утворення парламентських груп та міжфракційних об'єднань, робочих груп з гендерної рівності при міністерствах) та специфічних (впровадження освітніх програм і шкіл жіночого лідерства, створення добровільних об'єднань та започаткування менторських програм із обміну

досвідом) практик розвитку навичок жіночого лідерства і забезпечення збалансованого гендерного представництва у системі прийняття рішень.

Вивчено та систематизовано перешкоди на шляху до гендерного паритету у політиці й урядуванні як інституційної проблеми, що потребує системних державних рішень для їх усунення. Адже саме інститутивні, традиційні/культурні бар'єри та стереотипізація меншовартості по відношенню до жінок ускладнюють забезпечення гендерного балансу в політиці;

Поглиблено обґрунтування ефективності застосування комплексу політико-урядових заходів для підвищення політичного представництва жінок: впровадження гендерних квот у політичних партіях (добровільні внутрішні квоти та зобов'язуючі загальнонаціональні норми представництва); заохочення гендерно чутливої політики у внутрішній діяльності політичних партій та громадських об'єднаннях (гендерні комітети та дорадчі органи у політичних партіях та громадських організаціях для врахування гендерних аспектів у прийнятті рішень); розвиток жіночих менторських програм (створення спеціалізованих програм та тренінгів для жінок, задля сприяння розвитку їхніх лідерських якостей та навичок для активної участі в політиці); активна підтримка громадських організацій та ініціатив (забезпечення фінансової підтримки для громадських організацій, які сприяють розвитку жіночого лідерства та гендерної рівності в політиці, розробка грантових програм для громадських організацій, спрямованих на збільшення участі жінок у політиці та громадському секторі); інформаційні кампанії та освітні заходи, що спрямовані на підвищення громадянської освіченості і зацікавленості участі у політиці.

Доведено, що комплексна стратегія передбачає можливість значного поступу у забезпеченні гендерної рівності у політичній сфері через системні державні заходи із усунення існуючих диспропорцій у контролі над ресурсами, впливі на політичне життя та доступі до прийняття рішень;

Отримало подальшого розвитку дослідження особливостей поведінки жінок у політиці й урядуванні, що пояснює механізм кореляції між розширенням

політичного представництва жінок й утвердженням демократичних цінностей та інститутів. Зазначено, що жінки в політиці й урядуванні здатні руйнувати управлінські стереотипи, впроваджувати нестандартні рішення, схильні використовувати нові методи управління, вирізняються підвищеним почуттям відповідальності і ефективно діють у кризових ситуаціях. На прикладі зарубіжного та українського досвіду організаційної жіночої діяльності *підтверджено та розвинуто* твердження щодо значимості жіночого політичного активізму для впливу на розвиток держави, результативність демократичних перетворень та стабільність демократії. Наголошено, що потенціал жіночої участі в цьому контексті передбачає не лише здатність формулювати та втілювати політичні курси, розробляти закони, але й забезпечувати ефективне адміністрування зі зведенням до мінімуму корупції та хабарництва, бюрократизму, з підтриманням високого рівня прозорості та відповідальності урядових установ.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження по-перше, пов'язане зі створенням авторського підходу у вивченні питань забезпечення гендерної рівності, яку можна використовувати у подальших дослідженнях ролі і форм жіночої участі в політиці та їх послідовну і системну імплементацію у процеси врядування. По-друге, значимість дослідження полягає у можливості використання висновків дисертаційного дослідження як певного дороговказу в розбудові демократичного суспільства в Україні. По-третє, результати дослідження можуть бути впроваджені у викладанні існуючих навчальних дисциплін «Політологія», «Гендерні політики» та при розробці нових навчальних дисциплін і спецкурсів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. По-четверте, авторські методичні рекомендації можуть бути використані органами державної влади України для вдосконалення та подальшої реалізації гендерної політики.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що сформульовані в дисертації положення та висновки отримані внаслідок самостійного дослідження.

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 11 наукових праць із них 8 статей та 3 тези конференцій.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї дисертації були оприлюднені під час науково-практичних конференцій, круглих столів, зокрема, «The Days of Science 2020», «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук» та «Scientific practice: modern and classical research methods».

Структура та обсяг дисертаційного дослідження зумовлені метою і поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків і списку використаної літератури. До списку використаної літератури увійшли 243 позиції. Загальний обсяг роботи – 217 сторінок машинописного тексту, з них 172 сторінок становить основний текст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧОЇ УЧАСТІ В ПОЛІТИЦІ Й УРЯДУВАННІ

1.1. Понятійне розрізнення політики й урядування

Жіноча участь як у політиці, так і урядуванні є предметом активної наукової уваги. Розпочнімо з розмежування понять «політики» й «урядування». Як відомо, термін політика походить від грецького слова *πολιτική*, що означало діяльність самоуправління у полісі – місті-державі, що було свого часу політичною одиницею та формою організації соціально-економічного та політичного життя Давньої Греції. Та й власне сам термін «політика» був введений давньогрецьким мислителем Аристотелем, який вважав це поняття у якості діяльності держави, що спрямована на забезпечення її могутності. Згодом політика набуває сутності мистецтва користуватися можливостями (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є), а також є діяльністю, спрямованою на утвердження людської свободи силою права, розуму й моралі та забезпечує вплив на розподіл влади (М. Вебер).

Згодом це поняття трансформувалося у мистецтво управління державою і суспільством, а потім в означення діяльності з вирішення питань життя суспільства чи певної його частини. З кінця XIX століття політика стає вченням про владу інституційного та державного рівня. У новітній період політика розглядається як діяльність, спрямована на підтримку правопорядку і стабільності. Водночас зі становленням інституту політичних партій, громадських організацій, а також з розвитком парламентаризму політика стає все більш прозорою й відкритою для суспільного контролю [63].

Нині ж політична діяльність пов'язана з ухваленням відповідальних рішень у сфері взаємин між різними соціальними групами, державами, народами тощо. Політика так чи інакше пов'язана з боротьбою за державну владу та її утримання як можливості вилучення з політичної конфігурації більшої вигоди для громадян у діяльності яких зацікавлене вище політичне керівництво. Політикою є також

діяльність, спрямована на підтримку правопорядку і стабільності. Сучасне визначення політики характеризується у якості стратегічної діяльності органів державної влади щодо внутрішніх та зовнішніх взаємодій у форматі дипломатії, торговельних відносин, міграційної політики, міжнародної співпраці, наукових та освітніх проєктів, силової конкуренції, а також економічних і військово-політичних союзів.

Врешті політика стала сферою програмної діяльності інституцій політичного та релігійного характеру, а також політичних партій та громадських організацій у конкретному соціальному середовищі. Політика спрямована на збереження та/або зміну наявного порядку, підтримання миру чи ведення війни, розподіл ресурсів, влади та власності в державно-організованому суспільстві. Разом з тим, політика є організацією суспільного буття і вироблення важливих суспільних рішень щодо формування та виконання різного роду завдань [63].

Політика також може виступати у якості програми та/або напряму діяльності, сукупності засобів (інструментів та механізмів) та методів реалізації певних стратегічних інтересів задля досягнення заздалегідь визначених цілей, а також забезпечення стратегічних інтересів в певному соціально-політичному середовищі. Також політика позначається й у якості прийняття рішень та поведінки в суспільно-політичних установах. Американський політолог Г. Лассавел визначав політику як певні досягнення особою чи групою осіб у певний час і з допомогою відповідного набору інструментів та механізмів. Одним словом політика у його розумінні зводилась до формули – «who gets what, when, and how», а її трактування було викладено в однойменній книзі у 1936 році [190].

Врешті політика є управлінською діяльністю на рівні стратегічного планування й реалізації відповідних стратегій щодо внутрішніх та зовнішніх правових стосунків і взаємодій. Саме тому політика тісно пов'язана з управлінням та урядуванням, хоча й не є тотожною цим двом поняттям.

Одним з ключових аспектів будь-яких суспільних процесів є управління попри те, що суспільство є саморегулювальною системою. В англійській мові

терміном «government» позначається як інституція, так і сам процес. Поряд з ним утвердилося й інше поняття «врядування» – «governance», яким позначається лише процес – переважно у його горизонтальному/мережевому вимірі. Тобто врядування стосується не структур чи політичних інститутів, а практики. Цей контекст так званого справедливого урядування зміщує акцент на взаємовідносинах, процесах, формальних і неформальних мережах, на способах розв’язання проблем, намагається знайти поліцентричні та неієрархізовані форми ефективного, але гнучкого регулювання суспільних процесів із залученням різних груп громадянського суспільства [214].

Вважається, що чим більше в урядуванні-управлінні задіяно суспільство і чим цей процес є більш горизонтальним, тим частіше до нього застосовується термін «урядування», адже правити мають представники суспільства як це й передбачено демократією. Одним словом уміння приймати колективні рішення та здатність впроваджувати їх у життя у значній мірі і є урядуванням [181, р. 19].

Відтак Governance у дослівному перекладі на українську мову означає урядування, що є відповідним процесом. Синонімом поняття «урядування» є термін «управління». Хоча ці терміни дуже тотожні за ознакою, утім вони значно різняться за змістом. У виданнях політологічного змісту поняття «governance» розглядається здебільшого як процес, тоді як «government» як орган (body), який цей процес здійснює [56].

Під урядуванням, як правило, розуміють управлінську діяльність чи суспільну координацію, що уможлиблює та полегшує колективні дії через колективно прийняті рішення і вже не вертикальному, а у горизонтальному вимірі. Саме таке урядування можна назвати системним або суспільним. Тобто суспільне урядування (governance) за своїм означенням є ширшим від політичного урядування (government), хоча друге і є складовою частиною першого. Тож відзначимо, що урядування є процесом, у якому громадські організації та інші актори беруть участь у прийнятті важливих політичних рішень, розподілі

відповідальності, здійсненні моніторингу, оцінюванні результатів і у звітуванні [177].

Відтак урядування передбачає здійснення керування, впорядковувати, організовувати щось та досягати поставлених цілей. По суті управління корелюється з поняттям «владування», що передбачає нав'язування своєї волі суспільству, яке довірило свої права й безпеку обраній еліті. Урядування є завданням всіх гілок влади кожна з яких має свої повноваження та несе свою частку відповідальності з впорядкування відносин у суспільстві та його розвиток у бажаному напрямі [58, с. 15].

Проте поняття саморегулювання не зводиться до стихійних механізмів, які виявляються недостатніми або навіть мають руйнівні наслідки, запобігти яким можна лише з допомогою спеціально створених механізмів. Саме такі механізми є антиподом саморегулювання та виступають у якості соціального управління.

Передовсім слід з'ясувати сутність терміну «соціальне управління». Так, автор словника В. Малиновський під соціальним управлінням або урядуванням розуміє свідомий і цілеспрямований вплив соціальних суб'єктів (індивідуальних і колективних) на суспільну систему чи її елементи задля здійснення якого існують спеціальні управлінські підсистеми, ключовою функцією яких є регулювання, а також управління та урядування. Такі зусилля, за його словами, спрямовані на упорядкування й організацію процесів загальної колективної діяльності людей, на приведення їх у запланований стан відповідно до суб'єктних законів та викликів сучасності. Також соціальний менеджмент має свій суб'єктно-об'єктний простір, до якого також належить робота громадських об'єднань, поведінка окремих людей та груп, а також суспільна праця та економічна діяльність тощо [78, с. 184].

А. Колодій у своїй розвідці розмежовує поняття «управління» (відноситься до соціуму в цілому у розумінні спрямування його розвитку й діяльності у бажаному напрямку) та «адміністрування» (як управління у більш вузькому розумінні, що позначає характеристику управлінської діяльності як такої). У той же час державу авторка розуміє не як політично організоване суспільство окремо

взятої країни у заздалегідь визначених кордонах, а як сукупність політичних структур (органів влади та підлеглих їм органів адміністративного управління), котрі в інших мовах узагальнено називають урядом, функцією якого є урядування [57, с. 12].

У суспільствах з перехідною демократією відбувається транзит від управління (правління) до так званого належного (доброго) урядування. Саме з прикінця 1990-х років та початку 2000-их років активно запроваджуються підходи нового чи доброго врядування (governance та good governance). На відміну від урядування, правління передбачає владне панування ієрархії, що було притаманно бюрократичній організації та здійсненню влади в СРСР. Слід відзначити, що єдиного визначення щодо доброго чи належного урядування не існує чіткого визначення та сфери його загального визнання. Цей термін використовується з великою гнучкістю при різних підходах у його застосуванні.

Концепція доброго урядування охоплює три основні аспекти: 1) процес, за допомогою якого обираються ті, хто обираються у владу; 2) спосіб і стиль здійснення влади в управлінні державними справами; 3) здатність урядового механізму управляти ресурсами, а також формувати та реалізувати політику [158].

Власне урядуванню, як зазначалося, притаманна горизонтальна взаємодія, співпраця та скеровування. Проте спільним як для правління, так і урядування є вироблення, ухвалення і впровадження змістовної державної політики. На відміну від авторитарних країн, політика яких ототожнюється виключно з державною політикою (владою), усталеним демократіям притаманна публічна влада, публічне врядування та публічне адміністрування. Звідси впливає поняття «республіка», що у дослівному перекладі означає «влада народу» [90]. Можна стверджувати, що нове або мережеве урядування сприяє процесам дебіюрократизації.

Добре (належне) врядування передбачає надання більшої уваги громадськості як її безпосередньому суб'єкту. За реформування державної служби країни, що стали на шлях демократії вдаються до ширшої залученості структур громадянського суспільства до управлінського процесу. Належне врядування

сприяє розвитку суспільного самоврядування та моделі так званої деліберативної (дорадчої) демократії [58, с. 106–110]. Також належне врядування – це термін, покликаний замінити поняття «уряд», демонструючи використання політичної, економічної та адміністративної влади в управлінні державними справами.

Одним словом, публічне, мережеве, добре або так зване нове урядування дедалі активніше утверджується в управлінських процесах в епоху глобалізації та зміни функцій національної держави. Саме за умов становлення нового урядування відбувається модернізація суспільних та управлінських систем. За такого модерного урядування відбувається зміна ролі держави у суспільних управлінських процесах. Частина функцій держави, разом з її відповідними інституціями, що були її сутністю та змістом, відтепер стають надбанням громадянського суспільства.

Дедалі прискорюється транзит перехідних демократій від правління до урядування. Ці зміни впливають на діяльність держави та її функції. Адже урядування свідчить про заміну усталених традиційних ієрархічних та організації владно-суспільних відносин на горизонтальні й мережеві моделі суспільного управління. Тим часом на зміну державі приходить мережева/сітьова політична організація (*networked polity*) де управлінські функції транзитуються специфічним установам, котрі створюються суспільними суб'єктами задля виконання конкретних завдань і мають перехресне членство. За державою ж залишаються суто координуючі й спрямовуючі функції. Це змінює взаємовідносини держави з громадянським суспільством у напрямі більшої участі громадян у прийнятті рішень. Однак на думку низки вітчизняних політологів застосування мережевої моделі саме по собі не призводить до поглиблення демократії чи більш широкого застосування учасницької моделі [56].

За словами британського політолога А. Гейвуда, у широкому розумінні моделями урядування є ринки, ієрархії та мережі. Відтак ринки координують суспільне життя через ціновий механізм, який структурується на основі попиту й пропозиції. Ієрархії, що включають у себе традиційні форми урядової організації,

діють через владні системи «згори-донизу». Власне самі мережі є організаційними формами, яким притаманні неформальні взаємовідносини між суспільними агенціями [181, р. 19]. Зрештою врядування може бути пов'язано з координуючою діяльністю громадсько-мережевої діяльності, пов'язаної зі зменшенням ролі уряду і розширенням ролі різних зацікавлених сторін громадянського суспільства. Саме на цій основі зародилася концепція так званого публічного урядування як на національному, так і на наднаціональному рівнях.

Перехід до публічного/нового врядування покликане сприяти вирішенню проблеми перевантаженості забюрократизованих урядів та їх поганої керованості. Також упровадження принципу урядування забезпечує зупиненню процесу розбухання урядових інституцій, покращенню рівня підзвітності та економічності, а також підвищенню легітимності системи влади та управління в цілому [179].

Під публічним управлінням, бельгійські науковці К. Поллітт та Г. Букерт розуміють процесуальність колективного прийняття й реалізації стратегічних рішень на основі узгодження і координування мети та дій усіх ключових учасників [200, р. 28]. Власне якщо говорити про саме публічне управління на рівні держави чи громади то мова йдеться як про процеси прийняття рішень, так і принципи, процедури й механізми, з допомогою яких ці рішення приймаються.

Окремо прийнято розглядати поняття «публічне адміністрування» як регламентовану законами й іншими правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямоване на прийняття адміністративних рішень, надання адміністративних послуг, здійснення внутрішнього адміністрування тощо [4, с. 8]. Цей вид діяльності пов'язують з функціональною роботою державних службовців, спрямовану на реалізацію урядових рішень. Публічне адміністрування є засобом реалізації прав та інтересів громадян на якісні публічні послуги, що гарантуються державою [48]. Як бачимо поняття публічного управління та публічного адміністрування не є тотожними, а останнє у значній мірі входить до складу першого та є його своєрідною підсистемою.

Тим часом, межі між трьома соціальними секторами – публічним (урядовим), приватним та громадським дедалі розмиваються на тлі зростання взаємодії, контролю і втручання. При цьому простежується зростання ефективності управління, адже посилюється саме суспільна складова контролю. Тому урядування є результатом саме інтерактивних соціополітичних форм управління. Адже саме мережеве управління чинить опір централізованому керівництву. Власне, мережеве урядування багато в чому є також синонімом поняття «демократичне урядування», адже демократична участь різного роду стейкхолдерів та соціальних груп забезпечують скеровуючу участь держави формуючи тим самим критерії демократичності як такі. Здійснення мережевої/публічної політики сприяє забезпеченню економічних реформ та стабільності й суспільного добробуту.

Публічне управління включає в себе процес з допомогою якого підбирають, контролюють і змінюють тих, хто перебуває при владі, здатність уряду ефективно управляти ресурсами і здійснювати здорову публічну політику, повагу громадян і держави до інституцій, які управляють економічними і соціальними взаємодіями між ними [188].

Відтак саме нове/добре урядування передбачає підзвітність, прозорість, відкритість та панування закону, що сприяє також забезпеченню політичної легітимності, а також має бути чутливим до вимог громадян і їх особливих потреб і заходів. Одним словом так зване добре урядування націлене на підвищення керованості та ефективності.

Слід зауважити, що стаття 21 Загальної декларації прав людини наголошує на тому, що «...кожна людина має право брати участь в управлінні власною країною, безпосередньо або через вільно обраних представників, що кожна людина має право рівного доступу до державної служби у власній країні, що основою влади уряду повинна бути воля народу, і що ця воля повинна виявлятися в періодичних та нефальсифікованих виборах, які повинні проводитися при

загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, котрі забезпечують свободу голосування» [43].

Загальноприйнято, що участь чоловіків і жінок є наріжним каменем належного урядування. Така участь може бути як безпосередньою, так і через легітимні установи чи представників. Сама представницька демократія не гарантує рівну участь усіх соціальних груп у прийнятті рішень, а тому всі сторони мають бути самоорганізованими задля участі в управлінських процесах різних рівнів. Лише зорганізоване громадянське суспільство на тлі забезпечення свободи слова та роботи відповідних асоціацій може відігравати продуктивну роль в урядуванні [32, с. 7].

Належне урядування має бути гендерно орієнтованим, адже воно покращує можливості жінок і чоловіків сприяти розвитку та брати участь у прийнятті рішень на всіх рівнях управління. Гендерно орієнтоване урядування є процесом прийняття рішень на всіх рівнях управління. Воно також є невід'ємним складником належного урядування і враховує потреби й пріоритети як чоловіків, так і жінок, а також підгруп у рамках цих категорій при формуванні політики, плануванні, розподілі бюджету та наданні послуг.

Саме гендерно орієнтоване урядування засноване на концепції прав людини, яка ставить принцип недискримінації та протидії будь-яким формам нерівності в центр формування й реалізації політики. Такий підхід передбачає надання допомоги кожній людині для реалізації її базових прав і потреб, а також захисту від дискримінації, яких зазнають жінки та чоловіки, що належать до вразливих груп.

Права жінок і чоловіків щодо участі у всіх сферах життєдіяльності регулюється численними законами на національному та міжнародному рівнях. Відтак в основі саме гендерно орієнтованого урядування лежить взаємодія влади і суспільства, яка відіграє вирішальну роль у захисті й реалізації прав громадян у контексті впровадження та забезпечення політики гендерної рівності. Таке урядування дає можливості жінкам і чоловікам як реалізувати рівні права і

можливості, так і обстоювати свої потреби та інтереси у процесі прийняття рішень, впливу на процес управління в політичній і соціальній сферах, у процесі отримання рівної вигоди від розвитку тощо. Задля забезпечення збалансованої участі чоловіків і жінок у процесі прийняття суспільних рішень, усунення перешкод на цьому шляху органи державної влади, а також органи місцевого управління, громадські об'єднання можуть застосовувати так звані позитивні дії, спрямовані на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях між жінками і чоловіками у реалізації своїх прав і свобод [32, с. 10].

Таким чином, під гендерно орієнтованим урядуванням слід розуміти належне урядування, орієнтоване на сприяння та забезпечення гендерної рівності з метою усунення перешкод для повноцінної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень та отримання доступу до належних рівноцінних благ.

Задля створення гендерно чутливої системи передбачається інтеграція гендерного підходу у процедури прийняття рішень, надання адміністративних послуг, здійснення внутрішнього адміністрування органів державної влади та місцевого самоврядування й установ, що їм підпорядковуються [32, с. 29].

З метою подолання гендерного розриву; нівелювання гендерної нерівності; визначення нагальних потреб чоловіків і жінок; сприяння залучення чоловіків і жінок до громадянського, політичного й економічного життя, а також створення для них рівних (у тому числі й політичних) можливостей здійснюється так званий гендерний аналіз/моніторинг. Він передбачає здійснення вивчення відмінностей між жінками й чоловіками в умовах, потребах рівнях участі, доступності до ресурсів та управління ними, а також повноваженнях прийняття рішень тощо. Таке вивчення передбачається в усталених у суспільстві гендерних ролей – моделями поведінки, що вважаються притаманними для чоловіків і жінок [112]. Все це у підсумку дає можливість всі гендерні аспекти для розробки документованої стратегії дій щодо подолання гендерних проблем.

Отже, маємо розмежовувати поняття політики та урядування. Політикою є управлінська діяльність щодо планування й реалізації відповідних стратегій

внутрішніх і зовнішніх взаємодій, спрямованих на забезпечення правопорядку й стабільності, тоді як урядування передбачає забезпечення управлінської діяльності, що уможливорює та полегшує колективні дії через скоординоване прийняття рішень на різних рівнях. Саме гендерно орієнтоване урядування забезпечує вирішення всіх нагальних соціальних проблем у контексті забезпечення рівних політичних прав жінок і чоловіків.

1.2. Сутність та особливості поняття політичної участі

Важливим для аналізу жіночої участі в політиці різних рівнів є визначення й трактування власне самого поняття «політична участь». Політична участь загалом поділяється на три сегменти: право обирати політичне лідерство, право брати участь у виборах політичного лідерства та у прийнятті політичних рішень. Відомо, що участь громадян у політичному та соціально-економічному житті будь-якої держави є передумовою її демократичного розвитку. Рівень розвитку політичної участі визначає ступінь демократичності у розвитку держави або ж її відсутність. Слід зауважити, що політична участь громадян не обмежується виключно їх участю у виборах або ж референдумах чи будь-якій іншій пасивній причетності до політичного життя держави. Адже якщо ключовим джерелом влади у розвинутих демократіях є народ, то власне на нього й покладається ключова відповідальність за стан політичних справ у державі. Окрім того, народ також є джерелом контролю обраної ним влади, яка, у свою чергу, є відповідальною за національну безпеку та має забезпечувати дотримання всіх прав та свобод громадян. З цього випливає, що комунікативний діалог між народом і владою відбувається через політичну участь кожного індивіда й громадянина своєї держави.

У державах з усталеною демократією відбувається постійний діалог між громадянами політиками й урядовцями. Саме тому, основним завданням влади є забезпечення підтримки такого діалогу, адже політика участі впливає на всі сфери й аспекти суспільного життя в державі. Посередником у такому діалозі, як відомо

виступають ЗМІ, що відіграють роль так званої четвертої гілки влади. Більше того, політична участь є запорукою державності та статусу держави як суб'єкта міжнародного права.

Як відзначають британські вчені М. Джуні та М. Грасо важливим моментом є те, що немає єдиного визначення поняття політичної участі, але це визначення надто залежить від того, що саме ми називаємо участю, а також збільшуємо фокус уваги на деяких аспектах порівняно з іншими. У ході трактування політичної участі вчені часто розходяться щодо чітких меж її концепції та не завжди погоджуються стосовно того, наскільки глибоко її можна розтягнути. Вивчення політичної участі відбувається на стику низки дисциплін. Іншими словами, визначення політичної участі політологами може відрізнитися від того як трактують політичну участь соціологи, економісти, психологи, антропологі тощо [174, р. 4].

Наразі з'ясовано, що політична участь – це багаторівнева система рекрутування громадян у політику. Вона починається з найпростіших, елементарних форм участі, і розвивається до вищих рівнів – політичних лідерів [65].

Тривалий час вважається, що політичною участю є будь-яка дія, здійснювана окремою особою чи групою осіб з метою вплинути на ту чи іншу державну ситуацію. Така дія може стосуватися призначення на державну посаду, виступу політичної особи; бути орієнтованою на питаннях державної політики тощо. Водночас, політична дія визначається як добровільна дія громадянина, яка здійснюється особисто і спрямована безпосередньо чи опосередковано впливати на політичний вибір (політичну систему) з використанням традиційних чи нетрадиційних засобів.

Вже тривалий час існує дискурс довкола поняття та сутності політичної участі. Ще у 1940-х роках політичну П. Лазарсфельд та Б. Берельсон ототожнювали політичну участь з голосуванням та агітацією, партійною або виборчою активністю та банальним налагоджуванням контактів із чиновниками

[191]. Згодом поняття «політична участь» трактувалася як залученість суспільних індивідів в політичні відносини, процеси та владні структури. Тобто це явище передбачало наявність засобів, пов'язаних із здійсненням політичного впливу та його залежності від психологічного, соціального, економічного, культурно-історичного та іншого роду факторів.

Аналіз низки досліджень вітчизняних та зарубіжних політологів дозволяє вирізнити декілька підходів до тлумачення терміна «політична участь». Американський соціолог Х. Макклоскі тлумачить сутність політичної участі у якості добровільної діяльності, завдяки котрій члени суспільства беруть участь у виборах правителів, а також прямо чи опосередковано у формуванні державної політики [67, с. 66].

Ще один американський вчений Ф. Скотт вважає, ключовим імперативом партисипативної (учасницької) демократії є залученість громадянина не лише до виборів представницької влади, а й до підготовки ухвалення політичних рішень різних масштабів з метою їх упровадження в життя та контролю за діями посадових осіб [209]. Тобто це ще раз є підтвердженням того, що будь-яка усталена демократія базується на управлінні державними справами, заснованому на політичній участі якомога ширшого кола різних соціальних верств. З іншого боку саме на політичній участі базується формування та стійкість громадянського суспільства.

Партисипативність спрямована на запобігання зловживання владою, бюрократизації та закритості суспільства, а також забезпечення вираження інтересів різних суспільних верств. Крім того, політична участь суспільства, спрямована на запобігання відчуженню особи від влади, а значить встановлення автократичної форми правління [125, с. 9].

Отже, попри те, що уніфікованого поняття «політична участь» досі не існує, прийнято вважати, що політична участь це – це вплив громадян на державну політику, функціонування політичної системи, управління державними справами та вибір політичних лідерів на різних рівнях [121, с. 742]. Як відзначає українська

політологиня Н. Ротар «...діалогові форми політичної участі громадян, формування яких можливе тільки в умовах публічної відкритості влади, є однією з характеристик демократії участі, коли громадяни мають реальні можливості та законодавчо закріплені механізми впливу на процес ухвалення політичних рішень, минаючи посередників між ними і владою» [120, с. 75].

Український політолог М. Слюсаревський вважає, що головною формою участі у політичному процесі є передовсім причетність громадян до формування представницьких органів влади через голосування на виборах різного рівня, а також шляхом участі у референдумах. Також він відзначає, що головним ціннісним імперативом партисипативної демократії є залучення громадянина не лише до виборів представницької демократії, а й до підготовки та ухвалення політичних рішень, їх упровадження в життя, контролю за діями всіх посадових осіб [125, с. 9]. На думку ще одного відомого політолога В. Горбатенка забезпечення широкої участі громадян у політичному житті є досить вагомим чинником структурно-змістовного перетворення політичної системи і політичної модернізації всього суспільства. У свою чергу політична система в більшості сучасних демократичних держав забезпечує здатність влади до мобілізації людських і матеріальних ресурсів задля вирішення важливих суспільних завдань [18, с. 19].

Сучасні вчені виокремлюють дві основні складові політичної участі: «дії, за допомогою яких «рядові» члени політичної системи (пересічні громадяни) впливають або намагаються вплинути на результати її діяльності через головні форми її діяльності – голосування або участь у референдумі» і «залученість громадянина до підготовки й ухвалення політичних рішень, їх упровадження в життя, контролю за діями посадових осіб». Іншими словами, політична участь виявляється у різних формах політичної активності/діяльності (передусім електоральній) з метою впливу на політичну систему, урядування, процес ухвалення рішень на різних політичних рівнях. Якщо перша складова розглядається як «рутинна форма політичної поведінки рядових учасників політичного процесу», то друга складова характеризує можливості широкої участі

громадянського суспільства у самодіяльності, самоорганізації, самоврядуванні [123, с. 8–18]. Зазначимо, що саме такий підхід (у термінологічному сенсі) є оптимальним для нашого дослідження і тому, враховуючи вищевикладений контекст, «політичну участь» ми будемо розглядати як особливий вид діяльності, в межах якої громадяни впливають (чи намагаються вплинути) на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів, процес вироблення політичних рішень.

Аналіз поняття «політична участь» дозволив виявити ознаки його різноманітності, зокрема: «політична активність» (спосіб самоствердження, набуття навичок спілкування й управління), «політична поведінка» та «політична діяльність» (дії громадян, що спрямовані на політичну систему та її процеси), «політична ефективність» (рівень довіри до інститутів політичної системи). При всьому розмаїтті похідних щодо «політичної участі» понять, їх об'єднує спільний характер такої участі: безпосередній (опосередкований), регулярний, практичний (реальний) вплив на політичні процеси [123, с. 87–92].

Структурно поняття «політична участь» складається з: мотиву, суб'єктів, видів, форм.

Таблиця 1

Структура поняття «політична участь»

«Політична участь»	«політична активність», «політична поведінка», «політична діяльність», «політична ефективність»
Елементи структури	Характерні ознаки
Мотиви	Особисті, насильницькі
Суб'єкти	неактивні, конформісти, реформатори, активісти, протестувальники
Види	автономна участь, мобілізована політична участь; індивідуальна, групова, масова, стихійна; реакція на політичні події (чи функціонування політичної

	системи); делегування повноважень на виборах; діяльність в політичних партіях (громадських організаціях); виконання політичних функцій в органах державної влади (політичних чи громадських організаціях); безпосередні політичні дії; голосування, діяльність у межах політичної партії, балотуванні на посаду; встановлення контактів з представниками державної влади, громадська діяльність, виступи у ЗМІ, підтримка відповідних вимог, громадянська непокора, насильницькі дії
Форми	голосування на виборах, робота в партіях, участь у політичних зборах, персональні фінансові внески до бюджету політичних організацій, контакти з представниками органів державної влади, мітинги, протести, голодування, відмова від виконання окремих законів

Джерело: складено авторкою

Саме політична участь всіх громадян забезпечує можливість реалізації політичних прав і свобод. Це стає можливим лише за умови, якщо автономна особа, котра володіє свободою, водночас усвідомить себе частиною спільноти рівних собі громадян. Тобто ідея громадянства передбачає формування особливого типу демократичної спільноти, у якій окремі індивіди постають у якості учасників спільного для всіх процесу політичної участі, що на основі взаємної поваги через переговори досягають консенсусу. Відтак громадянство – це своєрідна спільність людей, які об'єдналися не лише на основі інтересів, а й задля спільної громадської культури та виховання, які реалізують в політичних діях через інститути партисипативної демократії [54, с. 75].

Зазвичай західні вчені (переважно політологи та соціологи) верифікуюють процес політичної участі, притаманний здебільшого демократичним суспільствам. Крім того, їх емпіричні дослідження зазвичай обмежуються однією країною або досить вузьким предметом вивчення (якоюсь соціальною групою), зосереджуючись передусім на політичній участі або на окремих аспектах громадянства чи соціальної діяльності [12, с. 33].

Зокрема американський соціолог Х. Маккроскі визначає політичну участь як добровільну діяльність, завдяки якій члени суспільства беруть участь у виборах правителів, і прямо чи опосередковано у формуванні державної політики. Критикуючи попередні трактування терміна «політична участь» у контексті розгляду її виключно як добровільної діяльності американські науковці С. Гантінгтон та Дж. Моріс Нельсон констатували, що індивід чи група людей можуть здійснювати політичну участь із примусу. Саме тому наразі розглядають добровільну (характерну для демократичних суспільств) та примусову політичну участь (характерну для традиційних та тоталітарних режимів) [67, с. 66]. Англо-американська дослідниця П. Норіс трактує політичну участь як будь-який вид активності, метою якого є прямиий або опосередкований вплив на політичний процес та громадянське суспільство, яке прагне змінити систематичні патерни (зобов'язання) соціальної поведінки [197, р. 16].

Особливими ознаками політичної участі є політична активність, політична робота, політична діяльність. З'ясовано, що нині існує близько сімдесяти форм політичної участі. Найчастіше розрізняють пасивну (голосування на виборах і референдумах; право бути обраним) та активну політичну участь, що полягає у забезпеченні формування урядової політики та її здійснення, у державному управлінні шляхом зайняття різних посад на різних рівнях, а також у діяльності різних неурядових організацій, пов'язаних із суспільно-політичним життям держави. Водночас окремо виділяють автономну, конвенційну та ортодоксальну участь, котрі доповнюються й іншими різновидами політичної участі за різних обставин. Політичну участь найчастіше проявляється у таких формах, як: делегування політичних повноважень чи так званої електоральної поведінки; діяльність спрямовану на підтримку кандидатів і партій у виборчих компаніях, професійна діяльність як політиків, так і осіб, які забезпечують реалізацію політико-державних функцій; відвідування мітингів і зібрань, політичних зборів та участь у демонстраціях і виступах; учать у діяльності партій політичних рухів і груп інтересів [106].

До суб'єктів політичної участі, як правило, відносять: індивідів; різні соціальні групи і верстви населення країни; культурно-професійні, етнонаціональні, конфесіональні та політично згуртовані спільноти; дорослих громадян державно-організованих суспільств; міжнародні спільноти та організації. Політична участь може базуватися на добровільній основі, примусовому характері, що базується на адміністративному примусі та/або страхові, а також ангажованості – цілеспрямованій та спланованій реалізації групових інтересів. Політична участь у значній мірі є відображенням політичної системи держави та особливостей політичної культури суспільства [106].

На початку 1990-х років із завершенням холодної війни та протистояння двох світових політичних систем – соціалізму й демократії поступово зникає межа між розрізненням політичної й неполітичної участі. Відтак нові форми громадянської діяльності, як от: волонтерство, активізація дій щодо розв'язання локальних проблем чи навпаки проблем глобального характеру на кшталт епідемій чи фінансових криз активізували увагу дослідників різних гуманітарних напрямів [202]. До нових форм політичної участі часто відносять участь, що відзначається вираженням моральних та етичних переконань, куди відносять – бойкот як відмову купувати певні товари та відмову від певного роду послуг [186].

Аналіз окремих досліджень учених Центрально-Східної Європи щодо рівня залученості до політичних процесів різних соціально-демографічних груп дозволив дійти висновку про те, що політична участь (незалежно від типу суспільства) значною мірою корелює з рівнем освіти громадян.

Українська дослідниця А. Бучинська взяла до уваги праці західних дослідників, які займалися проблематикою політичної участі. Цікавою є її інтерпретація думок Л. Мілбрата, викладених у праці «Політична участь: як і чому люди залучені в політику». Тут політична участь розглядається у якості спеціальної ієрархічної піраміди де на нижчому щаблі знаходяться так звані активісти-глядачі, які залучені у процес голосування та можуть займатися агітацією за певну політичну силу. На середніх щаблях знаходяться перехідні

активісти, які контактують з представниками влади та жертвують кошти на потреби партії та беруть участь у політичних мітингах. Врешті, на верхньому ієрархічному щаблі перебувають так звані активісти-гладіатори, котрі витрачають час на політичну кампанію, є активними членами партії та можуть бути/вже обіймають якусь керівну посаду [12, с. 30].

Ще одним цікавим моментом є відстеження вказаною дослідницею думок американських науковців С. Верби та Н. Ная. У своїй праці «Участь в Америці. Політична демократія і соціальна рівність». Дослідники вивчали процес впливу громадян на формування органів державної влади та їх подальшу політику. Вони виокремлюють чотири форми участі громадян у електоральному процесі, а саме: 1) голосування; 2) передвиборча діяльність; 3) участь у житті певної соціальної групи; 4) налагоджування контактів між громадянам [12, с. 31].

Далі авторка наводить думки різних західних науковців, які розглядають концепції психологічного залучення в політичний процес, що, передовсім, стосуються призми психологічного бар'єру відчуття втягненості в політику (Х. Маккლოსкі); концепції впливу громадян у вигляді селекції урядовців (у плані доступу на вищі державні посади) та процесів прийняття ними рішень. Примітно, що у контексті успішності/неуспішності впливу на спроб впливу на уряд взято до уваги концепції транзиту від патерну «зобов'язаного» громадянина до «залученого» у контексті зростання його впливу на політику держави пропорційно до зростання його освіченості й зацікавленості політикою (Р. Далтон); концепцію позаелекторальної (онлайн/цифрової), прихованої чи неінституціоналізованої участі, активним комунікаційним виразником якої є переважно молодь (в мережі Інтернет в соцмережах) (Дж. Остер, Тім О'Рейлі, Я. Теохаріс) [12, с. 32].

На підставі аналізу практики політичної участі громадян різних кластерних груп у виборчих компаніях зарубіжні вчені розподіляють громадян за такими категоріями політичної активності: неактивні, конформісти, реформатори, активісти, протестувальники. До першої категорії неактивних віднесено тих, хто ніколи не бере участі в політиці і не втручається в політичні дії. Конформісти,

здебільшого, беруть участь лише у тих видах діяльності, які є традиційно важливими, скажімо, у голосуванні. Але вони ніколи не виступають з політичними протестами. Реформатори надають перевагу класичним формам політичної діяльності і виступають за еволюційні зміни. Для активістів притаманні нетрадиційні форми участі, нерідко вони межують з незаконними. Натомість, протестувальники повністю ігнорують традиційні форми участі і обирають види діяльності, що суперечать чинному законодавству країни [187]. Безумовно, нетрадиційні форми участі (насильницькі протести, бойкоти, заколоти, мобілізація тощо) поляризують суспільство, породжують некерованість серед її громадян тощо.

Одним із структурних компонентів політичної участі є види політичної діяльності. Здебільшого, вони виражені у формі голосування, діяльності у межах політичної партії, балотуванні на посаду, контактів з представниками державної влади, громадської діяльності, чи у формі протесту, виступів у ЗМІ, підтримки відповідних вимог тощо. Нерідко у практиці політичного життя використовуються й агресивні форми політичної участі, як-то насильницькі дії.

В наукових джерелах пропонуються й інші класифікації видів політичної участі. Так, С. Гантінгтон виокремлює лише два різновиди: автономну участь і мобілізовану політичну участь. Перша є відображенням активної політичної зрілості громадян, які прагнуть впливати на позицію і діяльність політиків, яких обирають. Активна політична участь, за переконаннями вченого, може бути притаманною лише суспільству, в якому діють правові норми і процедури; всі громадяни мають рівний доступ до освіти, знань, інформаційних джерел; рівномірний розподіл ресурсів для участі та вільний час; а також високий рівень відповідальності політичних еліт перед суспільством. Активна політична участь передбачає такі форми протесту як мітинг, демонстрація, хода, пікетування, страйк тощо. Другий вид – мобілізована політична участь розкриває дії вимушеної участі громадянина, зумовлені почуттями обов'язку, підкупу, остраху тощо. С. Гантінгтон розглядає цей вид участі як такий, що притаманний тоталітарному суспільству і

здійснюється з метою «мобілізації населення на ритуальні дії для підтримки авторитарного режиму». Тих, хто не згоден з політичною системою, оголошують ворогами народу, застосовують до них репресивні засоби. У тоталітарному суспільстві забороняються всі форми політичного протесту [17, с. 307–308].

Дослідники у галузі загальної та політичної психології (В. Бехтерев, С. Московичі, З. Фройд, Г. Тард, Г. ле Бон, М.-Л. Рукетт, С. Сігеле та ін.) розкривають неусвідомлений характер політичної участі, яку здійснює людина в масі. Це дозволило їм розширити видову специфіку політичної участі і встановити наявність індивідуального, групового і масового видів. Ними було також встановлено, що політична участь може здійснюватися як стихійно, так і організовано [131]. Вчені дійшли висновку, що стихійна участь передбачає спонтанні політичні акції окремих індивідів та неорганізовані масові бунти. Тоді як організована політична участь проходить, зазвичай, у формі мітингів, спрямованих на підтримку/непідтримку конкретних спільнот та/або демонстрації певної солідарності тощо.

Останнім часом дедалі нівелюється межа між політичною та неполітичною участю, що по мірі прискорення глобалізаційних процесів призводить до витіснення традиційних форм політичної участі та переходу її суб'єктів у Інтернет простір. Таким прикладом може бути започаткування онлайн опитування електоральних респондентів та проведення онлайн голосування. Сприяння таким крокам у майбутньому може слугувати цифровий додаток Дія, що є державою у смартфоні та засобом сервісної комунікації між нею та громадянами.

Політична участь громадян розширює можливості для прийняття владою ефективних рішень, укріплює легітимність системи й державної політики. Беручи участь в обговоренні проблемних питань, встановлюючи контакти з представниками державної влади, формуються нові види взаємодії між громадянами і державою. У такий спосіб змінюються інститути державної влади: вони стають відкритими, прозорими, підзвітними. Участь утверджує довіру між громадянами і органами влади.

Підсумувавши вищезазначене зазначимо, що не применшуючи теоретичної цінності зазначених концептів і теорій з політичної участі все ж зауважимо про відсутність у них окремої визначеності сутності гендерної політичної участі, передусім представленості й залученості жінок до політичних інститутів та процесів, а також у прийнятті політичних рішень.

1.3. . Особливості політичної участі жінок

Надзвичайно важливе місце в умовах демократичних трансформацій суспільства посідає гендерний процес політичної участі. Наразі активізувався дискурс про гендерну рівність політичної участі, оскільки у низці країн політична участь жінок зводиться до банальної участі у виборах, референдумах та різного роду плебісцитах. Гендерна рівність – це підхід, у основі якого лежать рівні права для представників різних статей – тобто для чоловіків і жінок. Гендерний аналіз – це збір і аналіз даних, розмежованих за ознакою статі, з метою виявлення різниці впливу дій на жінок і чоловіків, наслідків гендерних ролей та обов’язків, а також якісний аналіз, який допомагає з’ясувати, як і чому виникли ці відмінні ролі, обов’язки та наслідки. Гендерний аналіз дозволяє порівняти, як і чому політичні, соціально-економічні та інші фактори впливають на жінок і чоловіків [107, с. 21].

Нерівність підходу до чоловіків та жінок, які знаходяться у рівних умовах називають гендерною дискримінацією. Це може проявлятися в оплаті праці, в зайнятті посад, нерівності умов у кар’єрному зростанні тощо. Демократичні суспільства зобов’язані надавати чоловікам і жінкам рівні можливості для участі у всіх сферах життя, зокрема й сфері політики, у тому числі й найвищих рівнях прийняття суспільно-важливих рішень. Тому забезпечення рівноправної участі чоловіків і жінок у політичному житті впливає на статус і становище жінок у суспільстві, що є необхідною умовою врахування інтересів жінок, зокрема й політичних.

Відомо, що гендерна рівність є не лише фундаментальним правом будь-якої людини, але й необхідною основою для мирного, процвітаючого та сталого світу. Водночас саме гендерна рівність є однією з ключових цілей сталого розвитку [9, с. 57]. Дедалі актуальнішим для сучасного демократичного суспільства є так званий гендерний підхід, який базується на врахуванні різних потреб і ситуацій, в яких опиняються жінки і чоловіки через свої соціальні ролі. Основоположним для гендерного підходу є принцип надання рівних можливостей незалежно від статі. У цьому контексті важливим є гендерний аналіз як процес забезпечення однакового доступу для жінок, чоловіків і інших соціальних груп до контролю ресурсів, переваг розвитку і прийняття рішень на всіх етапах процесу стратегічного планування. Загалом же – це методологія включення громадських інтересів і думок різних соціальних груп, облік критерію різноманітності, вихід за межі усталених стереотипів [30].

Перспектива гендерної рівності у світі є досить примарною, адже згідно судження генсека ООН А. Гутеріша, для її досягнення потрібно не менш як 300 років. Важливо, що гендерна рівність потрібна не лише суспільної гармонії та реалізації потенціалу всіх людей але й задля сталого економічного розвитку. В оцінці гендерної рівності беруться до уваги такі критерії як: охорона жіночого репродуктивного здоров'я, громадські права та можливості жінок, економічна активність жінок та чоловіків тощо [50].

Життєвий досвід жінок у повному його розмаїтті у значній мірі концентрується у історичному виключенні їх з політики, дискримінаційних законах і політиках, традиційних гендерних ролях, економічній нерівності й гендерних стереотипах. У глобальному масштабі необхідно констатувати наявність численних гендерних стереотипів, які суттєво впливають на становище жінок і дівчат, адже вони більш уразливі в економічному, соціальному, культурному контексті порівняно з чоловіками.

За міжнародної та національної гендерної політичної практики щодо забезпечення рівної політичної участі чоловіків і жінок зберігаються бар'єри

(інститутивні, традиційні/культурні), що ускладнюють забезпечення гендерної рівності участі в політиці. Інститутивні бар'єри пов'язані переважно з суспільно-політичні умови та середовища у якому формується особистість жінки. Розпочинаючи політичну кар'єру жінки більше порівняно з чоловіками стикаються з більш обтяжливими сімейними обов'язками та знаходяться під тиском уявлень про їх гендерну роль, які не сприяють прагненню до лідерства [113, с. 35].

Жінки зазвичай приходять у політику менш підготовленими ніж чоловіки, передовсім не через власну некомпетентність, а через нерівні правила гри на політичному полі порівняно з чоловіками. Через обмеженість політичного досвіду та доступу до політичної діяльності жінкам не вистачає знань про практичну сторону політичної діяльності. Хоча у багатьох країнах права жінок (у тому числі й політичні) закріплені законом, а тому формально не існує правових перешкод для їх участі у виборчих процесах [23]. Все це значною мірою знижує мотивацію самих жінок щодо просування у велику політику та участі в урядуванні.

Інститутивні бар'єри полягають також в узалежненні політичної кар'єри жінок від особливостей діяльності політичних партій і засобів її регулювання. Наприклад, правила реєстрації кандидатів, що передбачають велику суму застави, можуть стати непереборною перешкодою для багатьох жінок через нерівних політичних та соціально-економічних можливостей жінок та чоловіків. Перешкодою на шляху участі жінок у політичному житті також може стати пряма чи непряма дискримінація на гендерному підґрунті, закладена у внутрішньопартійні процедури. Тут передусім слід звернути увагу на недостатньому обсязі фінансування жінок-кандидатів та високу вартість самої виборчої кампанії. Це особливо помітно, коли такі процедури і правила знижують можливості висування жінок як кандидатів або обрання їх на представницькі посади, а також ускладнюють їм доступ до участю у прийнятті внутрішньопартійних рішень, до фінансів та інших ресурсів партії [105, с. 19].

Зберігається значне навантаження на жінок через виконання домашньої праці, навчання й виховання дітей, підвищення рівня домашнього насильства,

зростання фінансової залежності від чоловіків тощо. Також жінкам доволі важко долучитися на партійні та інші виборні керівні посади, адже відкритим залишається питання практичної відсутності оплати депутатської роботи, при тому, що реальна депутатська діяльність забирає досить багато часу. Ці та інші перелічені проблеми створюють низку додаткових перешкод для участі жінок у політиці. Водночас без уваги до цих проблем приділяється занадто мало, адже рішення, прийняті у своїй більшості чоловіками, переважно не враховують більшість міжнародних норм та зобов'язань з гендерної рівності [138]. Найчастіше жінки долучаються до ряду депутатських комісій, що пов'язані із регламентними питаннями, а також охороною здоров'я, освітою, соціальним захистом. Тим часом депутатки усунуті від розподілу ресурсів та прийняття рішень.

Жінки досить часто можуть не мати доступу до спонсорів та мереж фінансування через свій невисокий економічний статус, досить обмежену фінансову незалежність та низький потенціал щодо залучення додаткових коштів. Крім того, існує опір з боку партійних лідерів, чинних кандидатів та обраних представників, які не бажають сприяти залученню жінок, оскільки це призведе до зміни вигідної для них системи, завдяки якій вони змогли зайняти впливові керівні пости [113, с. 74].

Оскільки вирішальну роль у просуванні політичних прав жінок відіграють виборчі органи, відповідно до міжнародних стандартів, жінки мають бути представлені у цих органах згідно дотримання гендерного балансу. У країнах, що мають систему преференційного голосування в деяких випадках партії можуть не надавати жінкам-кандидатам такий самий рівень підтримки, як і їхнім кандидатам-чоловікам у списках. В інших випадках партії можуть заохочувати прихильників віддавати перевагу у голосуванні за чоловіків, які стоять нижче у виборчих списках [180, р. 35, 41].

Ще одним різновидом перешкоди, що виникають на шляху політичної участі жінок є традиційні та культурні бар'єри. Такими є гендерні стереотипи – уявлення про соціальні ролі для чоловіків і жінок, базовані передусім на біологічних

ознаках. У ЗМІ часто фігурує стереотипізація щодо жінки-кандидата як дружини та/або матері. Також жінки-кандидати можуть отримувати дещо менше висвітлення їхніх політичних позицій чи особистих характеристик порівняно зі своїми колегами-чоловіками.

Як відзначає українська дослідниця І. Тукаленко: «...ліберальна демократія є незадовільною моделлю для паритетної репрезентації позицій обох статей... А ліберально-демократичний ідеал юридично гомогенного суспільства “рівних прав” заступається значно складнішою композицією плюралістичного суспільства “різних прав”. Тобто рівність і справедливість досягається за умови правової підтримки груп з різним потенціалом можливостей» [133, с. 82].

Тож політична професійна реалізація все ще вважається прерогативою чоловіків, а відтак вони мають змогу заробляти більше на тлі невисокої конкуренції з боку жінок. Упродовж останніх років простежується зростання кількості тих, хто вважає, що нерівність між чоловіками й жінками є поширеним явищем. Тож, враховуючи такі патріархальні настрої й традиції формується певне вороже ставлення до жінки-політика. Адже дискримінація жінок є основою патріархального ладу у якому влада й ресурси закріплюються за чоловіками, тоді як жінкам відводиться приватна сфера. Примітним є те, що навіть у Швейцарії жінки до 1970-х років не мали права голосу. Також жінки з обмеженими можливостями, молоді жінки та жінки – представниці різних нацменшин (зокрема роми) стикаються з труднощами у політичному житті, зокрема через їх недостатню представленість чи дискримінацію. Культурні традиції, стереотипи й породжена нею дискримінація по відношенню до жінок не сприяє забезпеченню ефективної участі жінок у політиці [203]. Саме нерівний доступ до партійних ресурсів і їх непропорційний розподіл є серйозною перешкодою на шляху до розширення участі жінок в політичній діяльності.

Відтак постає питання про усунення перешкод, що постають перед жінками у вигляді різного штибу бар'єрів. Усунення таких перешкод є першочерговим завданням як світової, так і національної спільноти в окремо взятій країні. Існують

різні інструменти покращення залучення жінок у політику, вироблені й запропоновані зокрема Євросоюзом та Міжнародним банком.

Таким чином, одним із важливих перших кроків на шляху до вирівнювання правил гри для чоловіків і жінок, які є членами партії є регулювання внутрішньопартійних процесів з метою зробити їх більш демократичними та справедливими. ОБСЄ постійно рекомендує посилити моніторинг щодо сприяння забезпечення права жінок на участь у політичному житті, передусім тих, які мають статус переміщених осіб. Крім того, Комітет міністрів Ради Європи рекомендував щоби держави-члени забезпечили прийняття та ефективного впровадження законодавчих та інших заходів для боротьби з дискримінацією щодо політичної й електоральної участі ЛГБТ [203]. Також країни-члени ОБСЄ у своїх парламентах відводять певну кількість місць, які заповнюються виключно жінками. Однак ця система є контрпродуктивною, оскільки перешкоджає жінкам балотуватися на незарезервовані місця, тим самим фактично зменшуючи їхні можливості для основної політичної участі. Фінансування партій (зокрема й державне) на всьому терені ОБСЄ також може як стимулом, так перепорою (у разі штучного зменшення) для підтримки гендерного електорального та політичного балансу [180, р. 28–32].

Тому актуальним завданням глобального штибу є посилення впливу жінок на прийняття рішень та забезпечення транзиту до всіх органів влади. Адже політична участь жінок ґрунтується на забезпеченні гендерної рівності. Тож громадяни всіх соціальних і національних груп і категорій незалежно від статі й сексуальної орієнтації мають право впливати на вирішення суспільно-політичних проблем, процес підготовки та реалізацію державних рішень і процес їх виконання [12, с. 27].

Слід зауважити, що проблеми, з якими стикаються держави-члени Ради Європи у процесі реалізації та імплементації Стратегії на 2014–2017 роки, були насамперед пов'язані з подіями глобального і регіонального значення, як-от: негативна реакція щодо прав жінок, нерівна сутність владних структур та

продовження гендерно-зумовленого насильства, загрози щодо правозахисників жінок, обмежена участь жінок у політичному житті та процесі прийняття рішень, гендерні упередження та стереотипи, сексизм і дискримінація жінок, у тому числі часті сексистські висловлювання онлайн та офлайн, а також під час процесу політичного дискурсу, обмежений доступ до якісного працевлаштування та фінансових ресурсів, відсутність соціальної та економічної інфраструктури задля здійснення рівних прав жінок і чоловіків (як-от наявність дитячих садків, добре оплачувана відпустка з догляду за дітьми, батьківські виплати тощо) [128].

Реалізація гендерної політики регулюється як міжнародним, так і національним правом. Основоположний документ ООН – Статут, підтримує доступ жінок до суспільно-політичного життя на основі принципу права рівності та заборони дискримінації. Ще один вагомий міжнародний документ – Декларація прав людини, прийнятий Генасамблеєю ООН 10 грудня 1948 року закріплює права всіх осіб, зокрема й за ознакою статі. Тим самим закріплюється рівність чоловіків і жінок, включаючи право на участь в роботі уряду [43]. Декларація відкрила шлях до прийняття нових міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення прав жінок.

Конвенція про політичні права жінки (1952) (Україна приєдналася до Конвенції 22 липня 1954 року) спрямована не лише на припинення дискримінації жінок, але й на захист і жінок заохочення їх до участі в роботі державних установ та інших організацій. Зокрема у статті 7 Конвенції жінкам гарантується право голосувати, обіймати державні посади та займатися громадською діяльністю. Стаття 8 цього документа розкриває право жінок щодо рівноправного представлення своїх країн на міжнародному рівні [61].

Пекінська декларація (1995) була спрямована на просування ряду принципів стосовно рівності між чоловіками і жінками, а також формулювала конкретні дії, які повинні були вжиті урядами для забезпечення такої рівності. Документ містив заклик до політичних партій щодо зняття всіх бар'єрів, які перешкоджають участі жінок у політичному житті. Також містилися рекомендації стосовно ініціатив участі жінок у всіх внутрішніх і керівних структурах та процесах висунення

кандидатів. Водночас Декларація визначила мету з тим щоби до 2000 року 50% жінок обіймали керівні посади в ООН, а також збільшення їх спроможності участі у прийнятті рішень [103]. Утім, поставлені цілі щодо забезпечення гендерної рівності так і не були досягнуті й потребували розробки більш дієвих механізмів забезпечення.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966) [91], нова редакція Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1999) [60], Декларація тисячоліття ООН (2000) [33] так само включають конкретні угоди про право рівності чоловіків і жінок у громадському та політичному житті, а також розширення прав і можливостей жінок, збільшення кількості жінок у на керівних посадах та їх участі у прийнятті рішень. Конвенція включає в себе прийняття загальних позитивних і тимчасових спеціальних заходів для забезпечення участі жінок у формуванні державної політики на вищих посадах. Йдеться про зобов'язання держав щодо прискорення рівноправної участі жінок у політичній, економічній, соціальній, культурній та цивільній сферах. Зрештою у 2011 році важливість участі жінок у політичному житті в усіх контекстах була наголошена в резолюції 66/130 про жінок та участь у політичному житті [117].

Важливим місцем у означенні політичної участі жінок є державна гендерна політика, що часто розглядається як діяльність державних інституцій, спрямована на здійснення та гарантування рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, а також пов'язана з утвердженням партнерства статей (так званих гендерів) у визначенні й реалізації політичної мети, цілей, завдань і методів їх досягнення в діяльності політичних структур – держави, політичних партій, суспільно-політичних об'єднань тощо [153, с. 123].

Серед інструментів залучення жінок до політичних партій виділяють: виборчі квоти (заздалегідь зарезервовані місця, законодавчо визначені партійні), м'які квоти (які є добровільними), неформальні цілі й рекомендації, низку положень про фінансування політичних партій, підтримку політичних виборчих

кампаній, програми роботи з населенням чи підтримка партії (фінансова допомога, сприяння у вирішенні питань), цільовий набір членів партії, а також їх просування по партійній драбині, виділення й розподіл ресурсів для подібних заходів тощо [138].

Значимим є активізації державної політики щодо залучення жінок у політичне життя, адже без доступу жінок до участі у великій політиці та низьку їх репрезентативність не вирішуються соціально значущі проблеми, на кшталт захисту жінок від насильства, захисту сиріт, біженців тощо. Не менш відомим явищем є політичне насильство жінок як онлайн, так і офлайн.

Адже жінки, котрі прагнуть знайти себе в політиці часто стикаються з переслідуваннями та образами з боку чоловіків (на рівні підлеглості), які намагаються зберегти свою маскуліність та вплив у політиці різного рівня. Така ситуація, пов'язана з домінуванням чоловіків у політиці систематично позбавляє прав і свобод жінок, а також усуває від прийняття політичних та державних рішень. Саме тому вагомим механізмом, що покликаний змінити співвідношення жінок і чоловіків у представницьких органах влади є квотування. Квоти розглядаються у якості забезпечення гендерного балансу чи дискримінації жінок у владних позиціях. Квоти вважаються швидким шляхом зміни політики представництва жінок. Натомість традиційніший шлях – повільний, поступальний, покроковий, який потребує багато років, щоб змінити ситуацію [84].

Квотування реалізується за допомогою чотирьох механізмів, які можуть поєднуватися: конституційні положення; виборче законодавство, спеціальні закони про рівні права та протидію дискримінації, статuti політичних партій [89]. Відомо, що гендерні квоти є тимчасовим явищем та своєрідним засобом забезпечення рівних можливостей як для жінок, так і чоловіків. Гендерні квоти встановлюються з метою вирівнювання умов перебування чоловіків та жінок в політичних партіях та виборчому процесі.

Гендерні квоти бувають законодавчими (або правовими) і добровільними партійними. Окремо виділяють зарезервовані для жінок місця – це тип квоти, коли

держава визначає кількість місць у виборному органі для жінок. Водночас створюється окремий список жінок-кандидаток, які конкурують між собою.

У березні 2003 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію щодо збалансованої участі жінок і чоловіків у політичному та громадському процесі прийняття рішень, визначивши представництво у 40% для обох статей у всіх органах, що приймають рішення в політичному чи суспільному житті [225, р. 14, 15–23]. Згідно чисельних досліджень в низці держав жінки складають менше 40% всіх членів партій, а в органах, що приймають участь у прийнятті рішень їх частка є ще меншою. Проект по вивченню квот започаткований Міжнародним інститутом демократії і сприяння виборам (International IDEA) та Стокгольмським університетом, має на меті створення бази даних про масштаби і характер використання партійних квот [175].

Деякі партії, які прагнуть збільшити частку і кількість жінок-кандидатів, виявили, що, незважаючи на заходи щодо збільшення кількості потенційних кандидатів-жінок чи числа жінок, поданих у виборчих списках, як і раніше обиралося більше чоловіків. У зв'язку з цим у багатьох партіях було прийнято рішення перейти до використання внутрішньої партійної квоти у тому чи іншому вигляді. Гендерне квотування передбачає подолання ізоляції жінок (яка склалася історично) від участі в політичному житті, а також гарантування участі жінок у представницьких органах влади. Згідно досліджень компанії World Economic Forum гендерна нерівність у світі є найбільшою саме у політиці, адже досі не досягла 30% від повної рівності [218; 219].

Партійні квоти добровільно приймаються політичними партіями – переважно шляхом внесення змін до установчих документів партії, статуту чи зводи правил. Встановлюючи свої квоти політична партія бере на себе зобов'язання відбирати певну частку жінок або ж встановити мінімальний чи максимальний ліміт на кількість представників обох статей. Зазвичай така партійна квота варіюється у рамках від 25% до 50% кандидатів [193].

Введення м'яких квот чи так званих унормованих внутрішньопартійних процедур, які гарантують пропорційне представництво жінок та чоловіків, дають змогу жінкам впливати на процеси прийняття рішень, бути більш публічними, удосконалювати управлінські, лідерські, комунікативні вміння і навички. Не випадковим є те, що у країнах ЄС кожна з найбільших політичних партій очолює жінка (21,5%), а вже в національних парламентах близько 30% лідерів політичних фракцій і груп є жінки. Загалом же рівень представництва жінок у парламентах країн ЄС сягає рекордні понад 30% для цього регіону [138].

Відомо, що гендерні квоти є тимчасовим явищем та своєрідним засобом забезпечення рівних можливостей як для жінок, так і чоловіків. Гендерні квоти встановлюються з метою вирівнювання умов перебування чоловіків та жінок в політичних партіях та виборчому процесі [219].

Окремо виділяють такий механізм забезпечення гендерного балансу політичної участі як резервування місць для жінок. Останнє є типом квоти, коли держава визначає кількість місць у виборному органі для жінок. Водночас створюється окремий список жінок-кандидаток, які конкурують між собою.

Копенгагенський документ ОБСЄ (1990) [36] і передбачає забезпечення рівного доступу і справедливе ставлення до учасників виборів у всіх програмах державних ЗМІ (п. 7.8), адже жінки часто зазнають дискримінації у забезпеченні рівного доступу до медіа. Саме тому в документі є положення щодо протидії дискримінації, що особливо важливо з точки зору захисту прав жінок.

Оскільки вирішальну роль у просуванні політичних прав жінок відіграють виборчі органи, відповідно до міжнародних стандартів, жінки мають бути представлені у цих органах згідно дотримання гендерного балансу. У країнах, що мають систему преференційного голосування в деяких випадках партії можуть не надавати жінкам-кандидатам такий самий рівень підтримки, як і їхнім кандидатам-чоловікам у списках. В інших випадках партії можуть заохочувати прихильників віддавати перевагу у голосуванні за чоловіків, які стоять нижче у виборчих списках [180 р. 35–41].

Задля подолання бар'єрів і перешкод залучення жінок у політику у різних країнах започатковуються різні форми сприяння на кшталт навчання жінок основам політичної участі.

Для посилення партійної ролі жінок у партіях окремих країн (окрім закріплених на законодавчому рівні гендерних квот для висування і формування списків), створюються різного роду жіночі припартійні організації – так звані крила («жіночі крила») та платформи – з метою розширення жіночої політичної активності. Такі об'єднання покликані сприяти солідарності жінок у партії, їх взаємопідтримці, а також формуванню жіночих коаліцій, спільнот тощо.

Дедалі популярнішими стають так звані програми наставництва за яких представники й представниці партій підтримують щойно долучених до партійної діяльності жінок. Також прикладами є фінансова підтримка жінок, які тільки-но розпочали політичну кар'єру [139].

Тому одним із способів, яким партія може залучити своїх виборців є включення якомога більшої кількості жінок до списків своїх кандидатів. Доведено, що саме жінки проявляють себе якнайкраще у ролі агітаторів, волонтерів, а також можуть виступати вмілими переговорниками, що забезпечує розширення електорального поля [219].

Адже роль жінки в партії є ключовим фактором визначення її перспектив щодо розширення політичних прав, передусім на національному рівні. Саме політичні партії чи не найбільше впливають на політичні перспективи жінок в урядуванні та політичному житті в цілому. Тож міжнародні організації, завданням яких є просування жінок на виборах акцентують свою увагу на ролі політичних партій у цьому процесі. Жінки часто долучаються до вирішення хвилюючих та чуттєвих для них питань, як от: біженці та переміщені особи, возз'єднання сімей, насильство над жінками, жіноче безробіття, питання житла, освіти та різні соціальні проблеми – на кшталт планування сім'ї та репродуктивне здоров'я [222].

Члени політичних партій є джерелом сили і залучення якомога більшої кількості жінок, що лише підсилює політичну партію та оптимізує її діяльність.

Партія набуває переваг у вирішення таких проблем як скорочення членства партії, удосконалення політичної повістки дня завдяки врахуванню потреб як чоловіків так і жінок, розширення резерву жінок, здатних боротися за державні посади та поліпшення іміджу політичної партії в очах виборців обох статей [105, с. 45].

Поява жінок у політичних посадах дозволяє партіям більш ефективно боротися з конкурентами, адже жінки привертають увагу до важливих політичних питань, а тому у партії підвищуються шанси отримати нових виборців. Залучення жінок до прийняття рішень сприяє підвищенню легітимності партійних програм, політичної системи, а також забезпечує розширення політичної повістки в цілому. Доволі частими є свідчення того, що збільшення кількості жінок на вибірних посадах забезпечує зростання економічних переваг. З іншого ж боку країна, яка не забезпечує повного допуску жінок до роботи в органи представницької влади не може вважатися в повній мірі демократичною [105, с. 69].

Також відзначимо, що політична діяльність жінок виходить за межі політичних партій. Жінки можуть впливати на виборчі процеси шляхом приєднання до громадських організацій. Саме через такі організації жінкам легше домагатися більш прозорих процедур висунення на партійних конкурсах чи до участі у виборах різних рівнів. Активними на міжнародній арені є різного роду жіночі рухи та об'єднання, покликані привернути увагу світової спільноти до гендерних проблем. Жіночі неурядові організації, профспілки та інші громадські об'єднання покликані сприяти участі жінок у політичному житті. Серед пріоритетів можуть бути тренінги щодо роботи зі ЗМІ для жінок, які балотуються у якості кандидатів на виборах різних рівнів. Все це покликано сприяти прискоренню трансформації соціокультурних, політичних та інституційних систем, у яких домінують чоловіки і перешкоджають просуванню гендерної рівності [204].

Діяльність у рамках зазначених проєктів дозволила зокрема встановити, що жінки приходять у політику переважно через зайняття другорядних ролей – помічниці діючого політика; через вплив іншої політико-мотивованої чи політично

активної жінки; через потребу розв'язати нагальну соціальну проблему; через потребу реалізувати себе в іншій сфері діяльності у якості організатора чи творця. Також додатковими заходами для залучення жінок у політику й їх кар'єрного зростання є наставництво, менторство, залучення жінок до вже створених профільних мереж. Організацією Європейське жіноче лобі започатковано мережу європейського політичного менторства (European Political Mentoring Network). Проєкт було започатковано напередодні виборів до Європарламенту з метою збільшення представництва жінок в інституціях на рівні ЄС [82].

Урядування При цьому слід окремо наголосити на важливості забезпеченні гендерної рівності в урядуванні й прийнятті рішень адже обидві статі упродовж своєї професійної діяльності стикаються з різними проблемами з точки зору політичної участі, представництві та можливості працевлаштування. Чоловіки, як правило, становлять беззаперечну більшість у групах прийняття рішень, попри те, що жінки складають половину населення планети Земля. Це стосується різних державних інституцій – міністерств, відомств, секретаріатів, комітетів тощо. Недостатня залученість жінок на вищому управлінському рівні та у процес прийняття рішень є загальносвітовою тенденцією. Зберігається загальна ситуація у світі коли у так званій великій політиці важко досягти квоти у 30% для залучення жінок у процес урядування та прийняття рішень. Одним словом попри те, що жінки мають широкі можливості для участі у прийнятті рішень, проте їх відсоток у вищому керівництві все ще залишається досить обмеженим.

За даними Міжнародної організації праці (МОП) жінки складають близько 10% у державному управлінні, що є найнижчим показником порівняно із залученістю в інші професійні галузі. У світі дедалі простежується світова тенденція до відсоткового зростання жінок на адміністративних посадах, однак така тенденція є досить нерівномірною а динаміка є досить повільною. Нині простежується ще досить незначний відсоток жінок, які обіймають керівні та адміністративні посади в органах та інституціях у яких переважають чоловіки. Адже жінки залишаються недостатньо представленими в державному керівництві,

зайнятті посад держслужбовців та отриманні рівних повноважень у корпоративних урядових засіданнях і президентських кабінетах.

Утім, участь жінок у прийнятті рішень та в урядуванні є вирішальним, адже вони представляють значну частину нації, трудову зайнятість та забезпечують значну долю глобального економічного зростання. Поява жінок у політичних посадах дозволяє партіям більш ефективно боротися з конкурентами, адже жінки привертають увагу до важливих політичних питань, а тому у партії підвищуються шанси отримати нових виборців. Залучення жінок до прийняття рішень сприяє підвищенню легітимності партійних програм, політичної системи, а також забезпечує розширення політичної повістки в цілому. Доволі частими є свідчення того, що збільшення кількості жінок на вибірних посадах забезпечує зростання економічних переваг. З іншого ж боку країна, яка не забезпечує повного допуску жінок до роботи в органи представницької влади не може вважатися в повній мірі демократичною.

Відтак зайняття жінками керівних урядових постів на різних рівнях сприятиме забезпеченню позитивного впливу на виборців та забезпечить руйнування дискримінаційних гендерних стереотипів щодо здатності жінок займатися політикою та їх участі у забезпеченні прийняття рішень [219].

Тому, як зазначають індонезійські науковиці І. Августина та Г. Сакмана, забезпечення рівного доступу до ресурсів і базових послуг має важливе значення для інклюзивного та гендерно-чутливого уряду. У свою чергу розширення прав і можливостей жінок для участі в управлінні залежить від демократичного і гендерно-чутливого управління. Саме тому національні уряди починають активно працювати над забезпеченням гендерної рівності шляхом впровадження національних планів, започаткування відповідної політики та виділення для цих цілей необхідних бюджетних коштів. Утім, вони не враховують розробку конкретних послуг щодо забезпечення потреб і пріоритетів жінки, зокрема у політиці й урядуванні [157]. Тож для підтримки змін у плані досягнення гендерної рівності в політиці й урядуванні та зменшення гендерної дискримінації

необхідним стає відповідний систематичний моніторинг ситуації у цій сфері та адекватне її фінансування. Саме тому подолання гендерних бар'єрів є пріоритетним завданням для урядів країн з усталеними демократіями.

Проблеми участі жінок у забезпеченні прийняття рішень можуть вирішуватися залученням їх до уряду, де вони також генерують алгоритми вирішення гендерних проблем та реалізацію своїх інтересів. Ще одним засобом забезпечення гендерного балансу є політична участь жінок на місцевому рівні та місцевому самоврядуванні. Саме на місцевому рівні політична ангажованість жінок покликана сприяти руйнуванню гендерних стереотипів у контексті заохочення інших жінок займатися різними професіями, зокрема й тими у яких домінують чоловіки. Гендерна рівність також забезпечується через процедури реструктуризації політики у плані розширення участі жінок у прийнятті рішень. Прийнято вважати, що жінки часто є потужними агентами змін, які спонукають інших діяти, відстоювати свої права, зміцнювати свої громади та захищати довкілля [165]. Для прикладу на 2016 рік у 34 країнах регіону ОБСЄ у місцевих радах було в середньому лише 27% жінок і лишень 12% займали мерські крісла. Зазначені цифри вказують на значний розрив між міжнародними стандартами й зобов'язаннями, котрі беруть на себе країни-учасниці ОБСЄ, а також реальним представництвом жінок.

У контексті так званої теорії гендерно чутливого розвитку жінкам приписують більш ефективний розподіл та витрату державних ресурсів. Розвиток та зміцнення демократичного врядування є простором для інтеграції гендерної перспективи й розширення простору для зміцнення можливостей жінок. Саме такий підхід дозволяє зберігати принцип гендерного розвитку. У свою чергу антидискримінаційна поведінка й пряме залучення громади підтримує демократизм у прийнятті стратегічних рішень, а відсутність насильства щодо жінок є запорукою поваги до різноманітності жіночої ідентичності [157].

Таким чином, досягнення гендерної рівності у політиці стикається зі значними труднощами. Світ наразі далекий від досягнення заповнення

сорокавідсоткової квоти участі жінок у так званій великій політиці. Виходячи з аналізу політичної картини світу десятирічного періоду можна дійти попереднього висновку про те, що жінки недостатньо представлені у політиці й урядуванні. У ході виборчих процесів жінки потерпають від стереотипів політичної меншовартості. Попри різні програми сприяння залученню жінок у політику лише парламентське лідерство та відсоток присутності у парламентах світу забезпечує відносну представленість жінок у так званій великій політиці. Лише створення політичних квот, спеціальних припартійних програм щодо підтримки долучення жінок до політичної діяльності, а також долучення відповідних неурядових організацій певною мірою сприятиме забезпечення гендерного балансу політичної участі.

Висновки до першого розділу

Доведено, що слід розмежовувати поняття «політика» й «урядування». Адже термін «політика» позначає мистецтво користуватися можливостями у досягненні поставлених цілей. Встановлено, що політика є управлінською діяльністю на рівні стратегічного планування, яка спрямована на утвердження людської свободи шляхом правового розподілу влади, на боротьбу за державну владу та її подальше утримання, а також на підтримку правопорядку й стабільності й забезпечення належного місця держави на міжнародній арені. З'ясовано, що політика є також сферою діяльності політичних партій та громадських організацій у конкретному соціальному середовищі, а також сферою прийняття рішень. Доведено, що спрямована на збереження чи зміну наявного порядку, підтримання миру чи ведення війни, розподіл ресурсів, влади та власності в державно-організованому суспільстві.

Підтверджено, що урядування зміщує акцент на взаємовідносинах, а також процесах, формальних та неформальних мережах, на способах розв'язання проблем, намагається знайти поліцентричні та неієрархізовані форми ефективного,

але гнучкого регулювання суспільних процесів. Доведено, що на відміну від політики під урядування розуміється управлінська діяльність чи суспільна координація, що уможлиблює та полегшує колективні дії через колективно прийняті рішення і вже не вертикальному, а у горизонтальному вимірі. Утім як і політика урядування передбачає здійснення керування, впорядкування, організацію та досягнення поставлених цілей.

З'ясовано, що на відміну від авторитарних суспільств в яких управління здійснюється за чітко визначеною вертикаллю демократичному урядуванню притаманна горизонтальна взаємодія та скеровування. На зміну класичній державі приходять сітьва/мережева політична організація (*networked polity*) де управлінські повноваження ретранслюються специфічним установам, що створюються суспільними суб'єктами з метою виконання конкретних завдань і мають так зване перехресне членство.

Підтверджено, що політична участь – це багаторівнева система рекрутування громадян різних соціальних рівнів у політику, яка не обмежується виключно участю у політичних виборах, а й до підготовки ухвалення політичних рішень різних масштабів з метою їх упровадження в життя та контролю за діями посадових осіб.

Обґрунтовано, що важливе місце у сучасному демократичному суспільстві посідає політична участь жінок як одна з ключових основ забезпечення гендерної рівності. Саме рівноправна участь чоловіків і жінок у політичному житті впливає на статус і становище жінок у суспільстві.

З'ясовано, що вагомою перешкодою у забезпеченні балансу для політичної участі жінок є гендерні бар'єри (інститутивні, традиційні/культурні), що ускладнюють забезпечення гендерної рівності в політиці. Порівняно з чоловіками жінки мають менший політичний досвід та є недостатньо політично підготовленими через нерівні політичні правила гри порівняно з чоловіками. Також перешкодою до участі жінок у політичному житті також є дискримінація на гендерному підґрунті, закладена у внутрішньопартійні процедури, що

проявляється у недостатньому обсязі фінансування жінок-кандидатів та високу вартість самої виборчої кампанії.

З'ясовано, що до перешкод жіночої політичної участі додаються традиційні і культурні бар'єри – уявлення про соціальні ролі для чоловіків і жінок, базовані передусім на біологічних ознаках. Патріархальні настрої й традиції формують певне вороже ставлення до жінки-політика, адже часто влада й ресурси закріплюються за чоловіками, тоді як жінкам відводиться приватна сфера.

Підтверджено, що актуальним завданням глобального штабу є посилення впливу жінок на прийняття рішень та забезпечення транзиту до всіх органів влади. Встановлено, що важливим кроком до забезпечення рівноправної політичної участі жінок стало формування гендерних квот. Квотування – є стратегією державної гендерної політики, спрямованої на збільшення кількості жінок на владних позиціях.

Встановлено, що партійні квоти приймаються як політичними партіями (добровільно), так і регулюються на законодавчому рівні. Ще одним механізмом для забезпечення гендерного балансу політичної участі є резервування місць для жінок.

РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЖІНОЧОЇ УЧАСТІ В ПОЛІТИЦІ Й УРЯДУВАННІ

2.1. Механізми розширення участі жінок у діяльності політичних партій

Збалансована участь жінок в політиці й урядуванні залежить від комплексних інституційних рішень у царині забезпечення паритетного представництва обох статей на всіх рівнях державної влади, залученості жінок до активної громадської та партійної діяльності, розробки програм лідерства та ефективної реалізації вимог законодавчих актів стосовно гендерної рівності.

Фундаментальним інститутом функціонування ліберальних демократій є політичні партії, що дозволяє розглядати їх як ефективний канал доступу до лідерських позицій в структурі політичних ролей. З огляду на це, трансформація інституту політичних партій у бік розширення їхньої інклюзивності та врахування потреб розвитку жіночого лідерства є необхідною умовою до організації функціонування внутрішньо партійних процесів та партійної системи в цілому. Фокусування партій на питаннях гендерної рівності включає до кола об'єктів уваги: залучення жінок до структури політичного керівництва, висунення жінок-кандидаток, фінансування політичної кампанії за участі жінок тощо. Така діяльність політичних формалізується у рамках «зادля забезпечення гендерної рівності у політиці. Практика та цінності політичних партій можуть мати глибокий вплив на участь і представництво жінок у політичному житті. Адже політичні партії висувають кандидатів на місцевих і національних виборах, забезпечують фінансування кампанії, згуртовують виборців, визначають політичні та управлінські пріоритети та формують уряди [222].

Сама організаційна структура та фінансування партії мають сприяти політичній участі жінок. Для партій важливо встановити правила, які гарантуватимуть представництво жінок. Відтак політичні партії можуть

добровільно встановлювати квоти, щоб певний відсоток жінок балотувався на посади. Важливо залучати чоловіків у цьому процесі, працюючи над усуненням перешкод для доступу жінок до лідерства та надання їм підтримки у реалізації ініціатив, які посилять участь жінок у політичному житті. Соціально-економічні зміни сприяють змінам у політичній соціалізації жінок. Традиційне ставлення до гендерних ролей обмежує доступ жінок до публічної сфери, тоді як більш егалітарні погляди на гендер розширюють доступ жінок до публічної сфери, і часто навіть руйнують штучні бар'єри між публічною та приватною сферами.

Гендерні розриви у підключенні до партійної та виборчої політики є меншими порівняно з іншими формами політичної участі, як от страйками, протестами тощо. Зокрема, на рівні більшості країн реєструються статистично незначущі зв'язки між статтю та належністю до політичної партії. Лише у кількох країнах жінки повідомляють про залежність між статтю й приналежністю до певних партійних організацій [199, р. 565]. Слід також відзначити, що жінки частіше голосують, приєднуються до партій, підписують петиції та виходять на мирні демонстрації (натомість не беруть участь у страйках чи бойкотах) у країнах, де в уряді представлено більше жінок.

Тим часом у ЗМІ продовжує ширитися інформація про те, що жінки за підтримкою міжнародного співтовариства мають постійно виступати за ухвалення законодавчої бази та за проведення виборчих реформ, які покращать становище жінок у політиці та інших сферах життя. У політичних партіях прозорість є необхідною. Відсутність прозорості та підзвітності пов'язана із застарілим менталітетом політичних партій, який обмежує участь жінок, тоді як прозорість означає прогрес. Низка країн-учасниць ОБСЄ прийняли закони, які регламентують діяльність політичних партій та визначають їх роль у демократичному процесі. Ці закони визначають доступ партій до участі у виборах та описують порядок тримання такого доступу. Просування політичної кар'єри жінок може напряму залежати від особливостей діяльності політичних партій та її регулювання. Саме законодавство, що регулює діяльність політичних партій може містити у собі

пряму чи опосередковану дискримінацію жінок. До того ж дискримінація жінок може бути закладена і у внутріпартійних процедурах [105, с. 19].

Тож у низці країн формуються та реалізуються заходи щодо полегшення партійної політичної участі жінок. Адже партія, яка оприлюднює свою позицію відносно забезпечення гендерної рівності, отримує підвищення своєї легітимності в очах громадськості та зростання потенційного електорату. Тому партія включаючи якомога більше жінок-кандидатів до своїх списків у ході виборів може різко привернути увагу виборців, зокрема й жінок, а також увагу до проблем, які торкаються передовсім жінок.

Політичні партії, які є інструментом отримання влади як для їх членів, так і членкинь відіграють надзвичайно важливу роль у залученні жінок до великої політики. Більше того, політичні партії є своєрідним соціальним ліфтом для багатьох жінок, які прагнуть потрапити у політичне середовище з огляду на потреби у ресурсах та зв'язках. Також політичні партії володіють необхідним ресурсом, який можна використати для виборчої кампанії, а згодом для роботи з організації підтримки [138]. Не випадковим є те, що партії вважаються «диспетчерами» демократії, що особливо важливо для забезпечення участі жінок у політичному житті. Саме партії є інструментом, котрий дозволяє забезпечувати участь жінок у політичному житті, а разом з тим і волю суспільства, що є основою для будь-якої демократії. Також партії є ключовими суб'єктами змін задля досягнення гендерної рівності у політичному і суспільному житті. Відомо також, що підтримка політичної кар'єри жінок у партії прямо залежить від рівня інституціоналізації партії. Адже високоорганізовані партії забезпечують можливість доступу жінок до партійних ресурсів і керівництва партійною організацією.

Зрештою, стимули та стримування для залучення жінок мають бути достатньо значними, щоб впливати на партійну поведінку. Таким чином, стимули повинні ґрунтуватися не на кількості жінок у списках кандидатів, а на відсотку жінок у партії, які отримують місце у виборчих списках. Ініціативи внутрішніх

реформ також необхідні задля того щоби зламати опір жіночому лідерству як робота з лідерами політичних партій над питанням жіночого лідерства [255, р. 19].

Вибірчі системи к різних країнах по різному впливають на політичну участь та представництво жінок в політиці й управлінні. Дослідження показують, що більша кількість жінок, як правило, обирається за пропорційною або змішаною системою. Відтак мажоритарна система виборів у більшості країн є прерогативою чоловіків. Водночас внутрішні розпорядки й практика політичних партій відіграють важливу роль у забезпеченні належної фінансової та політичної підтримки для жінок-кандидатів у виборчих списках.

У мажоритарних системах у зв'язку з вимогою попри наявність гендерного балансу у партії існує система відбору кандидатів, що ускладнює балотування на виборах. Власне у пропорційних системах за представництва списків кандидатів шанси для жінок бути обраними є значно вищими порівняно з мажоритарною системою. Важливим інструментом залучення/збільшення жінок у політичних партіях є система квотування. Гендерне квотування використовується більшістю країн та поширене у всіх регіонах світу. Позаяк використання гендерних квот є тимчасовим явищем і механізмом, оскільки воно спрямоване, насамперед, на виправлення наявних у суспільстві стереотипів [11, с. 13].

Проте квота навіть у 50% не буде ефективною, якщо кандидатури жінок будуть розміщені в кінці списку. Часто в низці країн зняття кандидатури жінки в партійному списку заміщується кандидатом-чоловіком. Тому власне Комітет про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) закликає держави та їх лідерів вжити належних заходів для усунення дискримінації за статевою ознакою зокрема й під час електоральної участі, політичному та громадському житті. Пропонується саме збільшення участі й представництва жінок та закріпити це положення на законодавчому рівні. Також Комітет зазначив необхідність вжиття заходів, зокрема й на партійному рівні, щодо усунення уявлень про неповноцінність або перевагу однієї зі статей у політиці, що є перешкодою у доступі до неї, а також до процесу урядування та прийняття рішень [222].

Кілька політичних партій по всій Європі запровадили такі квоти, включно зі скандинавськими країнами, які вже давно мають найбільша кількість жінок у парламенті. Нині переважно Руанда, Швеція, Норвегія та Нідерланди, зокрема, досягли та продовжують досягати успіхів на виборах завдяки позитивним діям і законам про вибори, які надають справедливий доступ і заохочують участь жінок у політичному процесі [221].

Слід наголосити, що саме Скандинавські країни вже тривалий час займають першість у рейтингах гендерної рівності. Така ситуація прямо позначається і на забезпеченні політичної участі жінок у цих країнах. Як відзначає відома українська дослідниця О. Ярош, що важливу роль у політичній мобілізації жінок у Скандинавських країнах відіграють політичні партії, які знаходяться у епіцентрі суспільно-політичного життя цих країн. Саме під тиском своїх активних членів-жінок політичні партії включили сформульовані ними програмні вимоги у маніфести та зробили їх офіційною партійною політикою. Тому у північноєвропейських країнах вже тривалий час існує аргумент відносно того, що саме жінки здатні збагатити арсенал партії додатковими навиками, знаннями та експертним досвідом у прийнятті рішень у рамках партій [152, с. 313–314]. Саме його існування використовується у якості стимулу для активізації залучення жінок до партії. Адже саме жінки йдучи у велику політику прагнуть вирішувати проблеми жінок та мають значний внесок у тих галузях, які потребують чоловічих навиків і досвіду.

При всьому створити суто жіночу партію (приміром у тій же Фінляндії) цим країнам так і не вдалося. Однак, створення при політичних партіях окремих жіночих партійних секцій стало невід'ємною складовою частиною політичної культури Скандинавських країн – передусім у Швеції та Фінляндії. Слід відзначити, що жіночі секції у Скандинавських країнах у тій чи іншій формі створювалися одразу ж після надання жінкам прав голосу. Власне виникнення різного роду федеративних об'єднань на початку ХХ століття забезпечило транзит представництва жінок у політичних партіях (як лівого, так і центристського

спрямування) у другій його половині саме через створення зазначених жіночих секцій. Зі свого боку жіночі партійні секції в соціал-демократичних партіях Швеції і Фінляндії відіграли велику роль у забезпеченні електоральної підтримки жінок [152, с. 313–314]. Вже у 1980-х роках роль жінок у керівництві партій Швеції посилилась.

Відчутної перевагою Скандинавських країн у плані залучення жінок до великої політики через партії підняття гендерних питань на законодавчому рівні. Усі партії у Швеції конкурують між собою за те, щоб виглядати в очах виборців найгендернішою партією, своєрідним «відмінником» у цьому питанні – чи принаймні «не гірше» своїх суперників.

Так, у шведському Ріксдазі було сформовано робочу групу з підготовки пропозицій, спрямованих на підвищення обліку гендерних питань у парламенті. Згодом було підготовлено документ «15 пропозицій по забезпеченню гендерної рівності в Ріксдазі». У цьому документі було оговорено про те, що основну роль у проведенні відповідних реформ має взяти на себе керівництво парламенту. Саме тому у 2006 році спікер парламенту поновив склад цільової групи спікера з питань гендерної рівності, увівши до неї представника від кожної парламентської партії. Це допомогло підготувати соціальні плани дій з підтримки гендерної рівності на 2006–2010 роки та на 2010–2014 роки у яких були прописані конкретні дії парламенту з прийняття офіційних положень про гендерну рівність. Тим часом у Канаді виборче законодавство дозволяє використовувати засоби виборчої компанії для оплати догляду за дітьми та розв'язання інших побутових проблем [105, с. 105].

У Скандинавських країнах частка квот для жінок складає на рівні 40%. Гендерні квоти, що були вперше запроваджені у Швеції (наприкінці 1980-х років частка жінок у керівних органах Швеції піднялася до 40%), є стратегією державної гендерної політики, спрямованої на збільшення кількості жінок на владних позиціях та для достатнього представництва у владних структурах [219].

Саме партійні квоти допомагають жінкам поряд з чоловіками обіймати керівні посади у партіях. У Норвегії гендерні партійні квотування застосовуються вже з 1970-х років. Вважається, що Норвегія входить у п'ятірку країн – лідерів у забезпеченні гендерної рівності. У Норвегії, наприклад, Центристська партія має 40% квоти для обох статей на всіх виборах і номінаціях з 1989 року. Щодо представництва жінок у політичних партіях то їх середній відсоток складає 41–45%. Так, соціалістична ліва партія застосовує інститут квотування з 1970-х років, тоді як лейбористська – з середини 1980-х років. Врешті партія центру і християнсько-демократична партії прийняли партійні квоти у 1993 році. Цьому зокрема сприяло й те, що ще у 1978 році у Норвегії було прийнято Закон про рівноправність статей, який забороняв дискримінацію за статевою ознакою у всіх сферах суспільного життя. Також у 2018 році у Норвегії було прийнято черговий Закон про рівність та боротьбу з дискримінацією. Законодавці акцентували увагу на тому, що саме протистояти дискримінації жінок можна лише на державному рівні через прийняття відповідних законів. Не останню роль у забезпеченні гендерної рівності в Норвегії відіграло запровадження спеціальної посади – Уповноваженого з гендерної рівності (1979) [154, с. 273].

У Швеції принцип квот у внутрішньопартійній політиці був прийнятий партією Зелених ще у 1983 році, у 1990 році принцип квотування підтримала Ліва партія, а у 1993 році Соціал-демократична партія. Так зване м'яке квотування є обов'язковим у конкурсі на керівні посади в політичних партіях. Також у Швеції фактично всі партії дотримуються принципу чергування – коли жінки та чоловіки чередуються у списках кандидатів таким чином щоби жінки склали не лише 50% кандидатів, але й максимально близько підходили до 50% від числа обраних депутатів [105, с. 85]. У Фінляндії партійні квоти були підтримані в 1990-ті роки такими трьома політичними партіями як Альянс лівого крила, Ліга зелених у 1993 році і Соціал-демократичною партією у 1996 році. Проте, як відомо, система квотування є тимчасовим явищем для полегшення залучення жінок до політичного життя. Адже існує розрахунок, що у подальшому будуть застосований

механізм добровільного дотримання партійних квот, як от у Канаді, Австралії, Німеччині, Франції, Великобританії, Іспанії та Швеції. До слова, Скандинавські країни відмовились від законодавчого регулювання квотування, але в них є внутрішньопартійна система квотування, яка обумовлена особливостями їхньої політичної культури.

Соціал-демократична та Ліберально-демократична партії Словенії затвердили мінімальні квоти та норми для жінок-кандидатів на рівні 40% та 25% відповідно. Водночас було запропоновано уважно стежити за тим, щоб процедура висування кандидатів не виключала ненавмисне жінок, що належать до меншин. Це може вимагати вжиття вчасних активних заходів, спрямованих на надання цим жінкам можливості бути відібраними як кандидати [175].

Слід також зважити на ресурсну складову у забезпеченні партійного гендерного балансу. Приклад Німеччини показує, що впровадження гендерних квот є вкрай важливим передовсім задля більш ефективного використання ресурсів держави, які вона вкладає у своїх громадян. Так, Християнсько-демократичний союз Німеччини (ХДС) встановив квоту у 33% для представництва жінок у своїх керівних структурах. У разі недотримання такого квотування результати виборів у партійні структури вважаються недійсними (якщо жінки складають менше однієї третьої номінованих кандидатів), а партія навіть зобов'язана, за таких умов, провести повторні внутрішні вибори [212].

У документах партії «Союз 90/Зелені» Німеччини і Австрійської партії зелених зазначено, що у партійному списку має бути не менше 50% жінок. Соціалістична партія Іспанії ставить за мету домогтися 40% жінок у списках своїх кандидатів. Подібні наміри проголосила й Соціалістична робітничка партія Іспанії, ставлячи за мету домогтися 40% жінок у списках своїх кандидатів. Таку ж саму мету ставить і Соціал-демократична партія Німеччини та Соціал-демократична партія Австрії [175].

Ще одним механізмом у забезпеченні гендерної рівності у політиці є впровадження інституту омбудсмена (у Швеції такий інститут омбудсмена був

створений у 1980 році) щодо забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок. У Скандинавських країнах омбудсмен щорічно звітує перед парламентами про стан забезпечення й захисту рівних прав жінок і чоловіків. Тому запровадження спеціальних механізмів і окремої інституції сприяють покращенню ситуації у забезпеченні гендерної рівності. В Ісландії, приміром, партії зобов'язуються забезпечити 40% представниць і представників однієї зі статей у партійних структурах.

Якщо говорити про Західноєвропейський регіон то в Іспанії, згідно проведених досліджень, вже починаючи починаючи з 2009 року відбувся різкий стрибок зростання кількості жінок на керівних партійних посадах – до 31%. Загалом починаючи з 2009 року у цій країні понад 50% всіх керівних постів у Соціалістичній робітничій партії посідають жінки [211].

Видається доволі логічним щоби зусилля стосовно сприяння рівноправній і повній участі жінок у політичному житті були ефективними, питання жінок у політиці повинні бути включені у стратегії політичних партій їх статут, структуру, а також фінансування. Вкрай важливо, щоби політичні партії заохочували участь жінок і включали питання гендерної рівності у свою політику та програми з метою забезпечення різноманітності партійних поглядів. Задля підвищення рейтинговості партії та прохідності її у виборчій кампанії партія має забезпечувати дотримання гендерної рівності. Задля цього пропонується включення до партійних списків жінок молодого віку, жінок з обмеженими можливостями та жінок з числа нацменшин.

Хоча добре розроблені закони про виборчі квоти можуть мати великий і швидкий вплив на політичну участь, однак на партійне представництво жінок вони впливають недостатньо. Ще складнішою видається проблема й у плані залучення до політичних партій молодих жінок.

Скажімо аргентинський закон про фінансування політичних партій вимагає від партій, які отримують державні кошти на навчання спрямовувати принаймні 30% з них на навчання лідерів для жінок [126]. Постає необхідність виділення

коштів на підготовку жінок-лідерів у партіях та фінансування їхніх кампаній наголошують дедалі більше учасників політичних процесів. Залишається проблема нестачі квот для жінок. У зв'язку з цим, деякі партії створили так звані жіночі крила або жіночі секретаріати, які спеціально фінансуються для розвитку лідерських можливостей жінок-членів партії. Власне такі об'єднання можуть сприяти солідарності жінок у політичній партії, а також їх взаємопідтримці. У деяких випадках це роблять партії добровільно, а в деяких інших це вимагається законом. Наприклад, у всіх партіях Коста-Ріки діє так званий жіночий Секретаріат, який бере на себе відповідальність за навчання партійних лідерів. У Чилі у законі про вибори йдеться про те, що політичні партії повинні виділяти принаймні 10% свого загального фінансування на сприяння участі жінок у політичному житті. Крім того, держава фінансово винагороджує партії залежно від кількості обраних ними жінок. Державне фінансування у політичній партії в Ірландії скорочується удвічі у разі якщо частка жінок у політичному списку на всезагальних виборах складає менше 30% [161].

Ще один спосіб впровадження політик заохочення політичних партій до розширення своїх лав жінками був запропонований у Грузії. Виборчий кодекс 2012 року передбачав фінансове стимулювання так званих кваліфікованих політичних партій, які визначаються як ті, що отримали не менше 4% голосів на попередніх парламентських виборах і не менш як 3% голосів під час останніх місцевих виборів. Стимулювання державного фінансування було зорієнтовано на ті партії у списках яких на кожні 10 кандидатів припадало не менше двох кандидатів-жінок. Саме такі партії отримували державне фінансування на 10% більше порівняно з тими партіями, які не дотримувалися таких правил. Однак, під час парламентських виборів у Грузії 2012 року з'ясувалося, що фінансове стимулювання лише незначною мірою сприяє забезпеченню впливу на крупні партії. Саме тому у 2013 році до закону про політичні об'єднання були внесені зміни, які передбачали підвищення вимог про частку кандидатів (відтоді у партійному списку мало вже бути не менш ніж три жінки із 10 позицій), а також збільшує розмір додаткового

фінансування з 10% до 30%. Відповідно так зване правило 30/30 передбачало збільшення державного фінансування партії у разі включення до партійного списку не менш як 30% жінок [161].

У Фінляндії виборче законодавство передбачає, що всі парламентські партії зобов'язані спрямовувати 12% від суми щорічної субсидії на фінансування жіночого крила. В Ірландії та Італії існують вимоги відносно того, що політичні партії змушені вкладати засоби для підтримки участі жінок у політичному житті. Такі кроки включені в положення про надання прямого державного фінансування. Приміром, відповідно до розділу 18 Закону про вибори в Ірландії засвідчує те, що отримання фінансування означає, сторони, які відповідають його критеріям зобов'язані нести витрати, пов'язані з підтримкою участі жінок і молоді в політичній діяльності [105, с. 107].

У деяких країнах навпаки існують санкції по відношенню до партій, які не виконують закону про відсоткову долю кандидатів-жінок. Приміром, у Франції знижується державне фінансування тих партій, які не дотримуються квоти, а в Албанії на партії, котрі не дотримуються гендерних квот у списках кандидатів, взагалі накладається штраф. Однак, унаслідок такої державної політики деякі партії погоджуються на скорочення державного фінансування, замість того щоб збільшувати кількість жінок-кандидатів. Якщо далі говорити про країни Західних Балкан то у Сербії список кандидатів, який не відповідає вимогам, повертається партії для внесення змін. У Боснії та Герцеговині політичним партіям чи партійним коаліціям дається п'ять днів на виправлення списків та повторне подання їх до Центральної виборчої комісії У Хорватії одна з провідних партій добровільно ввела сорокавідсоткову квоту для тих, хто недостатньо представлений за гендерною ознакою в повних списках кандидаток як на національних, так і місцевих виборах [168].

Актуальним залишається питання пропорційного залучення жінок до всіх рівнів структурної організації політичних партій, зокрема й адміністративної їх участі. Адже тенденційно жінки у політичних партіях обіймають виконавчі

посади, пов'язані здебільшого з документуванням партійної діяльності, забезпечують дрібні адміністративні процеси, займаються організацією зустрічей, подій тощо. Саме введення м'яких квот чи унормованих внутріпартійних процедур, що гарантують рівність представництва жінок і чоловіків, а також дають змогу жінкам впливати на процеси прийняття ключових рішень, відчувати себе більш публічними, вдосконалювати управлінські, лідерські та комунікативні вміння і навички [138]. Такий стан речей дозволяє забезпечувати досвід для виборчої компанії та депутатства.

Політична воля всередині партій є необхідною для справжнього сприяння участі, представництву та лідерству жінок у політиці. Наприклад у 2019 році у Нідерландах, Норвегії, Швеції, Руанді, Камеруні, Аргентині, Болівії, Чилі, Колумбії, Коста-Ріці, Домініканській Республіці, Сальвадорі, Гондурасі, Панамі та Перу політичні партії, які встановили систему квот та інших позитивних дій у напрямі активізації залучення жінок у політику досягли більших успіхів на виборах. Власне така ситуація покликана стимулювати реформування політичних партій, спрямоване на розширення політичних прав і можливостей жінок. Адже популярність партій та їх успіх на виборах прямо пропорційно залежить від практичних кроків щодо збільшення пропорційного відсотку жінок [232]. Тож політичні партії, які сприяють участі та розширенню прав і можливостей жінок, мають міцніші зв'язки зі своїми поточними та потенційними виборцями. При всьому, за збільшення участі жінок підвищується й політичний імідж партії.

Доволі поширеним механізмом залучення жінок до політики через їх участь у діяльності політичних партій може бути резервування місць у партійних списках напередодні та у ході виборчих кампаній. Застосовуючи такі квоти, держава створює окремі місця для у парламенті, які призначаються винятково для жінок. Відтак жінки конкурують вже не з чоловіками у парламенті, а виключно між собою [10, с. 37]. У якості прикладів країн, що мають зарезервовані місця для жінок слід навести – Руанду (61%), Афганістан (27%), Ірак (25%), Бангладеш (20%). Також гендерні квоти може бути прописано в конституції держави (як у

Афганістані, Бельгії, на Гаїті, Еквадорі, Португалії, Сербії, Франції тощо) або у виборчому законодавстві (як у Бельгії, Греції, Італії, Киргизстані, Панамі, ПАР, Польщі, Португалії, Узбекистані, Кореї та ін.). Найпоширенішими є добровільні партійні квоти, що діють у таких країнах-членах ЄС, як: Австрія, Велика Британія, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Франція, Хорватія, Чехія, Швейцарія, Швеція. Саме Швеція відома своїми добровільними квотами, адже вони ніколи не були закріплені законодавчо. Значна кількість політичних партій має квоту 50% для жінок [82].

Наприклад, упродовж багатьох років всі партії Швеції дотримуються принципу, що наявність жінок у списку кандидатів вигідно для партії, адже це підвищує її політичну привабливість, а відтак і конкурентоспроможність. Тому партії часто конкурують між собою щоби виглядати в очах виборців гендерно чутливими та гендерно збалансованими. На 2020 рік у країнах Євросоюзу кожен з п'яти найбільших політичних партій очолювала жінка (21,5%), а вже у самих парламентах близько 30% лідерів політичних партій є жінки. Тому важливим моментом для ЄС є забезпечення гендерного аудиту політичних партій, що здійснюється з метою визначення ступеня гендерної рівності в основних внутріпартійних процесах. Власне на основі проведення такого аудиту партії й оновлюють свої політики [138].

Таким чином, більшість країн ЄС забезпечили прийняття законодавчих чи добровільних партійних квот, а також механізму резервування місць у партійних списках, котрі надають жінкам можливість долати бар'єри доступу до політики та участі у прийнятті політичних рішень. Значна кількість аналітиків доходить висновку, що запровадження електоральних гендерних квот забезпечує збільшення представництва жінок у парламенті, а це у свою чергу покращує державне фінансування охорони здоров'я та зменшує військові витрати.

Дедалі більшої популярності набувають так звані програми партійного наставництва. За їх реалізації представники й представниці політичних партій

активно підтримують жінок, які щойно долучилися до партійної діяльності. Не менш популярними є приклади фінансової підтримки жінок, які тільки-но розпочинають політичну кар'єру [138]. Одним із прикладів такого наставництва є міждержавна програма, що діє з 2014 року спільно з організацією Forum 50%, посольством Данії та Торговою палатою країн Північної Європи. Політикині з цього регіону, які мали значний досвід на місцевому чи загальнодержавному рівні, сформували припартійну організацію задля розширення представництва жінок у політиці в Чеській Республіці.

Жінки – фахівці у політиці з країн Північної Європи стали наставницями для чеських політикинь. Ця програма тривала півтора року й включала в себе семінари, навчальні поїздки, регулярні зустрічі, а також контакти між наставницями та їх підопічними. Зрештою жінок об'єднували у групи залежно від досвіду, інтересів та політичних поглядів [138]. Відтак для просування жінок у політиці необхідні не лише законодавчо закріплені пропорційні квоти для висування та формування списків політичних партій, але й програми безпосередньої підтримки жінок у самих партіях, наставництво, навчальні та лідерські програми, внутрішньопартійні квоти на керівні посади, просвітницькі кампанії стосовно політичної участі жінок тощо.

У Грузії три ключові парламентські партії розробили плани дій, що передбачали організацію зборів партії задля обговорення найважливіших питань гендерної рівності як у партії, так і в самому суспільстві. Передбачалося також покращити координацію депутаток задля обговорення актуальних для жінок питань та протидії негативному ставленню до жінок ЗМІ. До всього ж було заплановано розвиток більш активнішого партійного жіночого крила. Дослідження 2011 року показало, що у Грузії не менше ніж 40% членів всіх крупних політичних партій складають жінки. У той же час у таких політичних партіях як Шлях Грузії та Лейбористська партія частка жінок складала від 60% до 70%. Однак відсоток представництва жінок у керівництві цих партій коливається у межах 10–30% [159, р. 12]. Загалом же у Грузії жінки частіше за чоловіків приймають участь у

передвиборчих компаніях та агітації за свою партію, а також приймають участь у неопублічних заходах по просуванню своєї партії. Разом з тим актуальною та невирішеною проблемою залишається представництво жінок у керівних партійних органах.

Не менш важливим моментом для зарубіжних демократій є забезпечення гендерного балансу на представницьких партійних заходах – з'їздах, зборах, засіданнях тощо. Так, Демократична партія США вимагає дотримання гендерного балансу у складі делегацій на національні з'їзди. Зокрема, Виконавчий комітет Демократичної партії Техасу включив у статут партії положення про те, що висунення кандидатів на партійний з'їзд повинно відображати чисельність жінок і чоловіків у цьому окрузі чи штаті. Республіканська партія так само рекомендує штатам висувати гендерно-збалансовані делегації [167; 206].

Статут Центрального комітету Демократичної партії США у штаті Вірджинія вимагає, щоби до його складу входили президент і віце-президент жіночої фракції відділення Демократичної партії у штаті Вірджинія [224]. Тим часом у Канаді президент жіночого клубу Ліберальної партії також має право приймати участь у роботі виконавчого комітету відділення партії. Також голова Національної федерації соціал-демократичних жінок Швеції мають право відвідувати засідання виконавчого комітету, а також виступати на них та вносити свої пропозиції.

Водночас низка статутів політичних партій вимагають представництва подібних органів у процесі прийняття рішень. Приміром, установчими документами Соціал-демократичної партії Швеції гарантовано участь як мінімум однієї представниці Національної федерації соціал-демократичних жінок у роботі національних конференцій партії з правом звернення до партії і правом внесення своїх пропозицій.

Лідери партії, які є прибічниками гендерної рівності можуть заручитися підтримкою існуючих у партії жіночих секцій (так званих крил) у справі просування гендерної рівності. Так, у Великобританії діє пов'язане з Лейбористською партією Фабіанське товариство, до якого входить ряд жінок-

членів парламенту. Жіноча складова Фабіанського товариства підтримує заходи по забезпеченню політичної кар'єри жінок і організовує інформаційні та навчальні заходи на щорічних конференціях лейбористів. Жіноча мережа Фабіанського товариства користується підтримкою інших фракцій і груп Лейбористської партії при здійсненні заходів, що становлять спільний інтерес. Наприклад, вона встановила партнерські відносини з фінансово-промисловою групою партії з питань, що стосуються розвитку економіки, а також з мережею «Молоді фабіанці за охорону здоров'я» – з питань материнського та репродуктивного здоров'я [105, с. 75].

Ліберал-демократи у Сполученому Королівстві, дослідивши питання чому жінки утримуються від активної участі в політиці, запропонували створити кампанію під назвою «Готовність, впевненість і культура», яка стосується трьох основних перешкод, з якими стикаються новачки в політиці.

По-перше, проблема нерівних грошових ресурсів для жінок може стати унеможливленням потрапляння до списку партійних кандидатів. Саме ліберал-демократами було створено трастовий фонд задля допомоги жінкам-кандидатам покрити особисті витрати на передвиборчу кампанію, включаючи транспортні витрати та витрати, пов'язані з доглядом за дитиною чи літніми людьми [225, р. 19].

По-друге, ініціативи щодо партійної довіри включали програму у якій депутати відстежувалися рівнем виучуваної роботи з тим щоб з'ясувати справжні аспекти та вимоги політичної культури. На основі цих уявлень були розроблені спеціальні тренінги для жінок (наприклад, публічні виступи, запитання конкурентів та дискусії) [225, р. 19].

По-третє, була проведена інформаційна кампанія на самому місцевому партійному рівні аж до заохочення створення бази даних про навички для найму партійних представниць і кандидатів у партійні виборчі списки [225, р. 19–20].

Лейбористська партія Сполученого Королівства у значній мірі змінила свій підхід у бік реалізації принципів гендерної рівності всередині партії після того, як

зрозуміла, що їй не вдається схилити симпатії виборців. Інша політична партія Сполученого Королівства – Консервативна партія, відкрито заявляє, що однією з цілей діяльності її жіночої організації є завоювання голосів жінок. У зв'язку з цим було передбачено залучати якомога більшу кількість жінок до організаційного партійного життя. Так, Лейбористська партія Сполученого Королівства передбачає, що за участі у партійній конференції до афілійованих асоціацій висувається вимога, згідно якої частка жінок у складі їх делегації повинна бути не меншою частки жінок у відповідній організації. Також Зведення правил Лейбористської партії Великобританії включає положення, яке гарантує представництво жінок в Національному виконавчому комітеті партії. У 2002 році лейбористське керівництво прийняло закон про заборону дискримінації по відношенню до жінок (при наборі кандидатів на вибори), який вкотре легалізував так звані шорт-листи «тільки для жінок». Саме тому під час чергових виборів 2005 року від Лейбористської партії до парламенту пройшло 26 жінок із 40 нових депутатів [223].

У 2011 році керівництвом Лейбористської партії Сполученого Королівства була зроблена заява про те, що при організації щорічних загальних зборів буде прийнято заходи щодо складу делегацій у яких має бути не менш як 50% жінок. У разі якщо призначається лише один делегат, то як мінімум кожного другого року ним має бути жінка [220]. Також Лейбористська партія Сполученого Королівства приступила до реалізації програми «Майбутні кандидати від лейбористів». Жінки активісти цієї партії розсилають агітаційні листи іншим жінкам у межах свого округу з пропозицією вступити в партію, вбачаючи в них потенційних кандидатів і членів партії [105, с. 77].

Важливою стратегією для перемоги партії на виборах є включення гендерних питань у передвиборчу стратегію партії. Відповідно Лейбористська партія Великобританії у 2010 році презентувала кампанію «Перемагаючи в інтересах жінок». Саме це у значній мірі сприяло прихід того року найбільшої кількості жінок до Палати общин за всю історію. Відтак цього року до Палати

общин було обрано 143 жінки із 650 її членів. До того ж, серед депутатів від Лейбористської партії було представлено 81 жінку [238].

Одним із головних завдань жіночого крила Консервативної партії Сполученого Королівства є завоювання голосів жінок. Партія Зелених у Німеччині передбачає інститут подвійного представництва – коли на чолі партії стоять два головуючих – чоловік і жінка, що підкреслює прибічність у цій партії принципу рівності і справедливості. Ліберально-демократична і Соціал-демократична партія Молдови прагнули досягнути тридцятивідсоткового представництва жінок як серед загального числа кандидатів, так і серед партійного керівництва на всіх рівнях [105, с. 87].

Вважається, що найбільш ефективною діяльністю жіночих секцій є тоді коли вони офіційно інтегровані у структуру керівництва партією. Приміром, у документах партії G17 Plus (Сербія) жіноча секція цієї партії фігурує як офіційна структура. На партійному рівні також постає питання уваги гендерної проблематики у політичному житті. Адже Соціалістична робітничка партія Іспанії сформувала секретаріат з політики гендерної рівності до завдань якого входить гендерна рівність в діяльності партії про що партія регулярно повідомляє у соцмережах на кшталт Twitter та Fesebook. Ще одна політична партія в Іспанії Izquierda Unida (Об'єднані ліві) веде на спеціальному вебсайті постійно оновлювану так звану жіночу сторінку де публікує новини про діяльність всієї партії, спрямовану на розширення прав жінок-членів та жінок-виборців [105, с. 72].

Слід зауважити, що існує загальноєвропейська тенденція відносно того, що від забезпечення представництва жінок у внутрішніх партійних органах партії наряду залежить і кількість жінок-кандидатів на виборні посади [189].

У Канаді вимагають щоби спрямовуючи делегатів з правом голосу на щорічні зібрання, партійна організація кожного округу гарантувала рівень мінімальної участі в ній представників обох статей. Тобто у складі делегації із 18 учасників має бути не менше 4 жінок, 4 чоловіків та 4 осіб молодше 25 років.

Приміром, Ліберальна партія провінції Онтаріо передбачає мінімальне представництво чоловіків і жінок на щорічних зборах (відповідно по 4 жінки і 4 чоловіка із 18 членів партійної організації округу) [105, с. 68].

Не менш важливим є державне сприяння залученню жінок до вступу в політичні партії й забезпечення подальшої участі у виборах. Так, У Литві уряд залучає жінок-членів політичних партій до спільної роботи в рамках організацій, відомих під назвою як клуби MILDA. Ці клуби, які отримують фінансування з державного бюджету, проводять семінари та навчальні курси, надають жінкам-політикам можливість налагоджувати контакти та підтримують обрання більшого числа жінок на виборні посади. Державні ініціативи щодо підтримки участі жінок у діяльності політичних партій мають однаково поширюватися також на партії, які представляють інтереси національних меншин. Однак такий вигляд державної підтримки є більше виключенням аніж правилом, а тому зазвичай політичні партії самі відповідають за залучення нових членів (у тому числі жінок), заохочення їх активності та сприяння їхнього розвитку до рівня кандидатів, представників і лідерів [113, с. 45]. Одноименний проєкт MILDA передбачає також те, що три політичні партії мають включати питання гендерної рівності безпосередньо до своїх політичних програм [138].

Отже, задля кількісного збільшення жінок у політичних партіях у низці країн застосовуються різні механізми залучення, як от встановлення квот на рівні не нижче ніж 40%, резервування партійних місць, введення інституту омбудсмена, який би зокрема опікувався питаннями забезпечення гендерного балансу в партіях. Та навіть такі кроки з боку держави та політичних партій, як реалізація проєктів щодо підвищення рівня політичної освіти жінок задля подальшого сприяння їх залучення до партій та великої політики загалом, не сприяють збільшенню партійної участі жінок. І лише небагатьом країнам на кшталт держав Північної Європи вдалося забезпечити частку жінок у політичних партіях на рівні 40%.

2.2. Роль громадських об'єднань у подоланні гендерного дисбалансу політичної участі

Участь жінок у громадському та політичному житті необхідна для усунення як загальних, так і структурних бар'єрів та стереотипів. Усупереч перешкодам такі зміни відбуваються у результаті комплексного багатогалузевого підходу, котрий спрямований на залучення всіх зацікавлених сторін. Приміром, освіта та ЗМІ відіграють важливу роль у відкритті на наданні найрізноманітніших можливостей як для жінок, так і чоловіків щодо формування неупередженого образу жінок на політичних і громадських посадах та їх участі у прийнятті рішень. У разі якщо гендерні квоти вважаються швидким шляхом зміни політики щодо представництва жінок у партіях і виборних органах влади, то, зазвичай, традиційний шлях є поступальним та довготривалим. Відтак підвищення гендерного балансу в політиці вимагає активності як з боку держави, політичних інституцій, неурядових організацій (НУО), так власне і від самих жінок. Політичну участь жінок значною мірою трансформували соціальні рухи. Саме соціальні рухи та соціальна активність дають можливість громадянському суспільству висловлювати свої вимоги через альтернативу та творчі канали.

Нині характер суспільних рухів може структурувати гендерні відмінності в політичній участі. Міжнародні жіночі рухи сприяли численним досягненням участі жінок у політичному житті. Десятиліття участі жінок в ООН і супутніх всесвітніх конференціях сприяли створенню паралельних форумів для неурядових об'єднань з усього світу. Такі жіночі організації створили альянси, ділилися стратегіями, розширювали набір основних проблем і урізноманітнювали політичний досвід жінок в цілому. Вони також сприяли діалогу між жінками з усього світу та зробили доступними ресурси та необхідну інформацію для жінок з різних країн. Міжнародні жіночі рухи дозволяють організувати мережі та контакти з представниками міжнародних феміністичних рухів, які могли б допомогти

жінкам у автократичних країнах структурувати свої вимоги до демократизації й забезпечення гендерного балансу [199, р. 569].

Наявність міжнародних і місцевих жіночих організацій покликана дати можливість поставити гендер і жіночі проблеми в місцевих порядку денних і впливають на появу та роботу низових організацій рухів. Міжнародні та місцеві жіночі рухи є важливими для сприяння набуття жінками політичного досвіду, й досвіду їх поведінки та діяльності як на громадському, так і на індивідуальному рівнях.

Важливим є зв'язок між жіночими рухами та індивідуальними рівнями політичної участі жінок, сформований за рахунок ресурсів, які жінки використовують для політичного залучення, і через численні зв'язки, створені між традиційно розділеними приватною та публічною сферами. Жіночі рухи також посилюють гендерну свідомість, підвищуючи гендерні очікування рівності, і водночас, вони можуть бути просторами відтворення гендерних механізмів. Крім того, жіночі рухи зруйнували традиційні бар'єри між громадськістю та приватною сферами. Саме жіночі рухи дозволяють подолати гендерний дисбаланс політичної участі та підвищити роль жінок у політиці в цілому. Адже на тлі місцевої участі жінки можуть створювати мережі, які дають їм зрозуміти те, як їхні гендерні ролі пов'язані зі структурним дисбалансом [199, р. 570].

Можливості та стимули для участі жінок у позавиборчій діяльності часто формуються масовими рухами на місцевому та регіональному рівнях. Жіночі рухи трансформували спільне розуміння політичної сутності жіночої участі задля того щоби включити проблеми і діяльність, яка довгий час вважалася частиною приватної сфери. Відтак саме жіночі рухи можуть значно покращити розуміння гендерних відмінностей у політичній участі. Багато з цих жіночих громадських заходів, які часто називають протестом або нетрадиційною участю, менше уваги зосереджують на виборах чи політичних партіях, а натомість більше орієнтуються на повсякденні проблеми. Яскравими прикладами невикорчій участі жінок є відвідування демонстрації, участь у бойкотах, а також у політичному розгляді та

підписанні петицій. Саме підписання політичних петицій та участь жінок у політичних протестах періодично стають більш регулярними ніж участь у роботі політичних партій чи діяльність на виборних посадах. Однак, відзначимо, що чоловіки проявляють більшу активність, порівняно з жінками, у плані позапартійної політичної участі.

На думку представниць скандинавських гендерних студій – Д. Далеруп і Л. Фрайденваль країни Північної Європи, попри надто високий рівень представництва жінок, більше не можуть правити за модель для збільшення жіночого представництва. Зазначені науковиці тривалий час пропонують швидкий шлях, який відкидає ідею поступового збільшення жіночого представництва у політиці. На перше місце вони ставлять усунення дискримінації як ключової проблеми, котра потребує швидкого вирішення [84]. Це особливо актуально для країн, які не можуть чекати понад півстоліття задля досягнути гендерної рівності.

Наразі існує два способи участі жінок у прийнятті рішень: прямо – шляхом зайняття відповідних посад держслужбовців або опосередковано – через участь у виборах, або рухах чи роботі у відповідних профільних організаціях. Примітно, що за словами української дослідниці Т. Марценюк: «Існує два основні сценарії політики забезпечення рівних прав і можливостей – так звана “дія знизу” (йдеться передусім про наявність консолідованого жіночого руху, здатного ефективно лобювати залучення жінок) та “дія згори” (це, зокрема, вплив міжнародної спільноти, підтримувальна державна політика і позитивне ставлення партій до гендерної рівності)» [84].

Програми ООН щодо жіночого лідерства та їх участі у політиці керуються історією міжнародних зобов'язань щодо представництва жінок. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1999) підтримує право жінок на участь у суспільному житті, тоді як Пекінська платформа дій (1995), прийнятій 189-ма країнами, закликає до усунення перешкод для рівної участі. Цей документ, прийнятий на Четвертій всесвітній конференції зі становища жінок, встановлює зобов'язання урядів країн щодо посилення прав жінок. Цілі розвитку тисячоліття,

документ прийнятий ООН у 2000 році вимірюють прогрес у досягненні гендерної рівності частково часткою жінок у парламенті [53].

Саме НУО є нині єдиними позитивними суб'єктами, які піднімають питання нагальної рівності жінок і чоловіків та підкреслюють необхідність для держави дотримуватися зобов'язань у політиці, а також контролюють, як певні гендерні питання вирішуються державою [73, с. 69]. Спираючись на зазначені документи за участю різних політичних організацій та НУО проводяться тренінги для жінок, які кандидують на виборні посади та політичну діяльність загалом. Такі заходи проводяться задля того щоби допомогти розвинути потенціал жіночої політичної участі, а також підвищити рівень політичної освіти виборців і громадян у контексті проведення інформаційних кампаній щодо гендерної рівності. За підтримки ООН та за участі НУО здійснюється апелювання прихильників гендерної рівності до політичних партій, урядів та інших задля здійснення внеску у розширення прав і можливостей жінок. Такі ініціативи покликані заохочувати молодих жінок і чоловіків брати активну участь у відстоюванні питань гендерної рівності як одного з ключових питань формування державної політики.

Так, організація «ООН Жінки» виступає за посилення законодавчих та конституційних реформ задля забезпечення справедливого доступу жінок до політичних сфер – як у ролі виборців, так і у якості кандидатів, виборних посадових осіб та державних службовців. Дедалі активнішою стає співпраця національних команд (зокрема й на рівні ООН) з громадянським суспільством у рамках програм стосовно підтримки виборчих та політичних прав права жінок [129].

Особливе місце у цій активності урядових та неурядових організацій приділено зокрема забезпеченню електоральних та виборчих прав і кампаній без насильства й сексизму. Відомо, що одна з керівниць організації «Європейське жіноче лобі» С. Локар вважає, що слід організувати велику і впливову жіночу коаліцію шляхом об'єднання дуже різних групи жінок: не лише партійних жінок-активісток, а й бізнес-леді, журналісток, громадських активісток тощо. Схожу

структуру жіночої солідарності було віднедавна вдало сформовано у Польщі, вона пролобіювала ухвалення гендерних квот [84].

Сам факт обрання жінки на політичну посаду (держслужбовця) є доволі важливим, однак цього недостатньо щоби сприяти гендерній рівності та забезпечити зміну державної політики у цій сфері. Задля досягнення поставленої мети щодо забезпечення гендерної рівності необхідний уніфікований коаліційний підхід у формуванні сталості заходів гендерної рівності після змін у політичному керівництві та/або політичних рішеннях. Дедалі.

Скажімо, для покращення збільшення кількості жінок у політиці важливо проводити тренінги з навичок ведення передвиборної агітації. Крім того, надання фінансових ресурсів для підтримки кандидаток є ще однією хорошою практикою. Приміром, Закон про вибори в Канаді від 1974 року дозволяє включати витрати на догляд за дитиною до особистих витрат кандидата під час кампанії. Закон 60 Виборчого кодексу в Панамі вимагає, щоби партії витрачали щонайменше 25% державних коштів на розбудову потенціалу, принаймні 10% від цього має спрямовуватися кандидатам-жінкам. У Коста-Ріці 15% усіх внесків до Партії громадянської дії спрямовано на навчання жінок та молоді [225, 15].

У низці європейських парламентів створено відповідні органи для забезпечення гендерної рівності. Скажімо, у Національній асамблеї Словенії тривалий час працює Комісія з проведення політики щодо лобіювання інтересів жінок; в Естонії працює Асоціація жінок-депутатів з різних політичних партій, яка координує ключові гендерні питання; у Бельгії існує Консультативний комітет з питань рівних можливостей у верхній палаті Федерального парламенту; у Франції – в двох палатах парламенту працюють парламентські делегації з питань прав жінок і рівних гендерних можливостей [97, с. 13].

Не менш цікавим і унікальним є досвід впровадження гендерної рівності в Австрії. Адже на урядовому рівні цієї держави існують міжміністерські робочі групи з гендерної рівності та гендерного інтегрування. Такі робочі групи розробляють рекомендації ї з усіх питань рівноправного ставлення та просування

жінок на державній службі, а також випрацьовують стратегії, плани та методи щодо реалізації концепції гендерної рівності у рамках міністерств та відомств й на політичному рівні в цілому. Відповідно у кожному міністерстві призначається комісар із забезпечення рівного ставлення до обох статей. Ці комісари надають консультації державним службовцям і здійснюють моніторинг всіх видів гендерної дискримінації [97, с. 13].

Разом з тим, існують і так звані неформальні групи, зорієнтовані на парламентську роботу та включають добровільні об'єднання, як от клуби чи мережі та/або парламентські групи співпраці. Вони відрізняються від формальних груп тим, що зазвичай не забезпечені парламентськими ресурсами (але можуть отримувати певне фінансування від міжнародних чи неурядових організацій).

У таких об'єднань менш суворий регламент засідань та менш жорстка структура керівництва (наприклад, допустима ротація на керівних посадах), але при цьому вони займаються передусім парламентською діяльністю. Неформальні групи, які орієнтовані на інформаційно-агітаційну роботу, зазвичай складаються з жінок та чоловіків, мають неієрархічну структуру керівництва, збираються на наради лише за необхідності та не забезпечені відповідними парламентськими ресурсами. Вони переважно займаються збиранням інформації, складанням листів та спільною роботою з просування певних гендерних питань. У той же час платформи за участю громадянського суспільства та наукових чи дослідних груп зазвичай тісно пов'язані з організаціями громадянського суспільства або іншими організаціями поза парламентом [95, с. 74–75].

Слід також говорити про суто жіночі парламентські об'єднання. Таким прикладом може бути Жіночий альянс (ЖА) в Албанії, який був спочатку створений у 2009 році як неформальна група жінок-парламентаріїв. З моменту заснування ЖА до 2019 року його члени успішно виступали за гендерну рівність у парламентських процедурах та виступали за відповідні для цього законопроекти, зокрема з питань запровадження гендерних квот під час виборів муніципального рівня. Незважаючи на це, такий неформальний статус обмежував можливість

альянсу грати більш структуровану роль у парламентських процесах, адже ЖА не міг співпрацювати з різними комітетами і не мав свого голосу у парламенті. Ресурси (зокрема, технічний персонал), доступні ЖА як неформальній організації, були обмеженими та розглядалися як недостатні для реалізації програми ЖА. У 2019 році поправки до регламенту уможливили визнання ЖА добровільною структурою, яка займається сприянням досягненню гендерної рівності та обліку гендерної проблематики у всіх видах парламентської діяльності [95, с. 74].

Така зміна статусу стала результатом значної мобілізації та роботи як жінок, так і чоловіків-парламентаріїв, які демонструють інклюзивний і представницький характер ЖА. І хоча ключову роль в ініціюванні цих поправок грала жінка віце-спікер парламенту, їхнє ухвалення було повністю підтримане спікером та всіма парламентаріями. Офіційне оформлення ЖА також супроводжувалося іншими змінами в парламенті Албанії, пов'язаними з гендерним фактором, – прийняттям Кодексу поведінки та введення в дію нового законодавства про попередження гендерної дискримінації [95 с. 74–75].

У 2021 році до ЖА входили 36 жінок-парламентаріїв з усіх політичних груп, представлених у Зборах, і альянс продовжував здійснювати діяльність із сприяння гендерної рівності та обліку гендерної проблематики. Ця діяльність включала розробку Стратегії впровадження комплексного гендерного підходу в парламенті та першого у своєму роді Плану дій з обліку гендерної проблематики.

Як юридично визнана структура ЖА користується такими перевагами:

- отримує належні їй парламентські ресурси: забезпечується допоміжним персоналом та має певний обмежений бюджет;
- має розширений доступ до зовнішньої фінансової підтримки: у ЖА є право подавати заявки на фінансову підтримку з боку організацій донорів, які готові підтримати офіційне постійне об'єднання, аніж неформальну групу;
- має більш скоординовану позицію у парламенті: офіційне визнання змінило групову динаміку, забезпечивши більш тісне співробітництво між членами Альянсу

та їх поінформованість про гендерні питання. В результаті цього ЖА посилив голос жінок у парламентському процесі;

- виконує більш серйозні обов'язки у сфері планування та організації діяльності: як офіційна структура, ЖА відповідає за розробку забезпеченого бюджетом докладного плану дій, що охоплює всю заплановану ним діяльність (наявність чіткої програми та структурованого графіка діяльності сприяє більш стратегічному співробітництву з іншими парламентськими структурами, у тому числі з комітетами);

- має більшу легітимність у контексті роботи парламенту: юридичне визнання ЖА підвищило його статус у парламенті. Парламентські комітети з більшою готовністю приймають пропозиції, спрямовані Альянсом на розгляд. Альянсу також легше залучати парламентаріїв до своєї роботи з оцінки гендерного впливу основних законопроектів та бюджетного фінансування, а також проведення детальної перевірки ситуації з урахуванням гендерних аспектів на етапі після ухвалення законодавства [95, с. 74–75].

Натомість ЖА досі стикається з низкою труднощів. По-перше, для забезпечення свого функціонування він повинен звертатися за зовнішнім фінансуванням, оскільки ресурси, виділені парламентом є надто обмеженими. По-друге, вся діяльність ЖА, що проводять його члени засновані на добровільній основі, що є для них серйозним тягарем через напружений графік їх роботи. По-третє, ЖА потребує поліпшення координації з Підкомітетом з гендерної рівності та іншими структурами Зборів з питань реалізації Плану дій та постійного моніторингу питань, пов'язаних з гендерною рівністю. З метою свого майбутнього розвитку Альянс прагне вивчити ефективність своєї діяльності за останні кілька років, провести оцінку існуючих потреб, визначити пріоритетність тих гендерно-орієнтованих заходів, які він намагається підтримувати, а також розробити стратегічний і водночас реалістичний план дій, який посилить вплив та стійкість вжитих ним заходів. Йдеться в тому числі про більшу увагу до оцінки гендерної

дії, а також про підвищення інформованості суспільства щодо роботи Альянсу за допомогою ЗМІ [95, с. 75].

Ще одним прикладом помітної організації, яка сприяє забезпеченню жіночої політичної участі може бути Європейське жіноче лобі (ЄЖЛ) (European Women's Lobby). Нині це найбільша так звана парасолькова організація різноманітних жіночих об'єднань у ЄС, які працюють щодо питань жіночих прав і рівних можливостей жінок і чоловіків. Вказана організація, що заснована у 1990 році сприяє забезпеченню жіночих прав і рівних можливостей прав жінок і чоловіків. Наразі Європейське жіноче лобі нараховує близько 2,5 тис. локальних організацій у різних європейських країнах та тісно співпрацює з ЄС, Радою Європи й ООН у сфері пропагування ідей гендерної рівності та кількісного збільшення жінок у різних політичних інституціях [172].

Членство у ЄЖЛ поширюється на організації у всіх 27 країнах-членах ЄС та трьох країнах-кандидатів, а також на понад 20 загальноєвропейських організацій. Саме ця структура проводила активну передвиборчу кампанію 2019 року з метою досягнення паритету між жінками та чоловіками. Також ця організація підтримує прийняту у 2020 році Стратегію гендерної рівності, якою лобіюються новітні позиції жінок, такі як боротьба з насильством, рівне представництво жінок на управлінських посадах, подолання гендерного та пенсійного розриву тощо.

Одним із ключових напрямів роботи означеної організації є забезпечення просування жінок у політиці. У цьому напрямі показовою є ідея поширення так званого менторства як одного із головних механізмів у залученні жінок до політики. Зокрема, з боку ЄЖЛ було започатковано Мережу Європейського політичного менторства (European Political Mentoring Network). Проєкт менторства було розроблено спеціально під вибори в ЄП 2014 року у рамках «50/50 кампанії» ЄЖЛ, мета якої – збільшення представництва жінок в інституціях на рівні ЄС. В цілому ЄЖЛ тривалий час тісно співпрацює із Євросоюзом, Радою Європи та ООН стосовно пропагування ідей гендерної рівності та збільшення кількості жінок у політичних структурах [172].

Крім діяльності різного штибу неурядових організацій інструментом залучення жінок у політичне життя є реалізація різноманітних програм, зокрема й міжнародних, як от: передача й обмін досвідом з парламентарями інших країн; проведення досліджень у сфері теорії чоловічої влади; підготовка публікацій з порадами для жінок щодо досягнення успіху в політиці тощо [72, с. 174].

Найбільш унікальними можуть бути аспекти діяльності Жіночої народної школи у Швеції. Беручи до уваги її структуру та зміст навчальних програм, відзначимо, що вони полягають: по-перше, у поєднанні жінок із дуже різним соціальним походженням, які повинні при цьому співпрацювати; по-друге, у низовій ініціативі, що витікає із жіночого руху; по-третє, у контактах із гендерними дослідницями та академічною спільнотою [79, с. 31–32].

Відомо, що освіта є однією з передумов громадянської активності, а також прагненням до змін і покращення ситуації в державі. Освіту доцільно здобувати не тільки в певний обмежений період часу, а й протягом усього життя. Саме так вважають засновниці надзвичайно унікального для міжнародного досвіду навчального закладу – Жіночої народної школи у Гетеборзі (Швеція), яка є прикладом так званої низової ініціативи стосовно освіти і жіночого руху. Авторки ідеї вже понад двадцять років збирають у своїх стінах жінок різного віку, яким надається можливість самим обирати програми навчання, курси та тренінги залежно від потреб, аби краще інтегруватися та впевненіше почуватися у шведському суспільстві [88, 181–121].

Вважається, що гендерну теорію та питання проблем нерівності слід викладати зрозумілою для пересічних жінок мовою, аби залучити широке коло шведок з різних соціальних прошарків суспільства до громадських ініціатив. Інститут освіти – це надто важливий чинник мобілізації людських ресурсів, зокрема, через низову активність. У Швеції низова жіноча активність сприяла тому, що питання гендерної рівності були не просто проголошені на рівні офіційних документів, а й втілені на практиці. Експертки із гендерної політики погоджуються, що одним із найважливіших факторів, що може допомогти

кількісному збільшенню жінок, готових зайняти керівні посади, є наявність у країні жіночого руху чи організації, які підіймають жіночі питання. Вплив саме жіночого руху, жіночих організацій, феміністичних ідей був надто важливим для формування низки інституційних засад стосовно регулювання гендерних відносин у Швеції, для збільшення політичного представництва жінок в органах влади, для налагодження інституційних зв'язків між ключовими інституціями шведського суспільства, як-от державою, освітою й наукою, а також ЗМІ [87, с. 22].

На рівні партій також здійснюються посилені заходи із сприяння залучення жінок у політику та подальшої їх активізації у партійній діяльності. Як зазначено у дослідженнях кращих практик залучення жінок до політики (на рівні регіональних та партійних об'єднань) надзвичайно важливо комбінувати реформи політичних інституцій із підтримки партійних активісток як у середині партій, так і поза ними.

Скандинавські вчені наголошують, що для мобілізації жінок і залучення їх до політики необхідно поєднувати дії «зсередини» із тиском «ззовні». Відтак надважливим є як потужне громадянське суспільство з масовими жіночими рухами феміністичного (тобто критичного до нерівностей) спрямування, так і жіночі організації, прикріплені до політичних структур (наприклад, жіночі партійно-політичні асоціації, секції чи мережі) [79, с. 33].

У 1994 році у структурі Європейського форуму за демократію і солідарність (European Forum for Democracy and Solidarity) було створено Робочу групу для жінок (Women Working Group) задля привернення уваги до гендерних аспектів розбудови демократії і підвищення статусу жінок у країнах з перехідною економікою – переважно у Центральній та Східній Європі. Мережа є коаліцією жіночих організацій і груп (їх пов'язують соціально-демократичні, ліві та прогресивні політичні погляди), які зокрема вирішують проблеми низького рівня залученості жінок. Однак, у Хорватії у 2010 році із центристсько-лівих партій було створено так звану відому тоді «Кукуріку коаліцію». Одним із головних завдань цієї коаліції полягало у забезпеченні подолання гендерної нерівності [79, с. 34–35].

Задля подолання негативної тенденції стосовно залучення жінок у велику політику така країна як Ірландія започаткувала кампанію по збору коштів для організації навчання жінок, зацікавлених у долученні до ірландської політики усіх рівнів. Як результат, у 2019 році кількість жінок у місцевих радах Ірландії зросла з 21% до 23%. Подібні програми, а також клуби з підтримки жінок для їх більшого залучення у місцеве самоврядування діють і в Канаді. Завдяки таким програмам у цій країні жінки займають близько 18% мерських позицій і 28% депутатських [138].

Доволі специфічним механізмом у сприянні залучення жінок політичне життя є різного роду громадянські проекти. Скажімо у США діють такі проекти громадянського суспільства як «Їй варто балотуватися» (She Should Run) та «Призначте їй» (Appoint Her). Проект є онлайн-системою висунання кандидатів на вибори, яка дає громадянам можливість запропонувати ім'я жінки, що, на їхню думку, має згодом балотуватися на одну із виборних посад. Серед подібних за своєю діяльністю слід назвати й такі проекти у США як «Вставай Америко» (Emerge America), «Проект Білого дому» (White House Project), «Перемога для жінок» (Win for Women). Підставою до створення цих проектів стали висновки про зменшення бажання жінок балотуватися на виборах. Вони діють у якості національного ресурсу для жінок, що бажають балотуватися на виборах. Проекти пропонують інтерактивні програми розвитку лідерських якостей та навиків ведення політичних кампаній для жінок, які вирішили балотуватися на виборах. Ці проекти, як і у випадку із шведськими народними школами, передбачають дво- чи тригодинні заняття як онлайн, так і офлайн [210]. Жінкам завдяки існуванню цих проектів надається інформація про можливість зайняття певних посад, про вимоги, що ставляться до них у ході балотування, рекомендації про те як жінкам розпочати свою політичну кар'єру тощо.

Крім цього, Ліга жінок-виборців, що базується в США регулярно організовує програми тренінгів, дебати між кандидатами та форуми, спрямовані на підготовку жінок до кар'єрного зростання в організаціях та підвищенню їх популярності

серед виборців. Ліга також розробляє методичні посібники для жінок, які цікавляться можливістю балотуватися під час виборів. Наприклад, керівництво під назвою «Обличчям до обличчя» включає рекомендації для жінок щодо участі у дебатах між кандидатами [173].

Щодо регіону на кшталт Східної Європи то у Молдові діє жіночий клуб «50/50», який теж використовує подібну програму навчання, мета якої – залучення жінок до участі у політичному і суспільному житті та культивування у них амбіцій для висування на виборчі посади [192]. Також у Молдові діє Молдовська Асоціація за демократію через участь (ADEPT), яка регулярно проводить «Школу лідерства для молодих політичних лідерів» Асоціація працює з представниками молодіжних крил усіх політичних партій. Метою цієї Асоціації є підштовхування молодих політиків до думки про можливість балотуватися на виборчу посаду, а також сприяти поширенню демократичних і ліберально-правових цінностей у країні [115]. Такі програми дають можливість чоловікам і жінкам разом вчитися та розвивати у себе навички політичного лідерства, тоді як програми, спрямовані виключно на кандидатів-жінок, можуть бути корисні для вирішення конкретних проблем у сфері розвитку політичного потенціалу, з якими стикаються жінки (особливо у тих країнах, де жінки мають обмежений доступ до освіти).

У Словенії організація громадянського суспільства «Центрально- і Східноєвропейська мережа з гендерних питань» модифікувала навчальний курс «Жінки це можуть» (Women Can Do It), розроблений Трудовою партією Норвегії. Організація використовує його у якості основи для навчальних програм, які вказана мережа регулярно організовує у низці країн Південної та Східної Європи [171]. Вона проводить навчання жінок-кандидатів у більш ніж 25 країнах світу, у тому числі в таких державах-учасницях ОБСЄ як Албанія, Білорусь, Боснія та Герцеговина, Молдова, Сербія, Хорватія та Чорногорія. Ця програма, яка отримує фінансування від НУО «Допомога норвезького народу», включає такі теми, як демократія, участь жінок у політичному житті, проблеми політики. До неї також входить навчання навичкам політичного спілкування, публічних виступів, участі в

дебатах, роботи зі ЗМІ, ведення переговорів, налагодження контактів та ведення агітаційно-пропагандистської діяльності. Крім навчання, програма надає жінкам можливість зустрічатися одна з одною та формувати мережі для спілкування та підтримки [226].

Також сприяння входження жінок у політику забезпечують такі міжнародні неурядові організації, як Міжнародний республіканський інститут (IRI), Національний демократичний інститут (NDI), а також деякі партійні фонди Німеччини, Вестмінстерський фонд за демократію, Нідерландський інститут багатопартійної демократії (NIMD) та ін. З метою об'єднання активних носіїв ідей підвищення представництва жінок в державних і суспільних зібраннях в країнах Європи та США створюються різного роду жіночі рухи. Саме такі рухи дозволяють просувати жінку як активну учасницю суспільного життя.

Водночас спеціальні інституції займаються гендерним моніторингом виборів різних рівнів з метою прояснення ситуації у сфері гендерної рівності у виборчому процесі. Прикладом цього є Центр партнерства і розвитку (PROGEN) у Молдові. Центр у 2012–2015 роках проводив гендерний моніторинг трьох національних та двох місцевих виборів з метою прояснення ситуації в галузі гендерної рівності у виборчому процесі. В ході моніторингу PROGEN зіставив рівень жіночого представництва у списках кандидатів та на виборних керівних посадах від кожної політичної партії. Крім цього, проводився моніторинг висвітлення жінок-кандидатів у матеріалах ЗМІ протягом усієї виборчої кампанії. До того часу вибори у Молдові ніколи не аналізувалися з гендерної точки зору, і PROGEN таким чином, надав важливі дані та результати досліджень, яких раніше не існувало. Моніторинг можна і слід продовжувати і після закінчення виборів, щоб з'ясувати, чи виконують партії свої передвиборчі обіцянки щодо питань гендерної рівності. А на парламентському рівні, наприклад, організації громадянського суспільства можуть відстежувати, як голосують політичні партії законів, пов'язаних із питаннями гендерної рівності [166].

В низці держав діють досить спеціальні академічні програми навчання для жінок, що прагнуть висувати свої кандидатури на політичні посади. Одним із таких прикладів є Центр підтримки політичної діяльності американських жінок при Ратгерському університеті у США, який розробив програму «Нове лідерство», а також інтерактивну базу даних, що містить інформацію про ресурсну базу підтримки діяльності жінок-політикинь у масштабах всієї країни [160]. Метою цієї програми є поглиблення політичних знань та підвищення участі у політиці студенток університетів за допомогою навчальних курсів. У рамках цієї програми реалізується своєрідна літня школа, у рамках якої під час канікул проводяться інтенсивні шестиденні семінари-тренінги для студенток університетів з питань політики та прийняття політичних рішень. Вони спрямовані на те, щоб заохотити жінок та дівчат активніше займатися політикою. Програма навчання включає шість модулів, наполовину з яких можна змінювати в залежності від переважаючої політичної культури, географічного регіону, особливостей населення та навчального закладу [196].

Власне незалежні жіночі організації створюються як всередині партії, так і поза ними. Наприклад, у складі основних політичних партій США простежується відсутність жіночих крил. Проте жінки республіканської партії об'єднувалися під егідою відомої Національної федерації жінок Республіканської партії (National Federation for Republican Women – NFRW). Колишня допоміжна структура Національного комітету Республіканської партії має фінансову та організаційну незалежність. До її завдань входить: 1) просування принципів цілей та політики Республіканської партії; 2) підвищення обізнаності населення через політичне просвітництво та проведення політичних заходів; 3) підвищення ролі жінок у забезпеченні належного державного управління. У межах своєї діяльності з реалізації цих завдань Національна федерація жінок Республіканської партії звертає основну увагу на такі аспекти як просвітництво, комунікація, залучення нових членів, ведення політичних кампаній, збір засобів стосовно організації тренінгів тощо [195].

Подібно до вищезазначеного, при Університеті штату Міссурі у Сент-Луїсі працює Інститут за участь жінок у громадському житті імені Сью Шир (Sue Shear Institute for Women in Public Life), який ставить перед собою завдання зробити сферу управління доступною для всіх жителів штату Міссурі за рахунок підтримки повноцінної участі жінок у процесах формування й реалізації політики штату. Інститут організовує навчання студенток за програмою розвитку лідерських якостей у галузі політичної та громадську діяльність на базі «Академії лідерства XXI століття» (21st Century Leadership Academy). Крім цього, Інститут веде базу даних про обдарованих жінок, які виявили бажання працювати на державній службі, повідомляє про бажання жінок працювати в різних державних органах, а також проводить інформаційну кампанію для жінок щодо можливих шляхів залучення на державну службу [195].

Національна федерація жінок Демократичної партії (National Federation of Democratic Women – NFDW) є офіційною жіночою організацією Демократичної партії США. До завдань цієї федерації входить активізація діяльності жінок за місцем проживання, надання допомоги жінкам, що висуваються на виборні посади, а також інформування і просвіта жінок та інших виборців за такими важливими питаннями як охорона здоров'я, медична допомога і забезпечення рівності в оплаті праці чоловіків і жінок [195].

Організація Running Start (Разбег) приділяє значну увагу молоді, обстоюючи ту позицію, що проблему підвищення кількості жінок у політиці США можна вирішити лише шляхом підвищення привабливості політичної діяльності загалом та професії жінки-політика зокрема. Також організація пропонує залучати на виборні посади жінок більш молодого віку, що має зробити політичну професію популярною серед молоді [105, с. 179].

Метою американської програми Young Women's Political Leadership Program («Програма політичного лідерства для молодих жінок») – є показати школяркам старших класів значення політичного лідерства. У рамках цієї програми проводяться інтенсивні п'ятиденні семінари за такими темами як мистецтво

публічних виступів, налагодження зав'язків, уміння говорити на камеру і відстоювати свою позицію, а також розробка політичних платформ. У межах програми реалізується також проєкт «Шлях до політики» (Path to Politics), який включає серію семінарів, що проходять кілька разів на рік. Під час цих семінарів виступають молоді жінки-парламентарі, кандидати на виборах і спеціалісти з проведення виборчих кампаній, які пропонують слухачам долучитися до роздумів про можливість балотуватися на виборні посади і надають практичні поради щодо найрізноманітніших тем – від методики збору засобів роботи до методів затвердження авторитету у якості молодого законодавця [105, с. 179].

Можливо, найвідомішою організацією цивільного товариства, що надає фінансову підтримку жінкам-кандидатам на виборні посади, є організація, що базується в Сполучених Штатах «Список ЕМІЛІ» (EMILY's List). Ця група приваблює та навчає жінок-кандидатів, а також оприлюднює їх імена з метою збору пожертв на їх кампанії від прихильників по всій країні. З моменту свого заснування у 1985 року. Група «Список ЕМІЛІ» допомогла обранню більше 100 жінок до Палати представників Сполучених Штатів, 19 жінок – до Сенату, 10 жінок – на посаду губернатора та понад 500 жінок – до виборних органів штатів до місцевих органів влади. За моделлю «Списку ЕМІЛІ» було створено й аналогічні організації, що займаються збором коштів в інших державах-учасницях ОБСЄ, у тому числі й у Сполученому Королівстві та Італії, а також в Австралії [169].

Подібна діяльність організацій по залученню жінок до політики простежується і в країнах ЄС. За минулі роки кілька груп громадянського суспільства Німеччини, що мають різну політичну спрямованість, розробили низку навчальних та інформаційних заходів, адресованих жінкам та більш широкій громадськості. Серед цих заходів були дискусії з відомими жінками-політиками, презентації наукових публікацій та/ чи семінари з розвитку навичок. Приміром, фонд імені Фрідріха Еберта (Friedrich-Ebert-Stiftung) проводить заходи під назвою «День рівної оплати праці», а також організує разові лекції, присвячені прогресу, досягнутому жінками під керівництвом соціал-демократів. Фонд імені Ханнса

Зайделя (Hanns-Seidel-Stiftung) провів цілу серію лекцій, що тримала назву «Сильні жінки, сильне слово» в рамки своєї програми «Політика та освіта». Крім того, ще один – Фонд імені Фрідріха Наумана (Friedrich-Naumann-Stiftung) організує роботу Міжнародної академії лідерства та Інтернет-академії (e-Academy), розрахованих на жінок, які цікавляться політикою. Ці заходи сприяння входять до системи довгострокових програм зазначених організацій, націлених на розширення можливостей жінок в сфері політичної діяльності та розвитку політичної кар'єри. Особливо помітними успіхами у цій сфері були досягнення щодо сприяння розвитку зав'язків між жінками з різних угруповань [105, с. 183].

Схожі ініціативи розвивалися і в країнах пострадянського простору. Так, до прикладу, у Грузії коаліція великих організацій громадянського суспільства має право висувати свого кандидата на посаду омбудсмена, хоча остаточне рішення залишається за парламентом. У 2012 році група НУО висунула кандидата, якому віддавала перевагу, і хоча в результаті він не був призначений на посаду омбудсмена, сама ініціатива привернула велику увагу засобів масової інформації [178]. Відтак у різних країнах як у структурі партій, так і поза ними створюються відповідні організації, діяльність яких спрямована на залучення й кількісне та якісне збільшення жінок у політиці.

Таким чином, з метою залучення жінок у велику політику у різних країнах активізували свою діяльність різного роду урядові організації, НУО, а також неформальні групи та партійні/позапартійні об'єднання. Ці інституції намагаються сприяти інтеграції жінок у політичні партії та виборні посади шляхом підвищення політичної освіти жінок, сприяння відстоювання їх прав і свобод, а також через забезпечення полегшення доступу до відповідних ресурсів для супроводу виборчих кампаній.

Відсоток жінок серед лідерів держав	5,3	5,4	5,9	6,6	6,7	7,2	7,6	6,6	6,6	5,9	11,2
Відсоток жінок серед голів урядів	7,3	7,5	7,8	7,3	7,4	5,7	6,1	5,2	6,2	6,7	6,7

Джерело: складено авторкою

З іншого боку, статистика засвідчує, що частка жінок на найвищих рівнях політичних посад поступово зростає і ця тенденція характерна як для внутрішньої політики окремих країн, так і для зовнішньополітичних відносин та міжнародних організацій. Слід охарактеризувати, принаймні, декілька прикладів жіночого лідерства на світовій арені. А. Меркель – канцлера Німеччини (2005–2021), яка тринадцять разів ставала найвпливовішою жінкою-політиком у світі за версією журналу *Forbes*. Відзначимо, що під час своєї каденції Меркель по праву вважалась не лише лідеркою Європейського Союзу, а й однією з найвпливовіших жінок у світі. Нині у німецькому політикумі надзвичайно активною є федеральна міністерка закордонних справ А. Бербок (2021 – дотепер), яка відзначається потужною підтримкою України у її протистоянні російській агресії, а також у євроінтеграційних прагненнях. Очільниця німецького МЗС також обстоює ідею глобальних реформ у сфері безпеки. Саме тому на думку німецького політикуму Німеччина має стати опорою стримування в Європі.

Прикладом успішної лідерки держави є президентство Д. Грібаускайте як лідерки Литви (2009–2019). Її діяльність оцінюється як жінки, що здатна швидко приймати рішення. Д. Грібаускайте завдяки динамічним діям вдалося досить швидко стабілізувати економіку Литви на тлі світової економічної кризи [127, с. 44]. Саме ця рішучість забезпечила їй почесне звання литовської «залізної леді», яка, до всього, висловила рішучу підтримку Україні у протистоянні російській агресії та була активним лобістом її інтересів на міжнародній арені. Також

Д. Грібаускайте вдалося активно протистояти економічному тиску з боку Росії завдяки диверсифікації енергоресурсів. У цьому контексті слід згадати ще двох політикинь країн цього регіону – президентку Естонії К. Кальюлайд (2016–2021) та очільницю уряду Естонії – К. Каллас (2021 – дотепер), яка є лідером Партії реформ Естонії та першою жінкою в Естонії на цій посаді.

Перемога у Молдові у 2020 році прозахідної кандидатки М. Санду забезпечила цій країні чіткий курс на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур, що є також важливим й у плані виходу зі сфери впливу Росії. Ставши ще у 2019 році прем'єр-міністром М. Санду почала діяти в манері, що характерна для жінок-лідерів постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи. Вона зокрема приймала рішення всупереч позиції постсоціалістичних політичних еліт, переслідуючи мету виконати обіцянки, надані електорату, а не вибудувати дружні зв'язки з правлячими колами [72, с. 60].

Прикладом лідерок за яких відбулися кардинальні зрушення не лише в державі, але й у регіоні може бути очільниця Консервативної партії Британії та экс-прем'єр-міністр Т. Мей (2016–2019). Саме за її правління активізувалася позиційна боротьба усередині Консервативної партії, що так чи інакше вплинуло на вихід Британії з Євросоюзу – так званий Брекзит. Попри талант видатного й вольового політика їй так і не вдалося протистояти виходу Британії з ЄС та у підсумку піти у відставку [132].

Досить невдалим та короткочасним (45 днів у 2022 році) було прем'єрство ще однієї представниці Консервативної партії Л. Трасс, яка змушена була піти у відставку через невдалу економічну політику. Характерно, що не останню роль у здобутті крісла прем'єра відіграло перебування Л. Трасс на посаді міністра у справах жінок та рівних можливостей. Прикладом зайняття жінкою посади президента, яка за конституцією є здебільшого церемоніальною, може бути экс-президентка Хорватії К. Грабар-Кітарович (2015–2020). Прикладом жінки – очільниці міжнародної організації є экс-директорки-розпорядниці Міжнародного валютного фонду – К. Лагард (2011–2019) та К. Георгієва (2019 – донині).

Одним із найважливіших об'єктів аналізу забезпечення політичного гендерного балансу є участь жінок у роботі парламентів. Нині середній світовий показник участі та представництва жінок у парламенті складає близько 25%, якого вдалося досягти лише за чверть століття. Тому майже в усіх країнах світу жінки досі залишаються недостатньо представленими на всіх рівнях прийняття рішень. Попри те, що більшість населення країн Європи становлять жінки (близько 52%) у парламенті ЄС їх інтереси представляють останніми роками не більше 35% депутатів. Крім того, нестача жінок у Європарламенті досить часто прямо пропорційно відображає ситуацію в самих країнах – в національних парламентах [40].

Досить важливим прикладом є те, що у Європейському парламенті, а також у парламентах Канади та Ісландії, зобов'язують парламентарів публічно роботи заяви про неприпустимість здійснення сексуальних домагань у будь-якій формі. У Європейському парламенті проводиться навчання депутатів та персоналу, та у разі не підписання заяви про зобов'язання член Європейського парламенту не може бути визначений доповідачем або членом офіційної делегації [208]. Такі кроки стали можливими завдяки жіночій активності щодо захисту й відстоювання своїх прав і свобод, а також забезпечення досягнення гендерної рівності.

Зауважимо, що парламент Канади став одним із перших законодавчих органів у світі, які прийняли кодекси поведінки для боротьби з цькуванням і сексуальними домаганнями, і першим законодавчим органом Вестмінстерської системи, котрий запровадив кодекс боротьби із сексуальними домаганнями, що спрямований по відношенню до інцидентів між обраними парламентаріями [95, с. 45].

У низці документів юридичного характеру: Повідомленні Комісії до Європейського Парламенту, Ради Європейського економічного та соціального комітету та комітету регіонів характеру зазначається, що Євросоюз є світовим є світовим лідером із забезпечення гендерної рівності. Адже вважається, що 14 із 20 країн-лідерів світу за досягненням гендерної рівності є саме держави-члени ЄС.

Такого результату вдалося досягнути завдяки законодавству про рівноправність та надійній судовій практиці, а також зусиллям щодо включення гендерної точки зору у різні сфери політики. Саме завдячуючи таким крокам ЄС досяг значного прогресу у гендерній рівності упродовж трьох десятиліть від моменту його створення [5, с. 391].

Слід відзначити, що у Європарламенті за результатами виборів 2019 року кількість жінок збільшилась до 40% порівняно з 2014 роком, адже тоді цей показник становив 37% [135]. Примітним є те, що фракція «зелених» у Європарламенті складається із близько 50% жінок, тоді як з великим відривом за ними йдуть ліберали, соціал-демократи, ліві та консерватори. Відтак «зелені» мають краще співвідношення чоловіків і жінок на керівних посадах [40]. ЄС докладає постійних зусиль задля забезпечення гендерної рівності у Європарламенті – шляхом збільшення жінок-депутатів і ці зусилля підтверджуються зростанням їх кількості з кожними наступними виборами. Проте, з іншого боку, протягом останніх 10–15 років не спостерігалось суттєвого прогресу стосовно кількості жінок на найвищих посадах європейського рівня. Адже жінок серед голів інституцій ЄС є наразі одиниці. Серед них слід назвати экс-очільниць представництва Євросоюзу у закордонних справах – К. Ештон та Ф. Могеріні, а також Президентку Європейської комісії Урсулу фон дер Ляєн та очільницю Європейського парламенту Р. Мецолу.

Дещо нижчим є середній показник представництва жінок у національних парламентах країн ЄС, адже він складає у середньому 24–25% від загаданої кількості депутатів [105, с. 15]. Між іншим, за даними Міжпарламентського союзу, у вищих представницьких органах влади за рівнем представництва жінок у світі виокремлюються кілька груп країн: – країни-лідери політичного представництва жінок-парламентарів 30–45% (таких не більше 10); – гендерно-перспективні країни, де 15–30% жінок-парламентарів (близько 40); – країни з досить високою гендерною диспропорцією, у яких 10–14,9% жінок-парламентарів (близько 40); – країни з беззаперечним домінуванням чоловіків, де жінок-парламентарів

налічується не більше 5% (близько 50); – країни з винятково низьким представництвом жінок, до 5% (близько 30); – країни з «чоловічим» парламентом, де жінок немає взагалі (або близько 10). Відзначимо, що більшість скандинавських країн належать до першої групи країн, адже показники представництва жінок у національних парламентах коливаються від 37% до 45% [6, с. 74].

Найбільш успішною серед країн-членів ЄС щодо участі жінок у національному парламенті (коли жінки займають понад 40% місць) є ситуація лише у трьох країнах ЄС – в Іспанії (41%), Фінляндії (43%) та Швеції (44%) [201]. У 2022 році кількість жінок у парламенті Іспанії зросла до 43%, у Фінляндії до 46%, у Швеції також до 46% [201]. Утім, Швеції знадобилося майже 60 років для того, щоб подолати межу у 20%, і 70 років для досягнення 30% парламентської представленості жінок. Такий тривалий період залучення жінок у політику на рівні ухвалення й прийняття рішень вкотре пояснюється тим, що жінки не мають таких же політичних ресурсів як чоловіки [84].

В країнах Європи використовуються різні підходи щодо досягнення гендерної рівності в політиці – від законодавчого регулювання, запровадження інституту омбудсмена, який опікується забезпеченням рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, створення відповідних органів із забезпечення гендерної рівності у парламентах до діяльності профільних громадських організацій.

Як відзначає українська дослідниця І. Оніщенко: «Найпоширенішим способом забезпечення рівних прав обох статей є створення системи законодавчої бази та запровадження механізмів її дотримання. У конституціях європейських країн гарантовано рівні можливості у висуванні кандидатур на виборах до органів державної влади та місцевого самоврядування, гарантоване представництво жінок у всіх органах влади» [97, с. 13].

Однак, незважаючи на конституційні гарантії рівності це не є гарантією того, що ці права будуть доступні на практиці. Останнє є суттєвою основою для реалізації прав жінок, а також важливим виявом політичної волі. Конституційні положення можуть підвищити легітимність домагань прав і виступати в якості

«сприятливої основи» у сприянні правовим змінам. Проте гендерно чутлива конституція повинна аналізувати весь документ з гендерної точки зору, а не включати вузький набір так званих жіночих проблем.

У країнах Північної Європи, та, зокрема, в Литві, Німеччині та Словенії запроваджено посади омбудсмена, який забезпечує контроль за виконанням гендерних законів. Відтак позитивні зміни у сфері гендерних традицій відбуваються швидше коли існує спеціальна інституція, що відповідає за забезпечення контролю над дотриманням цього процесу. Власне досвід Швеції свідчить про те, що всі закони і державні програми з гендерної рівності базуються виключно на комплексному підході до проблеми рівності жінок чоловіків. У травні 2006 року парламент Швеції ухвалив нові цілі з державної підтримки політики гендерної рівності, які зазначені у програмі уряду «Здатність формувати суспільство і власне життя – нова ціль політики гендерної рівності» [98, с. 102]. Основною ціллю шведської гендерної політики ґрунтується на усвідомленні ціннісної гендерної рівності, базованої на отриманні рівних прав і можливостей у формуванні суспільства, держави та прийнятті рішень.

У Швеції задля поліпшення гендерного балансу та активізації залучення жінок у політику здійснюється нормативно-правове регулювання гендерної політики та гендерного механізму, який міститься в низці правових актів. Одним із них є Закон про дискримінацію (Discrimination Act), який визначає сім видів дискримінації, один з яких – це стать, та регулює питання протидії дискримінації в 10 сферах суспільного життя. Крім того, питання гендерної рівності у Швеції часто фігурує на рівні таких міністерств, як Міністерство охорони здоров'я, праці, освіти, культури та інших міністерствах та відомствах. Міністри підпорядковується окремий структурний відділ – Підрозділ з питань гендерної рівності (Division for Gender Equality) [142, с. 15].

Результатами роботи зазначеного підрозділу є прийняття різних урядових рішень, зокрема й тих, що стосуються гендерних питань, зокрема гендерного бюджетування. Тим часом міністерства здійснюють свою роботу з урахуванням

гендерної проблематики. Також кожне міністерство отримує рекомендації за результатами моніторингу. Вказаний підрозділ має право блокувати проходження проєктів законів на урядовому рівні, у разі якщо підрозділ вважає, що положення проєкту закону не є достатнім задля забезпечення гендерної рівності. Задля підтримки й забезпечення гендерної рівності й уникнення дискримінації жінок у Швеції введено посаду омбудсмена з питань рівності. Водночас, при Міністерстві культури функціонує окремий підрозділ з питань дискримінації, який асистує омбудсмену забезпечуючи його спроможності [142, с. 15–16].

1 січня 2018 року у Швеції було створено агентство з питань гендерної рівності. Робота цього агентства сприяє впровадженню досить ефективної традиціоналістської шведської політики щодо гендерної рівності. Робота агентства вимагає координації діяльності з різними міністерствами, установами, муніципалітетами, окружними радами тощо, з питань та впровадження політики гендерної рівності. До роботи у цій сфері у Швеції роботи долучається й Національний медіаційний центр, який аналізує проблеми розбіжності у оплаті праці між чоловіками та жінками. Питаннями гендерно-диференційованої статистики на широкій основі займається Шведське бюро статистики [142, с. 17].

При цьому шведськими експертами пропонується альтернатива – швидкий шлях, який відкидає ідею повільного й поступового збільшення жіночого представництва у великій політиці. Ключовими проблемами, які потребують швидкого вирішення шляхом позитивних дій – це усунення політичної дискримінації жінок на всіх рівнях. Це особливо актуально для країн, які не можуть чекати понад півстоліття, щоб досягнути гендерної рівності [84].

У Швеції парламентарі користуються тими самими субсидіями для догляду за дитиною та відпустки для догляду за дитиною, які отримує населення (відпустка тривалістю приблизно 13 місяців за збереження 90% заробітної плати); крім цього, Ріксдаг надає додаткову субсидію для компенсації парламентаріям заробітної плати, що є вищою за середню [95, с. 39]. Враховуючи гендерні аспекти, значна кількість парламентарів Швеції віддають перевагу працювати вдома – тобто

дистанційно (онлайн). Протягом багатьох років парламент Швеції демонструє приклад хорошої практики в галузі реалізації загальної відповідальності за облік гендерної проблематики всіма парламентськими структурами, зазначаючи, що «питання гендерної рівності закріплені за Комітетом з ринку праці, але водночас комплексний гендерний підхід до нагляду за законодавством впроваджено в основні напрямки діяльності всіх комітетів» [95, с. 71].

У ще одній скандинавській країні – Фінляндії так само до гендерного механізму входять міністерства, ключовим серед яких є Міністерство соціальних справ та охорони здоров'я. Тут гендерна рівність тісно пов'язана з проектом здійснення скандинавської моделі державного благоустрою (welfare state). Ця модель має бути досягнута шляхом встановлення соціальної рівності за рахунок забезпечення громадян широкими соціальними правами у якості доповнення до політичних і громадянських прав. Так само як і в Швеції у Фінляндії існує інститут омбудсмена з питань гендерної рівності (є незалежним наглядовим органом при Міністерстві юстиції), а на парламентському рівні існує рада з питань гендерної рівності, яка виконує консультативну функцію. Омбудсмен з питань рівності забезпечує дотримання Закону Фінляндії «Про рівність між чоловіками та жінками» та надає поради щодо його дотримання [156].

Також за станом гендерної рівності у Фінляндії стежить, створена ще у 1972 році, Рада з питань гендерної рівності (The Council for Gender Equality). Рада також сприяє співпраці між органами влади та сприяє розвитку законодавства у сфері гендерної рівності.

Міністр охорони здоров'я та міністр у справах сім'ї та соціальних служб Фінляндії координують політику гендерної рівності уряду та відповідають за координацію її розроблення та реалізації. Політику гендерної рівності координує також і профільний підрозділ (Gender Equality Unit), що є окремим структурним підрозділом у Міністерстві соціальних справ та охорони здоров'я. Саме він розробляє та впроваджує політику уряду з питань гендерної рівності та забезпечує реформи національного законодавства у цій сфері. До того ж, підрозділ з питань

гендерної рівності представляє Фінляндію на міжнародному рівні та на рівні ЄС у цій сфері. Також зазначений підрозділ здійснює моніторинг впровадження гендерної політики на рівні інших міністерств та органах держави. Унікальним досвідом є те, що у Фінляндії починаючи з 2010 року на рівні кожного міністерства функціонує оперативна робоча група з питань гендерної рівності, яка відповідає за координацію гендерної інтеграції у рамках міністерства [142, с. 17].

Перші три позиції в рейтингу Women in Work Index посідають Ісландія, Швеція та Словенія. Результати індексу показують, що збільшення частки працюючих жінок у країнах ОЕСР може збільшити ВВП цих країн на 6 млрд дол. США, тоді як зменшення різниці в оплаті праці жінок і чоловіків може збільшити заробітки жінок на 2 трлн дол. США [216, р. 321].

В Ісландії центральним елементом забезпечення механізму впровадження гендерної рівності є її інтеграція у всі сфери політики. У цій країні рівність чоловіків і жінок зазначена на рівні Конституції. Крім того, діє Закон «Про рівний статус та рівні права для жінок та чоловіків» (2008), а також Національна програма дій з гендерної рівності, що затверджується на період до чотирьох років. На відміну від Швеції й Фінляндії, в Ісландії за здійснення політики у сфері гендерної рівності відповідає спеціальна вища посадова особа – Міністр соціальних справ. Безпосередню відповідальність за реалізацію гендерної політики та її адміністрування у контексті моніторингу законодавства та сприяння політики уряду у цій сфері, здійснює Центр гендерної рівності (The Centre for Gender Equality), який функціонує з 2000 року. Також зобов'язання щодо розгляду скарг із порушення законодавства виконує Комітет з розгляду скарг щодо порушення гендерної рівності. Врешті Рада гендерної рівності, яка займається питаннями у цій сфері, складається з одинадцяти представників жіночих організацій, учасників ринку праці та представників органів самоврядування [142, с. 19].

Між іншим парламент Ісландії інформував, що згідно із законом щодо підготовки бюджету кожне міністерство зобов'язане провести гендерну інвентаризацію бюджету, а всі законопроекти мають підлягати гендерному аналізу

з використанням даних, згрупованих за ознакою статі [95, с. 58]. Парламенти Ісландії та Фінляндії створили так звані феміністські мережі, які об'єднують представників усіх партій та в діяльності яких можуть брати участь парламентаріїв обох статей.

Гендерний механізм Норвегії складається з Міністерства культури, а також омбудсмена з питань рівності антидискримінації та спеціального Антидискримінаційного трибуналу, що приймає рішення у випадках порушення антидискримінаційного законодавства. Питаннями гендерної політики займається також і Міністерство культури й зважаючи на відповідальність за публічну політику у сфері культури, рівності та дискримінації є головним координаційним міністерством у цій сфері. За політику гендерної рівності несе відповідальність Департамент рівності, недискримінації та міжнародних справ (Department for Equality, Non-discrimination and International Affairs). Департамент забезпечує розробку відповідного законодавства й політику щодо грантових схем і програм, а також проводить відповідні дослідження [142, с. 21].

В Північній Македонії відповідно до Плану діяльності щодо забезпечення обліку гендерної проблематики на 2020–2021 роки, прийнятому у січні 2020 року Комітетом Зборів з рівних можливостей, розроблено власний механізм оцінки гендерної дії для процесу підготовки законів, їх аналізу та нагляду за їх застосуванням (наприклад, список контрольних питань для комплексної гендерної перевірки законодавства) [95, с. 58].

Погоджуємося із твердженням українських науковиць В. Гошовської та Л. Даниленко, у світі відбувся відхід від суто чоловічого погляду на розвиток суспільних відносин у державі та перехід до паритетності у вирішенні загальнодержавних справ. Адже фактично з другої половини ХХ століття простежується тенденція формування так званих паритетних парламентів де частка жінок складає понад 45% [20, с. 131].

У разі якщо далі говорити про представленість жінок на рівні національних парламентів то більше 40% жінок налічується у парламентах таких країн як:

Словенія (40%), Австрія (41%), Молдова (41%), Нідерланди (41%), Північна Македонія (42%), Бельгія (43%), Іспанія (43%), Данія (44%), Норвегія (45%), Андорра (46%) та ін. Понад 30% жінок мають національні парламенти Італії (32%), Люксембургу (33%), Німеччини (35%), Великобританії (35%), Албанії (36%), Португалії (37%), Франції (37%) тощо [201].

Найгіршою, стосовно представництва жінок у топ-політиці, є ситуація в Угорщині (10%), на Кіпрі (13%), на Мальті (13%), у Румунії (14%), Ірландії (16%), Латвії (18%), Словаччині (19%) та Чехії (19%). Загалом не в усіх європейських державах останніми роками простежується позитивна динаміка щодо забезпечення гендерної збалансованості національних парламентів. Представницькі органи Мальти, Кіпру, Угорщини, Румунії, Польщі представлені доволі низьким відсотком жінок (10–16%) [234]. Характерно, що у Польщі група депутатів від Селянської партії назвала пропозицію щодо рівного політичного представництва чоловіків та жінок «антидемократичною пропозицією» [72, с. 59].

Нині серед лідерів країн світу так званої топ-10 із відсоткового забезпечення представленості жінок у національних парламентах є: Руанда (61,3%), Куба (53,4%), Нікарагуа (51,7%), Мексика (50,0%), Нова Зеландія (50,0%), Об'єднані Арабські Емірати (50,0%), Ісландія (47,6%), Коста Ріка (47,4%), Андорра (46,4%) та Швеція (46,4%) [237]. Однак, якщо брати до уваги аналітичний розріз регіонального характеру, то серед усіх регіонів лідирує Північна Європа (Скандинавія). Так, відсоток жінок у національних парламентах країн цього регіону зріс із 42,0% у 2012 році до 45,7% у 2022 році [237]. Отже, країни, які мають представництво жінок у національних парламентах на рівні 30–50% є лідерами по парламентському представництву жінок. Загалом же найменший відсоток жінок-депутатів простежується у парламентах Східної Європи, Така картина частково пояснюється соціалістичним минулим та впливом СРСР з пануванням у ньому так званих патріархальних традицій.

Такі країни, як Бельгія, Данія, Франція, Канада, Латвія, Люксембург і Швеція досягли гендерної рівності. Це досягнення стало можливим і завдяки тому,

що названі країни прийняли закони про материнство, батьківство, батьківські права та нормативно-правові акти про декретні відпустки, які вплинули на рішення жінок щодо створення сім'ї [176, р. 157].

Утім, як з'ясується, у національних парламентах жінок у середньому менше аніж у загальному – європейському [77, с. 173]. Такі країни як Австрія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Франція та Хорватія представлені жінками у Європарламенті на рівні 40–49%. Від таких країн, як Естонія, Ірландія, Латвія, Мальта, Фінляндія, Швеція взагалі кількість жінок-депутатів у Європарламенті становить у середньому понад 50%. Найменший відсоток жінок-депутатів Європарламенту від Литви, Угорщини, Кіпру [80]. На таку негативну ситуацію можуть впливати різні фактори, зокрема такі як: недовіра ініційованих на рівні Союзу заходів, низька політична активність жінок, наявність гендерних стереотипів тощо. У Німеччині жінок-депутатів у Європарламенті близько третини, тоді як у Швеції їх відсоток складає половину від загальної кількості.

До всього слід додати глобальний аспект представленості жінок у парламенті. Так, упродовж 2017–2022 років частка жінок у національних парламентах у світі зросла – із 23,4% до 28,9%, що може свідчити про зародження не досить позитивної тенденції – незначного кількісного та відсоткового зростання парламентської представленості жінок у світі з перспективами його уповільнення. Тим часом, ще гіршою є тенденція у плані парламентського лідерства жінок, адже упродовж цього ж періоду частка жінок серед очільників парламенту зросла лише – з 19,1% до 22,7% (таблиця 3) [227; 230].

Таблиця 3

Порівняльний аналіз відсотку жінок у національних парламентах країн світу у 2012–2022 роках

Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Відсоток жінок серед	15,1	15,3	14,8	15,8	16,1	19,1	19,3	19,7	20,5	20,9	20,8

лідерів парламентів											
Відсоток жінок у парламентах	20,3	20,3	22,1	22,6	23,3	23,4	24,3	22,5	22,6	25,5	26,5

Джерело: складено авторкою

Хоча, як видно із зазначеного переліку країн, далеко не всіх їх можна віднести до держав із усталеною демократією. Відтак забезпечення політичної гендерної рівності напряду не залежить від забезпечення прав і свобод людини. Більше того, забезпечення політичної гендерної рівності часто прямо не залежить від повноти забезпечення гендерної рівності загалом.

У березні 2003 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію щодо збалансованої участі жінок і чоловіків у політичному та громадському процесі прийняття рішень і визначив збалансоване представництво як мінімальне представництво 40% обох статей у всіх органах, що приймають рішення в політичному чи суспільному житті. Вісім цілей, які мають бути реалізовані урядами держав-членів, включають захист рівних громадянських та політичних прав, перегляд законодавства, встановлення цілей та заохочення жінок до участі у прийнятті політичних рішень. Крім того, він пропонує законодавчі, адміністративні та підтримуючі заходи і закликає уряди контролювати та оцінювати досягнутий прогрес у збалансованій участі [225, р. 14].

На цьому тлі важливим для національних парламентів у країнах Євросоюзу є введення обов'язкових квот для жінок – майбутніх депутатів. Наприклад, Бельгія, Ірландія, Греція, Італія, Іспанія, Хорватія, Португалія, Словенія, Франція зробили квотування обов'язковим. Відсоток жінок-кандидатів у виборчих бюлетенях цих країн має бути не менше 40% [77, с. 174].

Теоретично гендерні квоти на виборні посади можуть змінити уявлення про доречність жіночої участі у політиці та визнати на їх потенційну недопредставленість, що тим самим сприяє мобілізації жінок на масовому рівні. Запровадження законодавчих квот призвело також до значного збільшення числа

обраних кандидатів-жінок у двох країнах: у Бельгії відсоткова частка жінок серед депутатів національного парламенту зросла з 12% у 1995 році до 23,3% у 1999 році та 39,3% у 2014 році; у Франції представлення жінок на рівні місцевих органів влади виросло на двадцять відсоткових пунктів лише за один виборчий період (1998–2004 років). Однак на загальнодержавному рівні партії у Франції спочатку навіть вважали за краще сплачувати штрафи замість того, щоб виконувати вимоги закону, та представництво жінок у парламенті не надто виросло у перший виборчий період (з 10,9% до 12,3%), а потім підвищилося до 18,5% у 2007 році та 26,2% у 2012 році [113, с. 53].

У 2008 році парламент Албанії затвердив мінімальну тридцятивідсоткову квоту для представництва кожної статі в усіх органах законодавчої, виконавчої і судової влади та в інших державних установах. Цю квоту також було додано до виборчого кодексу, що відкрило шлях для включення не менше 30% жінок до списків кандидатів на парламентських та місцевих виборів. Відповідно до недавніх змін у виборчому кодексі, ця квота була збільшена до 50% для місцевих виборів, з обов'язковим чередуванням прізвищ жінок та чоловіків у списках кандидатів. Характерно, що у законодавчому органі Албанії скликання 2017–2021 років головами чотирьох із восьми парламентських комітетів, у тому числі Комітету з питань національної безпеки, були жінки [95, с. 33].

У таких країнах як Бельгія, Боснія та Герцеговина, Греція, Італія, Португалія, Сербія, Словенія та Франція також існують законодавчі квоти для кандидатів на регіональному рівні. У деяких країнах – наприклад, в Італії та Бельгії – рішення за квотами приймаються регіональними органами, тому квоти та заходи щодо забезпечення їх дотримання можуть відрізнятися в різних регіонах [113, с. 89]. Зауважимо, що на всій території Західних Балкан гендерні квоти вимагають від всіх політичних партій включити щонайменше 30% жінок до своїх списків кандидатів (40% у Боснії і Герцеговині та Північній Македонії). Однак відомо, що вони не завжди дотримуються цих усталених вимог [76, с. 28].

Врешті встановлення квот у виборних органах дало свої результати. Приміром, у результаті виборів 2012 року до парламенту (Скупщини) Сербії частка жінок-парламентарів досягла 33%, а їх число порівняно з попереднім скликанням зросло з 54 до 82 осіб. Обрані до парламенту Сербії жінки змогли обговорити можливість створення парламентського органу для жінок. Таким стала Жіноча парламентська мережа – неформальне об'єднання без будь-якої керівної структури. Проте було створено так звану «трійку» як координаційний орган, членами якого на ротаційній основі ставали представники політичних партій, що входять до об'єднання, починаючи з політичних партій, котрі мають найбільшу кількість місць у парламенті. Загалом ця мережа є відкритою для тісного співробітництва з зацікавленими парламентськими комітетами, жіночими неурядовими організаціями, депутатами-чоловіками та міжнародними організаціями, що займаються питаннями гендерної рівності [240].

Наразі, лише півтора десятка європейських країн можуть наразі заявити про рівень представленості жінок у парламенті на рівні 30%. Такий стан речей засвідчує про недостатність жінок у парламенті та надмірну віддаленість досягнення парламентського гендерного паритету. Угода 2015 року про підтримку гендерної рівності у парламенті Андорри передбачає визначення індикаторів, що забезпечують оцінку законодавчих ініціатив з погляду гендерної рівності, а також складання статистичного плану для моніторингу цих гендерних індикаторів [95, с. 57].

До всього, Андоррою у 2019 році було прийнято поправку до регламенту, що дозволяє парламентарям голосувати дистанційно за обставин, що дозволяють їм бути присутніми в парламенті – наприклад, у разі вагітності, відпустки по догляду за дитиною, серйозного захворювання або госпіталізації [95, с. 39].

Відтак лише чотири країни відзначаються досягненням представленості жінок у однопалатному парламенті у понад 40%. Це такі країни як Ісландія, Португалія, Іспанія, Фінляндія та Швеція, які мають паритетні чи гендерно збалансовані парламенти. Лише зовсім небагато можна назвати європейських

країн, які досягли ще більшого результату у цьому відношенні. Так, тільки Бельгія й Данія відзначаються тим, що у їх верхній палаті представлено 50% жінок [231]. Характерно, що у Палаті представників Бельгії діє спеціальне правило, згідно з яким до складу Комітету із соціальної емансипації повинна входити як мінімум одна жінка, і саме жінка має бути головою Бюро цього Комітету (допоміжна структура). Разом з тим, ця процедура цілеспрямованого призначення жінок не застосовується до інших комітетів Палати представників [95, с. 34]. Відтак можемо констатувати, що прогноз низки міжнародних інституцій відносно того, що досягнення п'ятдесятивідсоткової представленості жінок у парламентах більшості європейських країн до 2000 року не справдився.

На 2015 року жінки займали керівний пост хоча б в одній із палат парламенту в наступних країнах: Австрія, Бельгія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Греція, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Польща, Португалія, Сербія, Сполучене Королівство, Туркменістан та Фінляндія [37]. Якщо вимірювати ситуацію в глобальному масштабі то нинішня ситуація виглядає наступним чином. На 2022 рік лише 62 жінки очолюють одну з палат 190 парламентів світу, з яких 78 є двопалатними. Таким чином, жінки займають лише 22,8% від загальної кількості заповнених посад голів парламенту чи однієї з його палат. У разі якщо говорити докладніше про гендерний склад парламенту, то число жінок у нижніх палатах парламентів світу налічує нині 21,5%. Іншими словами, жінки представлені у нижніх палатах лише у 41 країні світу. Дещо інша ситуація з представництвом жінок у верхніх палатах парламентів. Так, жінки представлені у верхніх палатах 25-ти парламентів, тоді як їх частка складає 30,9% від загальної кількості депутатів у світі [239].

Доволі неоднозначна ситуація склалася у Конгресі США де жінки у значній меншості, а жінки Республіканської партії складають меншу частку, ніж жінки-демократи. Так, на 2017 рік кількість жінок у Конгресі складала лише 19,4% від загальної кількості членів (108 жінок у Конгресі, з яких лише 20 жінок у Сенаті, 84 у палаті Представників та 4 делегати). У період до 2022 року частка жінок у

Конгресі США зростає до 29%, що утім значно менше ніж середня представленість жінок у парламентах світу [201]. Така порівняно невелика кількість жінок прямо впливає на їх партійний розподіл та інституційне становище в цілому. Жінки-конгресмени проявляють значну політичну активність. Вони провадять масштабну роботу двопартійного законодавства поряд з іншими членами Конгресу – чоловіками. Згідно проведених опитувань жінки частіше ніж їхні колеги-чоловіки працюють по партійній лінії. Значна кількість конгресменів висловлюють переконання, що жінки більш здатні до співпраці ніж їхні колеги-чоловіки. Загалом, як з'ясувалося, жінки більше орієнтовані на результат, більш схильні наголошувати на досягненнях та більше переймаються досягненням партійної політики [205, р. 4].

Існує ще одна методика вимірювання гендерної рівності у політичній участі, яка формується шляхом підрахунку відсотків жінок на міністерських і парламентських посадах, а також – у регіональних органах влади за стобальною шкалою. У країнах ЄС як і в Євросоюзі в цілому досі зберігаються проблеми щодо забезпечення гендерної рівності у владі. Попри доволі високі досягнення ЄС у забезпеченні політичного представництва жінок у вищих органах влади з'ясовано, що жодна держава-член Євросоюзу не досягла гендерної рівності. Цей показник на кінець 2021 року склав 55 балів із 100 можливих (попереднього року цей показник склав 56,9 балів).

Для порівняння наведемо рейтингові показники найбільш впізнаваних країн, а саме: Австрії (63), Бельгії (66), Великої Британії (52), Данії (78), Іспанії (75), Нідерландів (69), Німеччини (60), Фінляндії (86), Франції (64), Швеції (92). Разом із тим, для таких країн, як Румунія та Угорщина цей показник нижчий від 20. У разі якщо говорити про середнє представництво жінок в управлінні у світі, то цей показник складає 46,8 балів із 100 можливих. Зрештою, якщо йдеться про конкретні країни то у цих рейтингах передбачувано лідирує Швеція [79, с. 18–19]. Адже у цій країні політична складова індексу гендерної рівності у цій країні становить аж 95 зі 100 можливих, що вважається максимальним значенням серед

усіх країн ЄС [51]. Так, на міністерських посадах у Швеції представлено 52% жінок, у парламенті – 48%, а у місцевих радах – 53%. Таки чи інакше ці показники покращилися порівняно з попередніми роками [51]. У Швеції, як зазначає Т. Марценюк, на державному рівні постійно реалізуються механізми забезпечення гендерної рівності задля покращення прав і можливостей жінок і чоловіків [86].

Далі за рейтингом у стобальному ранжуванні йдуть Фінляндія (90,4, минулого року – 83,9), Іспанія (86,5) та Франція (84,9). Найгірша ситуація у цьому плані спостерігається в Угорщині з її показником 21,8 бали із 100. Так, у парламенті цієї країни частка жінок складає не більше 13%, на міністерських посадах – 20%, у місцевих радах – 14%. Деякі країни піднялися на кілька одиниць упродовж року. Приміром, Фінляндія покращила свої результати у категорії жіночої участі у політиці у 2020–2021 роках – з 83,9 бали до 90,4 бали. Такі темпи зростання були пов'язані з результатами парламентських виборів у результаті яких зросло представництво жінок у парламенті та уряді. Доволі помітний прогрес у гендерному рейтингу категорії «влада» демонструє Франція, показуючи 84,9 бали. Більшість в уряді Франції обіймають жінки, також жінки представлені у парламенті на 39% та 49% ні місцевих радах [51].

З метою покращення ситуації у цій сфері Євросоюзом було прийнято Стратегію гендерної рівності на 2020–2025 роки, яка зокрема передбачала досягнення гендерного балансу у процесі прийняття рішень і політики, а також сприяння розширенню прав та можливостей жінок у всьому світі. Передбачається посилення гендерного мейнстрімінгу (який був започаткований Пекінською Платформою дій на Четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок у Пекіні в 1995 році) шляхом систематичного включення гендерної перспективи на всіх етапах розробки гендерної політики ЄС [185]. Проте як показує досвід Євросоюзу не вдасться повністю забезпечити гендерний баланс у найближчі роки.

Мейнстрімінг є важливим стратегічним інструментом сприяння залучення жінок до політичної участі. Прийнято вважати, що мейнстрімінг – це своєрідна стратегія, яка полягає у вирішенні проблем рівності обох статей на всіх рівнях

суспільного життя через організацію системи її врахування у ході прийняття політичних рішень. Його метою є подолання нерівності між чоловіками і жінками у різних сферах життєдіяльності суспільства [27].

Наразі мейнстрімінг активно розвивається в рамках діяльності різних європейських як міжурядових, так і національних організацій. Ця концепція цілком чи повністю була впроваджена у таких країнах як Норвегія, Швеція, Нідерланди, Данія та Фінляндія. Саме комплексний підхід до проблеми рівності обох статей обумовлює організацію, удосконалення й оцінку процесу прийняття рішень особами, які несуть відповідальність за проведення політики або залученими в її реалізацію, – з урахуванням існуючої проблематики рівності статей [24, с. 50].

У характеристиці поняття рівності обох статей концепція виходить з необхідності обліку існуючих соціокультурних різниць між ними. В нинішніх описах комплексного підходу акцентуються такі моменти як ціль, процес, об'єкт і активні суб'єкти великої політики. Такий підхід передбачає, що «...компетентність сучасних політиків і держслужбовців стосовно впровадження в сфері їх діяльності “виміру” рівності статей стане невід'ємною частиною їх професійної кваліфікації. Адже комплексний підхід не може замінити вже діючі механізми і політичні програми забезпечення рівних прав жінок і чоловіків, а виступає, радше, як нова фундаментальна стратегія і доповнення до традиційної політики у цій сфері» [24, с. 50].

Нині одним з головних інструментів залучення жінок до політики залишаються міжнародні організації. Серед таких прикладів є Рада світових лідерок (Council of Women World Leaders), організації, яка об'єднує жінок, котрі очолюють чи очолювали уряди або були свого часу лідерами держав. Також членами є також відомі політикині як К. Грабар-Кітарович – екс-президентка Хорватії (2015–2020) та Д. Грібаускайте – екс-президентка Литви (2009–2019). Рада жінок-світових лідерів – це незалежна самоврядна мережа нинішніх і колишніх жінок-прем'єр-міністрів і президентів, заснована в 1996 році

В. Фіннбогадоттір – президентом Ісландії (1980–1996), першою жінкою в світі, яку було обрано президентом демократичним шляхом, а також М. Робінсон – президентом Ірландії (1990–1997) та Л. Лісвуд – генеральним секретарем організації.

Сьогодні Рада жінок-світових лідерів – це мережа з 90 діючих і колишніх президентів і прем'єр-міністрів. Організація співпрацює та підтримує зв'язки з такими міжнародними інституціями як ООН-жінки, Всесвітній економічний форум, Жінки – політичні лідери тощо. Співпраця забезпечується на рівні таких заходів, як от: саміти, форуми, тренінги, наради, зустрічі тощо. Це єдина наразі організація у світі, яка слугує об'єднанням жінок-голів держав і урядів. Секретаріат Ради жінок-світових лідерів розташований у Фонді ООН у Вашингтоні, округ Колумбія, і є філією Фонду ООН. Мета діяльності Ради світових лідерок полягає в тому, щоби мобілізувати жінок-політиків найвищого рівня задля вирішення критично важливих для жінок питань. Завдяки своїм мережам, програмам і партнерствам Рада сприяє належному врядуванню та гендерній рівності, а також збільшує кількість і видимість жінок, які очолюють свої країни. Ще однією метою цієї організації є використання символічної важливості жінок-лідерів і значного досвіду її членів для підтримки політичної участі та представництва жінок у політичному процесі на найвищих рівнях, а також сприяння майбутнім жінкам-лідеркам [163]. Іншими словами, ця організація покликана сприяти як самому процесу залучення жінок у політику, так і їх участі й прийнятті рішень.

Одним словом, зазначена стратегія передбачає збільшення відсотку жінок у всіх виборних органах, а також забезпечення впливу на прийняття політичних рішень. З цього приводу Президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн зазначала, що: «Гендерна рівність є основним принципом Європейського Союзу, але це ще не реальність. У бізнесі, політиці та суспільстві в цілому ми можемо повністю розкрити свій потенціал, лише якщо використовуємо весь наш талант і різноманітність. Використовувати лише половину населення, половину ідей чи

половину енергії недостатньо добре. За допомогою Стратегії гендерної рівності ми наполягаємо на більшому та швидшому прогресі для просування рівності між чоловіками та жінками» [22]. Передбачається, що Стратегія реалізовуватиметься з використанням так званої інтерсекціональності. Інтерсекціональність – це аналітичний інструмент для вивчення, розуміння та реагування на те, як стать і гендер перетинаються з іншими особистими характеристиками.

Досить своєрідною є ситуація щодо уряду у Австрії. У МЗС Австрії для залучення більшої кількості жінок до високих посад встановили гендерну квоту 60/40. У разі якщо частка жінок (або чоловіків) зменшуватиметься нижче 40%, то під час конкурсів перевагу віддаватимуть представникові/представниці менш представленої статі [130]. Шведська політикиня М. Валльстрем, яка 2014 році очолила МЗС Швеції, закликала «...забезпечити жінкам по всьому світу рівні репрезентативні права у політиці, економіці та в суспільних справах. На чолі міністерства закордонних справ вона збільшила представництво жінок на відповідальних посадах у її відомстві, а також виділяла кошти на феміністські проекти за кордоном». Саме тому так звана феміністська зовнішня політика стала важливою частиною шведського уряду. Згодом такий досвід перейняли Нідерланди і Канада. Зважаючи на це співробітниця Фонду Гайріха Бьоля С. Шіфферс також наголошує «Ми хотіли би бачити більше жінок на посадах голів дипломатичних представництв за кордоном» [147].

Широко визнано, що представництво жінок має вирішальне значення для створення гендерно-чутливої політики та служби де жінки-політики також можуть виступати у якості адвокатів жіночих питань. Це особливо актуально в органах місцевого самоврядування. Належне місцеве врядування має важливе значення для умов життя місцевих громад. Оптимізація сутності місцевої влади є результатом децентралізації законодавчих, виконавчих та адміністративних повноважень у напрямі від національного до місцевого рівня. Децентралізація відбувається з метою вдосконалення управління на місцевому рівні, а також задля забезпечення більш прямого й інклюзивного характеру участі різних груп населення у прийнятті

політичних рішень на місцевому рівні. Саме децентралізація дозволяє залучити більш численні та різноманітні групи жінок і реалізувати їхні права у контексті набуття ролі місцевих лідерів. Все це покликано сприяти забезпеченню сталого розвитку держави в цілому.

Як показують дослідження, жінки на місцевих керівних посадах здатні переглянути місцеві пріоритети у бік більшої інклюзивності – шляхом визначення пріоритетів політики щодо сприяння підтримці сім'ї, а відтак і збільшенню гендерної рівності щодо доходів, зайнятості та відпустки по догляду за дитиною [242]. Наприклад, у Норвегії було виявлено прямий причинно-наслідковий зв'язок між присутністю жінок у муніципальних радах та активізацією охоплення догляду за дітьми.

З'ясовано, що за останню чверть століття частка жінок у органах місцевого самоврядування 133 країн зросла до 36% виборчих місць, однак 77 країн не досягла показника навіть на рівні 30%. Тобто з 6,02 млн обраних членів дорадчих органів місцевого самоврядування лише 2,18 млн складала жінки. Це порівняно більше ніж представництво жінок у національних парламентах (28,9%) утім ситуація поки що є віддаленою для досягнення паритету [242].

Все ж тенденція до поступового зростання була зумовлена не лише змінами національних виборчих систем, зокрема через впровадження гендерних квот, а й тим, що все більше жінок мають бажання й рішучість брати участь у політичному житті. Все це відбувається попри те, що досі зберігається гендерний розрив саме у політичній участі, незважаючи на щорічні покращення за рахунок таких країн як Латвія, Іспанія, Таїланд тощо. Для прикладу, на 2016 рік у 34 країнах регіону ОБСЄ у місцевих радах було в середньому лише 27% жінок і лишень 12% займали мерські крісла. Зазначені цифри вказують на великий розрив між міжнародними стандартами та зобов'язаннями, які беруть на себе країни-учасниці ОБСЄ і реальним представництвом жінок. Задля подолання цієї негативної тенденції така країна як Ірландія започаткувала кампанію по збору коштів для організації навчання жінок, зацікавлених у долученні до ірландської політики усіх рівнів. Як

результат, у 2019 році кількість жінок у місцевих радах Ірландії зросла з 21% до 23%. Подібні програми, а також клуби з підтримки жінок для їх більшого залучення у місцеве самоврядування діють і в Канаді. У цій країні жінки займають близько 18% мерських позицій і 28% депутатських [138].

Зведені дані щодо 133 країн показують те, що наразі лише дві країни досягли 50%, а ще 18 країн мають понад 40% жінок у місцевих органах влади. При всьому простежуються регіональні відмінності у залученні жінок до участі у місцевих органах державної влади: Центральна та Південна Азія – 41%; Європа та Північна Америка – 35%; Океанія – 32%; Африка на південь від Сахари – 29%; Східна та Південно-Східна Азія – 25%; Латинська Америка та Карибський басейн – 25%; Західна Азія та Північна Африка – 18% [14, с. 28].

Відзначимо, що у Швеції як у одній зі скандинавських країн з високим рівнем представництва жінок на загальнонаціональному рівні, також спостерігається високий рівень представництва жінок у місцевих органи влади. Швеція й інші скандинавські країни є прикладом покрокового, тобто повільного шляху до рівності між чоловіками й жінками в політиці. Окремі країни встановили добровільні квоти для місцевих виборів (Австрія, Німеччина, Ісландія, Кіпр, Норвегія, Румунія, Швейцарія тощо), а у Франції, Греції квоти під час місцевих виборів взагалі перевищують законодавчо встановлені [77, с. 174]. Проте, не всі країни дотримуються імперативної вимоги квотування, так як у їх добровільному порядку застосовують політичні партії під час формування виборчих списків. Таким прикладом можуть бути Норвегія, Швеція, Фінляндії [55]. Саме квотування як переважно тимчасове явище, покликане збільшити присутність жінок у виборних органах, які б впливали на прийняття політичних рішень переважно соціального характеру. Приміром зауважимо, що у Норвегії як одній з найбільш гендерно збалансованих країн було виявлено прямий причинно-наслідковий зв'язок між присутністю жінок у муніципальних радах та охопленням доглядом за дітьми.

У муніципальних радах європейських країн, муніципальних виконавчих органах і комітетах жінки становлять 43%. Жінки також стоять на чолі 29% муніципальних рад, займають 48% виборних посад в обласних радах та очолюють 45% виконавчих комітетів обласних рад. Висновки про причини такого успіху можна зробити на підставі аналізу даних, наданих Швецією до Європейської бази даних щодо участі жінок у процесі прийняття рішень. Ці дані свідчать про важливу роль політичного консенсусу щодо принципів гендерної рівності у Швеції. Наслідком цього консенсусу стали значні інвестиції в інфраструктуру догляду за дітьми та старшими людьми, що дозволяє жінкам та чоловікам рівномірно розподілити між собою домашні обов'язки. Усі політичні партії також твердо переконані у необхідності збільшувати число кандидатів-жінок [170].

На Мальті представництво на виборах до місцевих рад також більш збалансовано в гендерному відношенні, ніж на виборах загальнонаціонального рівня. Так, скажімо у 2013 році частка жінок у місцевих радах була на рівні 20%, а у мальтійському національному парламенті – 13%. Для порівняння слід зазначити, що у свій час жінки займали чотири із шести місць для Мальти в Європейському парламенті. Традиційно вважається, що політична активність жінок на Мальті багато в чому залежить від того, наскільки політична організація дбає про те, щоб роботу в ній можна було поєднувати з сімейними обов'язками, і те наскільки близько вона розташована до місця проживання [164].

У Латвії представництво на місцевому рівні теж досить збалансовано, хоча у 2013 році, за наявності 40,6% жінок у списку кандидатів, серед обраних депутатів виявилось лише 31,3% жінок, що є зниженням цього показника порівняно з 35,5% чотирма роками раніше. Дослідження впливу реформ на роль жінок у місцевих органах влади, яке у 2011 році провів Латвійський університет, показало, що частка жінок у політиці зростає за межами Риги. Було відзначено, що чим вищий політичний рівень, тим складніше жінці потрапити на нього самостійно, без підтримки чоловіків. Адже відомо, що у політиці жінка почувається більш самотньою, оскільки мережі співпраці жінок набагато слабші, ніж неформальні

мережі чоловіків. Хоча жінки і обіймають низку посад на вищій державній рівні, переважає думка, що насправді процес прийняття рішень та участь у політиці відбувається на рівні виконавчої влади, де жінки в Латвії ще не просунулися на лідируючої позиції. На найвищому політичному рівні сильніше проявляється вплив і тиск різних зацікавлених груп, які використовують фінансові ресурси та неформальні відносини [243].

Запровадження гендерних квот має суттєве значення для зміни тенденцій щодо представництва жінок на місцевому рівні – не лише в регіонах, що розвиваються, але й у розвинених регіонах. Офіційні дані ілюструють збільшення на виборах жінок-кандидатів після впровадження квот. Наприклад, в У Франції закон про паритет, запроваджений у 2000 році, сприяв тому, що частка жінок у муніципальних радах зросла з 26% на виборах 1995 року до 48% відсотків на виборах 2001 року. При цьому у Франції представництво жінок на рівні нижчого місцевого самоврядування є системно меншим порівняно з іншими – більш масштабними муніципалітетами вищого рівня. Ймовірно, така ситуація пов'язана із залученням жінок у місцеву політику через мажоритарну виборчу систему. У Словенії законодавчо запроваджена квота у 2005 році забезпечила зростання частки обраних жінок на муніципальні посади з 13% у 2002 році до 22% у 2006 році. Албанія досягла певного прориву, коли запровадження 50% квоти у списку членів національної ради збільшило представництво жінок у місцевих радах з 12% до 35% у 2015 році. Однак із 61 муніципалітету в Албанії лише 9 очолювали жінки [76, с. 30]. Також в Іспанії квоти, запроваджені у 2007 та у 2011 роках сприяли збільшення кількості жінок у місцевому представництві з 26% у 2003 році до 35% на виборах 2015 року [242].

Експерти вважають, що саме виборчі системи можуть суттєво вплинути на шанси жінок щодо перемоги на виборах. Пропорційні виборчі системи більш прийнятні для жінок-кандидатів на виборні посади місцевого характеру. Саме багатомандатні округи можуть заохочувати партії включати жінок поряд з чоловіками у списки кандидатів, адже збалансовані списки можуть підвищити

виборчі шанси. Для порівняння, мажоритарна система в одномандатних округах навпаки може знизити представництво жінок, оскільки комісії з відбору партій у яких домінують чоловіки, можуть не обрати жінок як єдиних кандидатів. Разом з тим, жінки на місцевому рівні краще представлені у вікових групах від 40 до 59 років. Це є свідченням того, що вікові групи жінок молодшого репродуктивного віку змушені витратити більше часу на догляд за своїми дітьми.

Досить неоднозначна ситуація з представництвом жінок на виборних посадах мерів міст. Хоча такі посади й існують не у всіх містах, ті хто їх обіймають, як правило, наділені досить значними повноваженнями, а тому це є часто стає перешкодою для жінок у здобутті посади мера міста. Скажімо, у тій же Мальті на 2013 рік серед 62 мерів міст нараховувалося лише 6 жінок (або близько 90%), хоча серед членів місцевих рад жінки складають понад 20%. Подібна ситуація простежується і в Румунії де лише 4% мерів є жінки. Ще гіршою є ситуація в Австрії де налічується понад 2,5 тис. міст, однак посаду мера займає лише 130 жінок (або біля 5%). Більше того, посаду мерів у Австрії жінки займають у містах, розміщених у найменш населених общинах з чисельністю близько 10 тис. осіб [241]. Загалом ж простежується така тенденція в ЄС, що жінки більш представлені на виборних посадах у менш урбанізованих районах з більшою кількістю традиційних гендерних норм та з вищим рівнем місцевого самоврядування. За даними Всесвітнього дослідження цінностей у понад 70 країнах зберігається стереотипне ставлення до жінок у межах всієї окремо взятої країни, однак найбільший його прояв простежується у сільській місцевості де близько 50% населення віддає перевагу чоловікам у політиці. Тим часом керівні посади у органах місцевого самоврядування залишаються здебільшого недоступними для жінок. Адже у Європі у 2019 році відсоток жінок серед муніципальних голів був удвічі нижчий, ніж серед депутатів.

Згідно статистичних даних – із десяти найбільших міст Австрії лише в одному посаду мера обіймає жінка. Загалом у цій країні прийнято щоби мер міста мав бути залучений у всі справи, що апріорі досить тяжко як для жінки. У разі

якщо до цього додати традиції, згідно яких жінці варто займатися домашнім господарством (особливо у сільській місцевості) то не дивно, що лише небагато жінок мають бажання висуватися на посаду мера. До всього також додається ще відносно низький рівень заробітної плати на тлі того, що робота на посаді мера займає надто багато часу. Для полегшення роботи жінок-мерів у Австрії було започатковано спеціальну програму з розміщенням на спеціальному сайті так званого атласу гендерної статистики [242]. Доволі неоднозначною виглядає ситуація щодо представленості жінок серед очільників міст у Франції. Адже п'ять найбільших міст у останні роки у Франції очолюють саме жінки, як от: Париж, Марсель, Страсбург, Лілль і Нант [51].

Дещо подібною до європейської є ситуація у США. У цій країні у містах де населення складає понад 30 тис. осіб жінки серед очільників міст складають близько 18%, тоді як у міських радах жінки обіймають 26% місць. У США переважна більшість мерів-жінок працюють у містах з населенням менше ніж 100 тис. осіб. Загалом у США вже тривалий час склалася тенденція, що чим більші міста, тим менший відсоток жінок у їх муніципальних структурах [182]. Відтак місцеві органи влади та організації надають для цього значно більше можливостей аніж національні владні структури та/або глобальні політичні об'єднання феміністичного толку.

Заздалегідь визначені квоти для представництва жінок в органах державної влади є поки що єдиним механізмом для забезпечення достатньої кількості жінок на керівних посадах, процесу прийняття рішень та адекватного представлення їхніх інтересів. Натомість деякі дослідження ставлять під сумнів довгостроковий вплив квот на участь жінок у політичному житті, що свідчить про більш фундаментальні зміни, які необхідні для зменшення гендерної нерівності в політичній участі. Тому важливим моментом у цьому процесі є участь жінок у прийнятті організаційних рішень щодо впровадження гендерного підходу у забезпеченні й реалізації процесу урядування.

Таким чином, доходимо висновку, що забезпечення гендерної рівності у політиці на міжнародному рівні стикається з помітними труднощами, адже більшість країн світу так і не досягли заповнення встановленої сорокавідсоткової квоти за рахунок залучення жінок на виборні посади. Врешті лише деяким з небагатьох країн (на кшталт держав Північної Європи) вдалося досягти амбітних цілей щодо забезпечення гендерного паритету у владі та прийнятті рішень. Тож попри певні позитивні зрушення щодо політичного залучення жінок на муніципальному рівні світ поки далекий від досягнення гендерного балансу в парламентах, урядах та органах місцевого самоврядування.

Висновки до другого розділу

Проаналізований успішний закордонний досвід забезпечення гендерної рівності, дозволив визначити основні шляхи просування жінок на провідні політичні ролі. Для забезпечення збалансованої участі жінок у політичному житті на всіх рівнях його організації, необхідно створити комплексні умови для більш широкого представництва жінок у формалізованих політичних процесах та неформальних громадських проєктах й ініціативах. Впроваджувати гендерну рівність у всі аспекти державної політики необхідно через стимулювання трансформації базових політичних інститутів, як от політичні партії та інститут представництва загалом. Саме залученість жінок до активної громадсько-політичної діяльності, стимульована як законодавчими рішеннями так і розробкою та реалізацією різних цільових програм, здатні значною мірою, забезпечити ці необхідні трансформації.

Доведено, що гендерні квоти для жінок і чоловіків (на рівні 30–50%) встановлюються з метою вирівнювання умов діяльності чоловіків та жінок в політичних партіях та виборчому процесі, а також залучення їх на виборні посади.

З'ясовано, що забезпечення партійного гендерного балансу у зарубіжних країнах здійснюється й на законодавчому рівні шляхом прийняття юридичних

норм стосовно забезпечення квотування та заборони дискримінації за статевою ознакою. В низі країн для підтримки гендерної рівності введено інститут омбудсмена як посадової і відповідальної перед парламентом особи за дотримання рівності прав чоловіків і жінок.

Зокрема системні зміни мають бути здійснені через такі заходи: впровадження гендерних квот у політичних партіях (добровільні внутрішні квоти та зобов'язуючі загальнонаціональні норми представництва); заохочення гендерно чутливої політики у внутрішній діяльності політичних партій; розвиток жіночих менторських програм (створення спеціалізованих програм та тренінгів для жінок, задля сприяння розвитку їхніх лідерських якостей та навичок для активної участі в політиці); активна підтримка громадських організацій та ініціатив (забезпечення фінансової підтримки для громадських організацій, які сприяють розвитку жіночого лідерства та гендерної рівності в політиці, розробка грантових програм для громадських організацій, спрямованих на збільшення участі жінок у політиці та громадському секторі); створення гендерно-чутливих політик та процедур (гендерні комітети та дорадчі органи у політичних партіях та громадських організаціях для врахування гендерних аспектів у прийнятті рішень); інформаційні кампанії та освітні заходи, що спрямовані на підвищення громадянської освіченості і зацікавленості участі у політиці.

Громадські об'єднання покликані забезпечувати обмін досвідом серед жінок-політиків з різних країн. Парламентські групи з підтримки жінок приділяють значну увагу забезпеченню електоральних та виборчих прав і кампаній без насильства й сексизму. Встановлено, що задля забезпечення політичного кар'єрного зростання жінок у країнах Європи та США започатковані та діють різного роду проєкти та спеціалізовані школи, покликані підвищувати рівень політичної освіти для жінок та сприяти участі у виборчому процесі й суспільно-політичному житті.

Встановлено, що жінки недостатньо представлені серед виборців, а також на керівних посадах, чи то на виборних посадах. Кількість жінок серед лідерів

держав та голів урядів складає нині не більше 11%, а середній світовий показник участі та представництва жінок у парламенті складає близько 25%. Структурні перешкоди через дискримінаційні закони та інститути все ще обмежують можливості жінок балотуватися на виборні посади. Доведено, що жінки є політично більш активними на місцевому, ніж на національному рівні. А вже останнім часом простежується зростання жінок у місцевих радах та серед очільників міст і містечок. Саме тому дедалі активніше постає питання стосовно сприяння політичній участі жінок через тренінг та мейнстрімінг як стратегію спрямовану на забезпечення вирішення гендерної рівності.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЖІНОК У ПОЛІТИЦІ Й УРЯДУВАННІ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток політико-правової бази забезпечення гендерної рівності в Україні

В Україні рівність прав жінок і чоловіків гарантується Конституцією України, зокрема й щодо надання рівних можливостей у громадсько-політичній діяльності. В українському суспільстві вже тривалий час підтримується ідея збільшення представництва жінок в політиці та їх роботи в політичних інституціях різних рівнів, а також законодавчого закріплення рівноправної політичної участі чоловіків і жінок у політичних процесах. Такі позитивні зміни сприятимуть формуванню та реалізації стратегії подолання як гендерної нерівності, так і гендерних стереотипів, котрі все ще мають місце в українській політиці. Україна активно себе позиціонує у якості держави оскільки регламентує дотримання гендерного балансу як на внутрішньополітичному, такі і міжнародному рівні. Україна ратифікувала відому Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок у 1978 році, яка є міжнародно-правовим підґрунтям у забезпеченні рівності жінок і чоловіків.

Ключовим моментом для досягнення гендерної рівності в Україні є низький рівень участі жінок у демократичних процесах держави, передусім це стосується їх представленості на вищих політичних посадах. Кризові явища в країні та в політиці, які були притаманні Україні упродовж всього періоду становлення незалежності позбавили можливості українських жінок для самореалізації, зокрема і в політиці [124, с. 185]. В цілому для жінок прийняття рішень щодо участі в політиці та обіймання виборних посад, у значній мірі, залежить від переконань і реакцій інших людей, а також від врахування міркування про те, як кандидатура та посада вплине на життя тих людей, з якими потенційна кандидатка на посаду має тісні стосунки (наприклад, сім'ю) [207].

Також політичній участі жінок в Україні продовжує заважати усталена патріархальна культура та гендерні стереотипи, що у комплексі підриває бажання жінки йти у політику. Зі свого боку небажання з боку української жінки йти в політику часто супроводжуються кліше, на кшталт «політика – не для жінок», «політика – брудна справа», «політика – справа сильних чоловіків», «політика забирає дуже багато часу» «справа жінки – сім'я» тощо. Відтак досить часто жінка побоюється втратити сім'ю через надмірну трату часу на заняття політикою. До всього ж, депутатська робота на рівні місцевих рад не оплачується, а тому жінки здебільшого бояться втратити роботу (бояться втратити джерело доходів, особливо коли жінка самотня) коли вони перебувають у структурах опозиційної влади. До того ж жінці досить важко поєднувати основне місце роботи з депутатськими повноваженнями та обов'язками.

У масовій свідомості України та світу досі зберігаються стереотипи про жінку як таку, що є другорядною у політичному та економічному житті. Згідно соціологічних досліджень 2021 року, що проводилися групою рейтинг, 56% опитаних вважали, що нерівності між жінками і чоловіками в Україні є рідкісним явищем. Тим часом 35% опитуваних мали думку, що вони є досить широкими. 50% опитаних вважали, що для чоловіків і жінок однакові можливості для кар'єрного зростання. Однак, 34% все ж заявили, що у чоловіків є переваги в побудові кар'єри, тоді як лише 12% вважають, що в жінок є кар'єрні переваги. При цьому остання думка зустрічається частіше саме серед жінок [31].

Наприклад стосовно оплати праці, то 45% вважають, що в українських чоловіків тут більше можливостей, а 43% кажуть про рівні можливості обох статей, тоді як про більші можливості жінок говорять лише 7%. Також 20% опитаних респондентів вважають, що заробіток в сім'ї є однаковим як для чоловіка, так і для жінки і лише 13% відповіли, що в сім'ї більше заробляє жінка [31]. Майже 75% українців погодилися з тим, що чоловік має повністю забезпечувати сім'ю, 64% – з тим, що головне покликання жінки народити дитину, а 58% – з тим, що успішна кар'єра важливіша для чоловіків аніж для жінок [8]. В

Україні у 2020 році порівняно з 2011 роком частка тих, хто вважає, що чоловіки є кращими політичними лідерами, порівняно з жінками, знизилася з 22% до 9%, а тих, хто погоджується з важливістю рівності прав чоловіків і жінок, навпаки, зросла з 81% до 84% [122, с. 15, 34]. Отже, у наведених даних вбачається просування гендерної рівності на ціннісному рівні.

Все це у підсумку стримує значну кількість жінок від долучення у політику. Відтак українське суспільство багато в чому залишається патріархальним, а тому значна кількість жінок досі відмовляється від участі у виборах саме через суспільний тиск.

Тим часом ряд соціологічних досліджень 2021 року показали, що для пересічного виборця стать не є принциповим питанням, а вагомішими є все ж особисті якості кандидата, що варто розглядати у якості позитивних зрушень у плані забезпечення гендерної рівності. Не дивлячись на превалюючі негативні гендерні стереотипи в Україні, згідно з соціопитуваннями, виборці хочуть бачити більше жінок на керівних посадах, різних владних рівнів [105, с. 43]. Так, 74% респондентів відповіли, що на їх політичний вибір не впливає стать. І чим молодшими були респонденти тим більшою була частка прихильників жіночої реалізації у політичній сфері [138].

Україна ратифікувала головні міжнародні документи із забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків. Відтак забезпечення гендерної рівності є одним із пріоритетів державної політики. Слід зазначити, що Україна ратифікувала Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року [60], Конвенцію № 156 про працюючих із сімейними обов'язкам [62], Конвенцію про ліквідацію насильства щодо жінок [34], Пакти про громадянські та політичні права [90] і про соціальні, економічні та культурні права (1973) [91]. Важливим є процес ратифікації Україною Стамбульської конвенції (Україна підписала цей документ ще у 2011 році), покликаної розширити можливості протидії гендерному насильству.

Україна є однією з перших держав у світі, яка внесла окрему статтю до Конституції, задекларувавши при цьому рівні права й рівні можливості жінок та чоловіків. Так, Стаття 3 Конституції «...закріплює рівність чоловіків і жінок у всіх сферах життя. Цієї норми гендерної рівності торкаються також і статті 21, 24, 51». Врешті частина третя статті 24 Конституції України безпосередньо присвячена подоланню дискримінації щодо жінок. Вона наголошує на тому, що «...рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці й винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [64].

З 2000 року почалося поступове оформлення гендерної політики як самостійного напрямку державної політики. Врешті, тільки після Помаранчевої революції на законодавчому рівні почали впроваджуватися адресні системні рішення для реалізації євроінтеграційного курсу та формування нової гендерно-чутливої демократичної політики [84]. Так, У вересні 2005 року в Україні прийнято Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який регламентує рівні права чоловіків і жінок, визначає механізми запобігання дискримінації та насильству за статевою ознакою, забезпечення рівних прав чоловіків і жінок тощо. У статті 3 цього закону зазначено: «Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків...» [44].

Цей закон став своєрідною відправною точкою формування та вдосконалення гендерного законодавства України. Адже саме завдяки йому Україна розпочала системну розбудову національного механізму утвердження гендерної рівності. Хоча слід зауважити, що в розглянутому законі не йдеться про встановлення квот для жінок у політичних партіях та урядованні.

Наступним кроком у забезпеченні гендерної рівності в Україні стало прийняття у вересні 2012 року Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Закон визначає основні форми дискримінації, а також запровадження принципу недискримінації в українському законодавстві, встановлює заборони дискримінації, впровадження антидискримінаційної експертизи для різних нормативно-правових актів, що розробляються Кабінетом Міністрів України (КМУ), міністерствами та різними органами виконавчої влади [46].

7 грудня 2017 року ознаменувалося прийняттям Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству». В цьому законі було запропоновано інноваційні підходи щодо боротьби з домашнім насильством, а також дано визначення поняттю «домашнє насильство» та закріплено механізми реагування на його випадки [45]. Врешті дотичною до цього закону стала Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року.

У цьому документі здійснено аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом. Метою ж цього документа є зниження поширеності домашнього насильства та насильства за статевою ознакою, а також розбудова запобігання та протидії щодо домашнього насильства та насильства за ознакою статі у відповідності до міжнародних стандартів, а також Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в умовах децентралізації [119].

У 2019 році набув чинності Закон «Про протидію домашньому насильству». Це стало важливим аспектом у боротьбі з гендерною нерівністю, оскільки згідно даних ООН, 90% жінок постраждали від домашнього насильства [119].

Важливим документом у регулюванні забезпечення гендерної рівності є Національний план дій України (Розпорядження КМУ) «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “жінки, мир, безпека” на період до 2020 року». Метою цього документу є підвищення рівня дотримання принципу забезпечення рівних прав чоловіків і жінок на регіональному та місцевому рівнях. Цей план став одним із основоположних документів для регулювання гендерної політики в секторі оборони і безпеки [118].

Державна соціальна програма забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року від 11 квітня 2018 року була так чи інакше спрямована на оптимізацію механізмів із забезпечення гендерного балансу з комплексним підходом до подолання інституційних обмежень та впровадження європейських стандартів рівності [118]. Позитивні тенденції у цьому напрямі підкріплювали свідчення про те, що активні жінки ініціюють створення міжфракційних об'єднань на рівні місцевих органів.

Відзначимо, що законодавче регулювання гендерної політики України здебільшого встановлювалося згідно з нормативними правовими актами міжнародного рівня, котрі істотно вплинули на її зміст протягом наступних двох десятиліть [52, с. 9]. Відтак вважаємо, що законодавча, програмна та регулятивна база в Україні є достатньою для підтримки забезпечення гендерної рівності, а також ключових прав і свобод жінок. Натомість офіційного закріплення на юридичному рівні поняття «гендерна політика», яке б формулювало її нормативне розуміння та чітко окреслювало межі відповідальності держави за дії і бездіяльність у виробленні і впровадженні політик гендерної рівності в усі сфери суспільно-політичного життя, досі не існує.

Як і в зарубіжних країнах Україна має політичні інституції щодо координації питань гендерної рівності. Так, при Верховній Раді України (ВРУ) діє підкомітет з

питань гендерної рівності у складі Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин. Цей комітет виконує три функції – законопроектну, організаційну та контрольну. В цілому діяльність вказаного підкомітету спрямовується на розробку та удосконалення законодавчих механізмів із забезпечення гендерної рівності та підходів недискримінації, а також щодо адаптації національного гендерного законодавства у відповідності до європейських та світових стандартів [142, с. 25]. Завдяки діяльності цього комітету вдається забезпечувати порядок денний щодо забезпечення посилення гендерної чутливості у контексті суспільних процесів. Все це покликано прискорити інтеграцію України до цивілізованої демократичної спільноти держав.

З метою удосконалення існуючого виборчого законодавства стосовно урахування принципу гендерної рівності при Комітеті ВРУ з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин тривалий час діє Робоча група з напрацювання комплексних змін до законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Працівники апарату ВРУ підвищують кваліфікацію через проходження відповідних спеціалізованих навчальних курсів на тему «Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Основою метою подібних курсів є підвищення знань та вмінь працівників ВРУ з аналізу державної політики щодо формування гендерно-коректного парламенту, а також інтегрування принципу рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у державну політику.

Крім того, уповноважений ВРУ з прав людини (омбудсмен) у своїх щорічних доповідях висвітлює дотримання прав та можливостей жінок і чоловіків та насильства за ознакою статі. У структурі Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини є посада профільного Представника Уповноваженого з дотримання рівних прав і свобод, який, зокрема, забезпечує здійснення парламентського контролю за дотримання принципів недискримінації та гендерної рівності [142, с. 26–27]. Отже,

політика ВРУ спрямована, зокрема, й на координацію законодавчої діяльності у сфері забезпеченні рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

До повноважень Кабінету Міністрів України (КМУ) входить забезпечення проведення єдиної державної політики, яка спрямована на досягнення рівних прав і свобод чоловіків і жінок у всіх сферах життя українського суспільства. Крім цього, КМУ приймає Національний план дій стосовно «...впровадження засад гендерної рівності, запобігання та протидії насильству за ознакою статі та забезпечує його виконання; розробляє й реалізовує державні цільові програми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання протидії насильству за ознакою статі; спрямовує та координує роботу міністерств та інших органів виконавчої влади щодо забезпечення гендерної рівності, запобігання та протидії насильству за ознакою статі; організовує підготовку державної доповіді про виконання в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» [142, с. 32].

7 червня 2017 року КМУ запроваджено у складі Секретаріату посаду Урядового уповноваженого з питань гендерної політики на якого покладено функції з організації забезпечення КМУ повноважень у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. Він зокрема бере участь у координації роботи міністерств та інших місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Таким чином, на КМУ покладено завдання щодо проведення єдиної державної гендерної політики й розробку цільових програм щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також координацію діяльності міністерств та інших органів виконавчої влади стосовно забезпечення гендерної рівності.

Також Міністерство фінансів України розробило та схвалило Методичні рекомендації щодо застосування так званого гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі. Крім того, у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки було передбачено забезпечення рівних прав та можливостей жінок

і чоловіків, а також запобігання й протидія домашньому насильству, дискримінації тощо.

Міністерство закордонних справ України стало першим серед вітчизняних міністерств і відомств, яке здійснило гендерний аудит після приєднання до міжнародного руху за гендерну рівність HeForShe у 2018 році. У результаті міністерством було розроблено план заходів щодо розширення реальних можливостей для дипломаток у всіх дипслужби. Характерно, що ініціаторами подібних кроків стали жінки – працівниці зазначеного міністерства. Водночас за ініціативи та підтримки організації ПРООН цього року було здійснено аудит та аналіз апарату ВРУ. Разом з тим, за підтримки жінок 3 березня 2017 року обов'язки щодо реалізації державної політики у сфері гендерної рівності було покладено на віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. У червні того ж року у уряді введено посаду Урядового уповноваженого з питань гендерної політики [138].

Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та структурами у просуванні гендерно орієнтованих питань. Україна затвердила Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Разом з тим, Україна постійно звітує Комітету ООН з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок відповідно до виконання принципів Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню жінок (CEDAW, Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women). У жовтні 2020 року Україна долучилася до міжнародної ініціативи «Коаліції дій для сприяння досягненню гендерної рівності», яку організація ООН Жінки організовує спільно з урядами Мексики та Франції. Вказана ініціатива спрямована на досягнення помітних результатів в питанні гендерної рівності.

Проте, як зазначає Т. Марценюк, «...попри приєднання до міжнародних угод та ухвалення національного законодавства про рівні права і можливості жінок та чоловіків, спостерігається брак політичної волі стосовно реалізації гендерних

перетворень на рівні керівників законодавчого і виконавчих органів та на рівні місцевої влади» [83, с. 45].

Відомо, що напередодні повномасштабного вторгнення Росії частка жінок в Україні складала близько 54% населення, проте їх представленість у політиці та органах державної влади національного рівня є недостатньою та непропорційною – у середньому на рівні біля 20%. Відтак у представницьких органах жінки були недопредставлені як мінімум удвічі. Одними з найбільших гендерних проблем в Україні є незабезпеченість рівності як у політичному житті, так і у плані матеріальних доходів. За даними 2021 року Україна посідала 83-тє місце у світі зі 153 країн за рівністю політичній залученості та 78-ме місце – за рівністю доходів жінок [138]. Згідно щорічного звіту про розвиток людства (Human Development Report), що видається ООН Україна за роки незалежності удвічі покращила ситуацію з індексом гендерної нерівності, адже на 1991 рік індекс її склав 0,472, тоді як у 2021 році – 0,200. Слід відзначити, що у загальному рейтингу гендерної нерівності серед 44-ох країн Європи Україна посіла 35-тє місце [50]. Водночас рейтинг України у Індексі демократії на 2022 рік відповідав 87 місцю зі 167 країн світу, що відносить її до категорії країн з «гібридними режимами» [19, с. 99].

Аналіз проведення низки виборчих кампаній, зокрема парламентських виборів, де застосовується змішана виборча система, продемонстрував наявність різних проблем, що перешкоджають досягненню гендерно-збалансованого представництва. Одним з негативних чинників є те, що жінки досить рідко стають самовисуванцями по одномандатних виборчих округах.

Тому наразі одним із ключових завдань держави є створення всіх сприятливих умов для покращення можливостей доступу жінок до так званої великої політики. Такі передумови для паритетного й пропорційного представництва жінок у парламенті й в органах місцевого самоврядування були закладені заздалегідь [26].

Заздалегідь визначені квоти для представництва жінок в органах державної влади є поки що єдиним механізмом для забезпечення достатньої кількості жінок

на керівних посадах, процесу прийняття рішень та адекватного представлення їхніх інтересів. Тому важливим моментом у цьому процесі є участь жінок у прийнятті організаційних рішень та впровадження гендерного підходу у забезпеченні й реалізації процесу урядування.

У Законі України «Про політичні партії України» (2001) було встановлено вимогу політичних партій містити квоту не менш як на рівні 30% щодо мінімального рівня представництва жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України, а також кандидатів у депутати місцевих рад. Така ж сама квота передбачалася і в Законі України «Про місцеві вибори». Однак політичні партії не завжди дотримувалися таких вимог, огляду на відсутність ефективних санкцій та механізмів зобов'язання дотримання законодавчих норм [96]. Характерно, що згідно моніторингу громадської організації «ОПОРА» та «Гендерного моніторингу парламентських виборів 2014 року», у результаті парламентських виборів 2014 року лише 10 із 29 зареєстрованих тоді політичних партій включили до своїх списків 30 і більше відсотків жінок, як того вимагало українське законодавство. Тож згідно з ним було встановлено тридцятивідсоткову квоту для жінок у виборчих списках [29]. У ході парламентських виборів 2014 року частка всіх жінок-кандидатів (згідно мажоритарно-пропорційної виборчої системи) була на рівні 20%, тоді як частка жінок за партійними списками складала 25% [155, с. 320].

Згідно нового Виборчого кодексу, схваленого Верховною Радою України (ВРУ) 11 липня 2019 року (напередодні парламентських виборів дев'ятого скликання), гендерні квоти були встановлені на рівні 40%. Тобто у виборчому списку партій має бути не менше 40% жінок, що має відповідати загальноприйнятим міжнародним нормам [134]. Отже, у кожній п'ятірці партійного виборчого списку обов'язково мають бути не менше двох кандидатів кожної статі [69, с. 178–179]. Слід додати, що порушення партією цієї вимоги є підставою для відмови ЦВК у реєстрації всіх без винятку кандидатів у народні депутати, висунутих цією партією. А отже дотримання ЦВК своїх повноважень

здатне вплинути не тільки на дієвість указаної норми, але й на формування гендерно-чутливої правової культури в цілому.

Дотримання вже 40% гендерної квоти вже само по собі стало вагомим кроком для підвищення залученості й участі жінок у політиці. Тож, процедура висування кандидатів у народні депутати була законодавчо регламентована, а збільшення гендерних квот новим Виборчим кодексом обумовило збільшення кількості жінок, які кандидують на виборах. Ще одним позитивним моментом у новому Виборчому кодексі є те, що він задля полегшення процедури балотування є встановлення вимог уникати дискримінації та сексизму по відношенню до жінок у ході висвітлення інформації про вибори.

Проте, дотримання 40% гендерної квоти додало й організаційних проблем політичним партіям та породило негаразди нового виборчого законодавства. Саме тому політична партія змушена була висувати не менш ніж п'ять кандидатів плюс перший номер у списку в кожному виборчому окрузі. Приміром, у змаганні за мандати в середньостатистичній міській раді з кількістю у 42 депутати, партії потрібно висунути щонайменше 26 кандидатів, з яких не менш як 10 іншої статі [69, с. 178–179].

Однак, у зв'язку з тим, що гендерна квота стосувалася лише партійних списків під час висування, тому жінок доволі часто ставили на останні місця у першій п'ятірці. Відтак сама виборча система не сприяла внутріпартійній конкуренції, а призвела до ситуації, коли вирішували переважно не виборці, а місце кандидата й кандидатки у партійному списку. Мова йде про подолання кандидатами й кандидатками 25-відсоткового бар'єру по округу задля того щоби просунути по партійному списку. Більше того, жінкам часто давали заздалегідь непрохідні округи, не забезпечували належними ресурсами для ведення передвиборчої кампанії, а то й взагалі у підсумку закликали відмовитися від мандата на користь чоловіка, який проходив нижче у загальнопартійному списку.

Тим не менш, найбільше залучення жінок до складу центральних керівних органів продемонстрували партії «Європейська Солідарність» (17 чоловіків і 9

жінок (65,4 та 34,6% відповідно)), «Довіряй ділам» (4 чоловіки й 2 жінки (66,7 та 33,3% відповідно)) й «Голос» (5 чоловіків і 2 жінки (71,4 та 28,6% відповідно)). До керівного складу політичної партії «Слуга народу» належали 7 чоловіків (77,8%) та 2 жінки (22,2%). У названих чотирьох партіях жінки представлені і у керівному складі на рівні від 18,2 до 12,5%, зокрема в «Об'єднанні «Самопоміч» – 18,2%, «Батьківщині» – 17,3%, «Опозиційній платформі – За життя» – 16,4% та «Опозиційному блоці» – 12,5% жінок. Натомість, Найменше жінки представлені в керівних органах партії «Свобода», у якої серед 19 осіб керівного складу є лише одна жінка, що складає 5,3%, а також у партії «За майбутнє», де в складі центрального керівного органу партії із шести осіб нині немає жодної жінки [141, с. 11].

Статистика політичної представленості жінок у ВРУ демонструє позитивну динаміку, але це зростання є доволі повільним чи, принаймні, не задовольняє темпів очікування. Якщо у 1992 році ВРУ першого скликання було представлено лише 2,5% жінок, то їх кількість на 2010 рік зросла тільки до 7,5% [93]. Обнадійливим став 2019 рік, коли з приходом так званого позасистемного політикуму та проведення позачергових парламентських виборів зросла й кількість та відсоток жінок у ВРУ до 92 осіб (таблиця 4).

Таблиця 4

Динаміка кількісного та відсоткового складу жінок у ВРУ першого – дев'ятого скликань

Рік виборів до ВРУ	1991	1994	1998	2002	2006	2007	2012	2014	2019
Кількість жінок, представлених у ВРУ	12	18	38	28	42	42	46	56	92
Відсоток жінок, представлених у ВРУ	2,5	4,1	8,1	5,5	8,7	7,8	9,6	12,1	20,9

Джерело: складено авторкою.

Слід відзначити, що 27 жінок до ВРУ дев'ятого скликання були обрані саме за мажоритарною системою. Для порівняння: у ході виборів до ВРУ лише дві жінки були обрані за такою системою. Можна вважати, що саме суспільно-політичні процеси в державі та зміни до виборчого законодавства, виборчої системи загалом та суспільних настроїв сприяли суттєвій активізації жінок у політичному житті.

Парламентські вибори 2019 року продемонстрували готовність суспільства підтримувати жінок у політиці. Відтак процес упровадження квот в Україні є результативним та сприяє збільшенню залучення жінок до процесу управління державою. Утім, така ситуація залежить не лише від законодавчого регулювання забезпечення гендерного балансу, але й від впливу стереотипів та упередження, які зберігаються у суспільстві та полягають у тому, що жінка повинна бути берегинею, хорошою домогосподаркою, виховувати дітей тощо.

Все ж відповідно до міжнародної класифікації Україну відносять до категорії так званих гендерно-перспективних держав – у яких відсоток жінок у парламенті складає 15–35%. Натомість, за результатами попередніх парламентських виборів Україну було віднесено до категорії держав з високою гендерною диспропорцією де відсоток жінок у парламенті є на рівні 10–14,9% [29, с. 3].

При всьому Україна навіть за такого відчутного прогресу щодо збільшення жінок у великій політиці, надто відстає від групи країн, що відносяться до категорії розвинутої/усталеної демократії. Адже ВРУ поки що далека від гендерної збалансованості, оскільки так і не забезпечила заповнення квоти для жінок на рівні 40%. До того ж, вперше жінки у керівництві ВРУ з'явилися лише у восьмому парламентському скликанні від 2014 року. Так, пост заступника спікера посіла О. Сироїд, а згодом І. Геращенко стала першим віцеспікером. У нинішньому – дев'ятому скликанні Верховної Ради України єдиною жінкою в Президії є заступниця спікера О. Кондратюк [150; 151].

Аналіз статистичних даних з кількісного представництва жінок у складі різних партій, які пройшли до парламенту, дає підстави стверджувати, що

найбільш гендерно-чутливими виявилися нові політичні проєкти, які ініціювалися представниками нового покоління громадсько-політичних активістів. Так, найбільша кількість жінок представлена партією «Слуга народу» – 34 жінки й ще 20 жінок-депутатів за одномандатними округами. Партія С. Вакарчука «Голос» представлена 9-ма жінками із всіх 20-ти депутатів, що складає майже половину від всіх депутатів партії. Відтак ця партія посідає перше місце за представленістю жінок у відсотковому співвідношенні. П'ять жінок у ВРУ було представлено партією «Опозиційна платформа – За життя». Партія «Європейська Солідарність», представлена 9-ма жінками 15-ма чоловіками – тобто частка жінок-депутаток у фракції «Європейської солідарності» становить вагомі 37,5%. Також п'ять жінок, зокрема й лідерка Ю. Тимошенко, пройшли до ВРУ від партії «Батьківщина» (21%). Серед самовисуванців до парламенту пройшло лише дві жінки (таблиця 3). Загалом нинішній склад ВРУ (404 народних депутатів) представлений 84-ма жінками (майже 25%), 12 з яких представляють молодь у віці до 35 років [13].

Таблиця 3

Кількісне та відсоткове розмежування жінок у ВРУ за результатами виборів 21 липня 2019 року

Назва партії	Голос	Європейська солідарність	Слуга народу	Батьківщина	Опозиційний блок	Опозиційна платформа за життя	Самовисуванці
Кількість жінок ВРУ дев'ятого скликання	9	9	54	5	1	5	2
Відсоток жінок у партії, представлений у ВРУ дев'ятого скликання	45	37,5	21	21	17	12	4

Джерело: Від якої політичної сили проходить більше жінок до Ради нового скликання.
Слово *i* *Діло.* 2019. 24 липня. URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2019/07/24/infografika/polityka/yakoyi-politychnoyi-syly-proxodyt-bilshe-zhinok-rady-novoho-sklykannya>.

Окреслені статистичні дані ілюструють, що Україна має позитивну динаміку в регіоні у політичній представленості жінок. Приміром, у Польщі, Угорщині та Туреччині, як зазначалося, простежується відсутність прогресу у забезпеченні гендерної рівності політичної участі. Політика широкого залучення жінок до партійної активності, включно із балотуванням до представницьких органів різних рівнів, заохочується українським законодавством. Зокрема Стаття 175 Закону України «Про політичні партії» вводить норму додаткового (10% від щорічного обсягу державного фінансування статутної діяльності політичних партій) фінансування політичної партії, яка, за підсумками виборів, налічує у своєму складі не більше двох третин представників однієї статті. Тим самим, представленість жінок згідно із законодавчо визначеною нормою, матеріально винагороджується [139, с. 8].

У парламенті восьмого скликання 10% до щорічного фінансування отримала партія «Самопоміч», а у Верховній Раді України дев'ятого скликання таке фінансування отримали партії «Голос» та «Європейська солідарність». Все ж у законодавстві відсутня спеціальна норма куди б саме мали спрямовуватися ці додаткові кошти, які отримують партії. Саме тому представниці жіночих організацій апелювали до того, щоби передбачити використання цих коштів виключно на забезпечення потреб гендерної рівності, а також підтримки та залучення жінок до партії.

Також частина політичних партій мають окремі програми для жінок, представлених у політиці, а у ВРУ працює міжфракційне об'єднання «Рівні можливості», покликане покращувати становище жінок у суспільстві та забезпечувати просування їх прав зокрема й завдяки сприянню процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Хоча в Україні все ще спостерігається нерівномірна концентрація політичної представленості жінок у вищих політичних ешелонах, утім немає підстав говорити

про збереження певних упереджень про перевагу тих, чи інших напрямів їхньої роботи. Продовжуючи аналіз рівня представленості жінок у ВРУ звернімо увагу на те, що, наприклад, у Комітеті з питань освіти, науки та інновацій, а також Комітеті з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування представлено лише по 5 жінок – відповідно із 12 та 15 народних депутатів. Також порівняно з попереднім скликанням у правоохоронному комітеті (у якому не було представлено жодної жінки) представлено вже три жінки [101].

Зазначимо також, що найповнішою гендерною рівністю, у відсотковому співвідношенні, відзначається Комітет з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва, у якому із 14 народних депутатів 8 – є жінками, що складає більше ніж 50%. Найменший відсоток жінок представлений у Комітеті з питань прав людини, деокупації та реінтеграції окупованих територій, національних меншин і міжнаціональних відносин, а також Комітеті з питань національної безпеки, оборони та розвідки – по одній жінці [59].

Загалом же, у комітетах ВРУ дев'ятого скликання представлено у середньому 5–6 жінок, що є найвищим показником за порівняно зі складом ВРУ усіх попередніх скликань. При цьому помітним досягненням законодавчої гілки влади стало те, що наразі не лишилося комітетів ВРУ у яких би не було представлено жодної жінки. Однак, простежується негативна тенденція щодо зменшення кількості жінок серед голів парламентських комітетів. Адже у ВРУ дев'ятого скликання серед очільників комітетів представлено лише п'ять жінок, у той час як у парламенті попереднього скликання жінки очолювали сім комітетів.

Також попри помітний прогрес щодо представленості жінок у законодавчій гілці влади на тлі світових рейтингів гендерної рівності місце й динаміка України виглядає не надто привабливо й оптимістично. Так, згідно згаданої бази даних «Жінки у національних парламентах» (Women in National Parliaments) Україна перебуває нижче сотого місця за кількісними й відсотковими показниками гендерної рівності у парламентському представництві. Скажімо у 2012 році Україна посіла 115-те місце із 190-та можливих за рівністю політичної

представленості жінок у національному парламенті, опинившись серед таких країн як Кенія та Демократична Республіка Конго [228]. Згідно аналізу статистичних джерел профільних міжнародних компаній найнижчим рейтинг України щодо парламентської представленості жінок був у 2018 році, коли вона посідала 150 місце поряд з такими країнами як Сьєра Леоне, Мальта та Ліберія. За підсумками зазначеного року у ВРУ було представлено 52 жінки, або 12,3 % від загальної кількості всіх народних депутатів [229].

Тим часом, найвищий рейтинг України щодо парламентської гендерної рівності припав на 2019 року із проведенням позачергових виборів та формуванням ВРУ дев'ятого скликання. Тоді на грудень 2019 року Україна посіла 102 місце (піднявшись у рейтингу парламентської гендерної рівності на 48 позицій порівняно з попереднім роком) маючи у ВРУ 87 жінок, що склало 20,5% від загальної кількості народних депутатів (таблиця 4) [194].

Таблиця 4

***Україна в рейтингу парламентської гендерної рівності
у 2012–2022 роках***

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Місце України за рівнем представленості жінок у парламенті	115	114	114	108	146	142	150	102	108	113	114

Джерело: Складено авторкою.

Участь жінок у вищих владних структурах має ще гірші статистичні показники. Адже відомо, що за весь час існування незалежної України не було жінки-президента або жінки-спікера (на чолі ВРУ). Виключенням була жінка – прем'єр-міністр Ю. Тимошенко (2005; 2007–2010).

На відміну від ВРУ – де простежується тенденція до кількісного зростання жінок-депутатів, в Кабінеті Міністрів України ситуація надто далека від

гендерного балансу. Так, у перших урядах України було представлено лише по одній жінці, серед них перша жінка міністр незалежної України – С. Станнік, що обіймала посаду міністра у справах сім'ї, молоді та спорту в другому уряді П. Лазаренка (1996–1997). Згодом в уряді В. Пустовойтенка (1997–1999) було представлено вже три жінки, такі як С. Станнік – міністр юстиції України; В. Довженко – міністр у справах сім'ї та молоді; Р. Богатирьова – міністр охорони здоров'я, що склало біля 6% від загальної кількості членів урядів [116]. В уряді В. Ющенка (1999–2001) також було представлено три жінки, які отримали міністерські портфелі [94]. У першому уряді Ю. Тимошенко (2005) була представлена лише одна жінка – О. Білозір на посаді міністра культури і туризму [111]. У другому уряді М. Азарова було представлено три жінки, що вкотре вказувало на відсутність відчутного прориву у забезпеченні гендерного балансу в українському керівництві [144].

У 2012 році у загальносвітовому рейтингу за гендерною рівністю щодо представленості жінок серед міністрів в уряді Україна перебувала на 96-му місці (таблиця 5) [233].

У наступних урядах було представлено, у середньому, не більше 5–6 жінок, серед них зокрема Л. Денісова – міністр праці та соціальної політики України, яка обіймала цю посаду в уряді Ю. Тимошенко (2007–2010) та першому уряді А. Яценюка (2014).

Лише у 2016–2019 роках, під керівництвом В. Гройсмана, уряд став більш гендерно збалансованим, адже його уряд (2016–2019) був представлений аж шістьма жінками, що склало вже 22 % від загальної кількості очільників міністерств. Серед них І. Климпуш-Цинцадзе – віцепрем'єр-міністр із питань європейської та євроатлантичної інтеграції [110]. У 2017 році у загальносвітовому рейтингу за гендерною рівністю щодо представленості жінок серед міністрів в уряді Україна перебувала на 123-му місці (таблиця 5) [235].

Традиції попереднього уряду у відношенні гендерної рівності були продовжені урядом О. Гончарука (2019–2020), оскільки знову шість міністерств із дев'ятнадцяти очолювали саме жінки [136].

З оформленням нового уряду у 2020 році, очоленого Д. Шмигалем тенденція прагнень до гендерної рівності (хоч і не у відсотковому відношенні) дещо знизилася. Адже тоді з двадцяти двох очільників міністерств жінками є були лише п'ять осіб, або біля 20% від усієї кількості членів уряду [137]. Зрештою на 2020 рік Україна посіла найвищу – 33-тю сходинку за весь період незалежності за рівнем гендерної рівності щодо представленості жінок серед міністрів в уряді, однак утримати такі позиції не вдалося, адже у наступні роки рейтинг України за цим показником знову опустився до 90-го місця (таблиця 5) [236; 237]. Хоча наразі у відсотковому співвідношенні представництво жінок становить найвищий показник за всю сучасну історію – 25%, хоча у абсолютному вимірі кількість жінок дорівнює представницькому піку 2020 року – 5 жінок.

Таблиця 5

***Україна в рейтингу урядової гендерної рівності
у 2012–2022 роках***

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Місце України за рівнем представленості жінок в уряді	96	67	60	68	67	123	102	96	33	133	90

Джерело: Складено авторкою

Аналізуючи політичну участь жінок у вищих органах влади України можна попередньо визначити політичний портрет жінки-політика. Відтак, як правило, –

це жінка віком 35–45 років, має смію, має вищу освіту юриста та/або економіста, також має вищий за середній по державі дохід та власний або сімейний бізнес.

Наукові дослідження доводять, що жінки є більш активними саме на місцевому аніж на національному політичному рівні. Власне саме цим і пояснюється більш високий відсоток жінок-депутатів у місцевих радах та жінок місцевих органах виконавчої влади. Щодо участі жінок у політиці місцевого рівня, то тут складається доволі стандартна ситуація (подібна тенденція простежується загалом у світі), адже чим нижчий рівень політичної участі, тим вищий відсоток залучених жінок. Тому саме на місцевому політичному рівні у жінок з'являється більше можливостей долучитися до політичних процесів.

Відомо, що політичні партії висувають кандидатів на посади очільників громад, а також формують виборчі списки до місцевих рад, врешті надають організаційну, методичну й фінансову підтримку кандидатам. Таким чином, їхня роль у залученні жінок і чоловіків до політики є ключовою. Згідно інформації, отриманої під час глибинних інтерв'ю і зустрічей із представниками політичних партій, кандидатками та депутатками у ході гендерного моніторингу як парламентських виборів 2019 року, так і місцевих виборів 2020 року, місцеві осередки мають відчутний вплив на висування виборних кандидатур [141].

Аналіз результатів соціологічних досліджень продемонстрував досить низький рівень знань працівників щодо реалізації комплексного гендерного підходу у різних сферах регіонального розвитку. Саме нестача базових знань і навичок для політичної діяльності (особливо на початку їхньої політичної кар'єри) є особливою перешкодою для багатьох жінок та експертів з питань жіночого просування в цій сфері [74, с. 392].

Відтак тематика забезпечення гендерного балансу у політиці на регіональному рівні потребує більшої уваги з боку керівництва та неформальних підходів до її впровадження [28, с. 14]. У 2015 році був прийнятий Закон України «Про місцеві вибори в Україні». Цим законом було запроваджено три виборчі системи, як от за мажоритарною виборчою системою відносної більшості

обирають депутатів сільських, селищних рад, голів громад; за відкритими партійними списками обирають обласних, районних, районних у містах, міських депутатів; за мажоритарною система абсолютної більшості обирають міських голів, кількість виборців міст яких понад 90 тис. [70, с. 38–39]. Місцеві вибори 2015 року в Україні засвідчили, що частка жінок серед депутатів на локальному рівні набагато вища, ніж на регіональному та національному рівнях. Цього року вперше на місцевих виборах було закріплено норму щодо гендерної квоти у виборчих списках.

Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад багатомандатних виборчих округів мало тоді становити не менш як 30% від загальної кількості кандидатів у виборчому списку. Тоді Середній відсоток жінок у списках прохідних партій в жодній раді не перевищив поділки у 40%. Однак, у 2015 році низка партій мала тоді 40% і більше кандидаток: «Свобода» та Рідне місто у Кропивницькому, «Самопоміч» у Запоріжжі та Дніпрі, БПП у Вінниці, «Батьківщина» в Рівному та Івано-Франківську, Укроп та Народний контроль в Луцьку, «Батьківщина» та КМКС партія угорців в Ужгороді, «Опозиційний блок» в Чернігові. Загалом 9% від прохідних партій мали у своїх списках 40% і більше кандидаток [68].

Врешті, як відзначає український правознавець О. Батанов, що «...в українському суспільстві є потенціал для підтримки жінок на обранні посади, навіть за умови відносно меншого за чоловіків-кандидатів ресурсного забезпечення агітації. В цілому, як зазначає він, у порівнянні зі складом міських рад попереднього скликання, ситуація з гендерним балансом покращилась в 11 з 22 радах. Поріг в 30% було подолано тільки в одній міській раді – а саме, в Чернігівській. При цьому, вченим робиться висновок, що низький рівень представництва жінок в місцевих органах влади, що обираються, не пов'язаний із небажанням жінок йти в політику» [7, с. 51]. Загалом же, незважаючи на законодавче регулювання гендерної квоти, воно не включає санкції для тих, хто власне не дотримується цієї квоти.

Слід відзначити, що під час виборів до місцевих рад 2015 року жінки отримали 18% місць у міських радах, 15% – у обласних радах, 55,7% – у сільських радах. Проте у обласних центрах не було обрано жінок міських голів. У новостворених в процесі децентралізації об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) частка жінок серед голів громад зменшилася з 19% у 2015 році до 17% у 2018 році [70, с. 39]. У 2020 році з прийняттям нового Виборчого кодексу було встановлено диференційований підхід до формування виборчих списків на місцевому рівні [75]. Це було пов'язано з тим, що на місцевих виборах застосовується декілька різних виборчих систем при формуванні списків депутатів до обласних та міських (міст із кількістю виборців 90 тис. і більше) рад закладено квоту у 40% як і для парламентських виборів. Інша ситуація була відносно порядку висування кандидатів у депутати місцевих рад з кількістю виборців до 10 тис. Згідно частини сьомої 220 статті нового Виборчого кодексу місцева організація партії зобов'язується забезпечити представництво не менше 30% осіб однієї статі у загальній кількості кандидатів до відповідної ради [148, с. 62].

До того ж ця вимога стосується як єдиного виборчого списку кандидатів від політичної партії, так і регіональних списків цієї партії. Стосовно виборчої системи до інших місцевих рад, то при формуванні виборчого списку кандидатів у депутати міських (міст із кількістю виборців менше 90 тис. і більше), а також районних, районних у містах, сільських і селищних рад, то політична партія має зберігати 40-відсоткову гендерну квоту [26].

У ході місцевих виборів 25 жовтня 2020 року було зареєстровано кандидатами у депутати від місцевих організацій політичних партій до рад – 101083 жінки та 124469 чоловіків (44,81% та 55,18% відповідно) [15].

Загалом із 368 організацій політичних партій керівниками 294 осередків є чоловіки (79,9%) й 74 – жінки (20,1%). Найбільше тоді жінок серед голів осередків партій «Довіряй ділам» (50%), «Голос» (40%), «Опозиційний блок» (29,3%) й «Самопоміч» (22,2%), а найменше – у партій «Опозиційна платформа – За життя» (5%), «За майбутнє» (10,3%) та «Свобода» (10,9%) [141].

В інших партій кількість жінок, які очолюють обласні й міські осередки, становить 15–20%. Аналіз від загального складу керівних органів обласних та міських організацій партій засвідчує те, що жінки були представлені на рівні від 16,4 до 48,6%. Найбільший відсоток жінок представлений у складі керівних органів таких місцевих осередків партій як «Довіряй ділам» (48,6%), «Голос» (36,3%) й «Опозиційний блок» (31,7%). У п'яти партій цей показник був у межах «...20–27%, зокрема в «Батьківщини» – 27,2%, «За майбутнє – 27,1%, «Європейської Солідарності» – 24,4%, «Самопоміч» – 22,3% та «Опозиційної платформи – За життя» – 20,3%. У партій «Свобода» й «Слуга народу» порівняно найменший відсоток жінок належить до керівних органів місцевих осередків (16,4 та 18,2% відповідно)» [141].

За результатами місцевих вибрав 2020 року, частка жінок-депутатів на рівні місцевого самоврядування загалом зменшилася на 10,1% порівняно з місцевими виборами 2015 року. Однак, порівняно з 2015 роком, в Україні значно зросла частка жінок на обласному рівні з 15% до 27,8%. Тим часом представництво жінок у депутатських корпусах сільських рад навпаки знизилося з 55,6% до 41,3%, хоча як і у 2015 році, частка жінок-депутатів у місцевих радах залишалася найвищою серед представницьких органів влади в Україні. Відтак простежується тенденція, що чим вищий рівень органу місцевого самоврядування, тим менше представлені в ньому жінки. Адже відсоток жінок-депутатів обласного рівня, за результатами місцевих вибрав 2015 року та 2020 року, є майже удвічі меншим порівняно з часткою жінок, представлених у сільських та селищних радах. При цьому ключовим фактором зменшення частки жінок-депутатів у місцевих радах пояснюється значним зменшенням кількості сільських рад, у яких жінки традиційно мали більшість. Тим часом дослідження виборчих списків дають підстави говорити про те, що політичні партії найчастіше висувають жінок 4–5 номером у п'ятірці і вдвічі рідше першим [69, с. 182–183].

Жінки присутні серед голів селищних рад, мерій міст, районних рад тощо. Відомо, що у 2015 році жінками були 6,75% мерів міст, 21% селищних голів і 33%

сільських голів. У ході місцевих виборів на посаду міських голів кандидували 16,41% жінок проти 83,58% чоловіків. Згідно з підсумками виборів 2020 року, кількість жінок-мерів зросла до 8,95%. Утім, слід зазначити, що частка жінок серед селищних голів знизилася тоді до 16,39%, а серед сільських – до 20,96%. У ЦВК таке зниження пояснюють адміністративно-територіальною реформою і укрупненням населених пунктів за рахунок об'єднання сіл у об'єднані територіальні громади [149].

Відомо також, що згідно з висновками Українського жіночого фонду, 63 % кандидатів на виборах до міських рад Києва та інших обласних центрів, які вибули – це жінки. У низці областей жінки не перемогли на виборах мера в жодному місті. Тому формується висновок, що чим нижчий рівень влади, тим вищі шанси кандидаток отримати мандати в органи самоврядування. Отже, в абсолютних цифрах гендерне співвідношення представленість жінок за результатами місцевих виборів 2020 року, виглядає наступним чином: обласні ради – 462 жінки із 1659 (27,85%); районні – 1820 із 5331 (34,14%); міські – 3661 із 11175 (32,76%); селищні – 3787 із 10073 (37,60%); сільські – 5735 із 13601 (42,17%) [149].

Загалом же, у 2020 році серед сільських, селищних, міських голів кількість жінок знизилась із 31,36% у 2015 році до 16,56% у 2020 році. Отже, об'єднання населених пунктів і, відповідно, зростання конкуренції на виборні посади призвели до скорочення кількості жінок серед депутатів сільських, селищних рад та голів органів місцевого самоврядування, що зумовлено в тому числі недостатністю ресурсів у жінок та низькою підтримкою суспільством жінок-кандидаток через гендерні стереотипи. Тож спостерігається обмеженість впливу та залучення до процесів прийняття рішень груп населення, які перебувають у вразливій ситуації. Це призводить до того, що їхні інтереси та потреби не відображено належним чином у програмах та рішеннях місцевої влади [3, с. 24].

Нині можна судити про те, що жіночі рухи здійснюють недостатній тиск на вищих рівнях задля досягнення гендерного балансу у політиці й урядуванні. Тим часом жінки значно більше і частіше демонструють лідерство у різних групах,

феміністичних рухах тощо, аніж діючи наодинці у ході досягнення забезпечення визначених політичних цілей і захисту своїх інтересів [217].

Досліджено, що за результатами місцевих виборів в Україні 2015 року 6,75% мерів міст були жінками, 21% склали селищні і 33% сільські голови. Згодом, за підсумками українських місцевих виборів вже 2020 року, кількість жінок мерів міст зросла до 9,81%. Утім, частка жінок серед селищних голів знизилася до 16,39%, а серед сільських голів до 20,96%. Таке зниження пояснюється адміністративно-територіальною реформою і укрупненням районних центрів і населених пунктів за рахунок об'єднання сіл у об'єднані територіальні громади [69, с. 181]. Виборчі нововведення 2020 року та результати адміністративно-територіальної реформи внесли свої корективи до залучення жінок у політику. Наприклад, у 2020 році збільшилась кількість кандидаток у депутати місцевих рад – до більш ніж 44% від загальної кількості, порівняно з майже 35% у 2015 році [149].

Як вже відзначалося, пропри все українське суспільство досі більш схильне голосувати за чоловіків, зокрема й самі жінки. За підсумками місцевих виборів 2020 року жоден обласний центр не отримав мера в особі жінки. Для порівняння в сусідній Румунії кількість очільниць великих і малих міст в останні роки коливаються у межах 4–5% [213]. В Австрії їх кількість також знаходиться у межах 5% [241]. У США серед мерів міст з населенням понад 30 тис. чоловік жінки складають близько 18% [182].

Загалом же гендерна рівність забезпечується як через політичну участь жінок, так і через їх участь в урядуванні й прийнятті рішень. Така участь жінок забезпечується тоді коли жіночий рух кидає виклик держаним інституціям або співпрацює з ними. Саме це дозволяє жінкам брати участь у демократичних процесах та прийнятті узгоджених колективних рішень, що й забезпечує належне (так зване добре) урядування.

Україна має прагнути до забезпечення рівного доступу чоловіків і жінок у процесі прийняття рішень задля розбудови правової держави. Адже, згідно

дослідження ООН, країни, які посідають перші позиції у представництві жінок у політиці мають і найкращі показники якості життя й економічного розвитку. Тому тут явно простежується відчутний взаємозв'язок між гендерною рівністю та соціально-економічним благополуччям. Більше того, посилення ролі участі жінок у політиці у країнах, що розвиваються призводить до поліпшення надання державних послуг, передусім у сфері освіти та охорони здоров'я. Підвищення політичної участі жінок у значній мірі забезпечує якість роботи державних інституцій шляхом зменшення корупції у владі.

Отже, якщо говорити про ситуацію в Україні щодо політичної участі жінок то вона значною мірою відображає світові тенденції гендерної політики. Як засвідчує результат гендерного аналізу, попри належне законодавче та правове регулювання гендерної політики представленість жінок на виборних посадах є недостатньою. Лише двічі було обрано жінку у якості прем'єр-міністра та жодного разу у якості президента та очільника ВРУ. Дещо кращою є ситуація з кількістю жінок серед депутатів у ВРУ, адже упродовж 1991–2019 років їх частка зросла з 2,5% до 20,9% (або з 12 до 92 осіб). Щодо місцевих органів влади України, то кількість представлених у них жінок зростає прямо пропорційно зниженню ієрархії та статусу їх політичної участі. Жінок у обласних радах представлено значно менше порівняно із сільськими і селищними. Відтак чим вищий рівень органу місцевого самоврядування, тим менша представленість у ньому жінок.

3.2. Особливості впливу громадських об'єднань на активізацію жіночої політичної участі

Громадська активність жінок в Україні як і в зарубіжних державах є інституційним супроводом та інструментом забезпеченням гендерної політики щодо сприяння залучення жінок на виборні посади та до участі у прийнятті рішень. Важливим у цьому напрямі видається діяльність як вітчизняних, так і зарубіжних неурядових організацій (НУО), партійних та позапартійних

організацій, реалізація різних програм і проєктів тощо. Така робота спрямована на підвищення політичного освітнього рівня жінок, пропагування збільшення квот для жінок як у партіях, так і для розширення спектру виборних посад. Все це покликано збільшити представництво у владі й великій політиці України задля забезпечення й підтримки гендерного балансу у державі.

Жінки на національному рівні намагаються координувати свою діяльність задля відстоювання своїх прав і свобод, а також сприяти прийняттю владних рішень, які зокрема стосуються й безпосередньо соціального статусу жінок. Активізація громадських організацій, діяльність яких спрямована на вирішення проблем забезпечення політичної участі жінок та підтримки гендерного балансу й розширенням прав і можливостей жінок, відбувається паралельно із активізацією так званої гендерної чутливості неурядового сектору. Разом з тим, упродовж останніх років значно зросла активність українських громадських організацій, діяльність яких спрямована на розширення прав і можливостей жінок та включення гендерних підходів до інших громадських ініціатив, а також проєктів, що реалізуються як за підтримки держави, так і НУО.

Під егідою ПРООН було проведено спеціальне дослідження у результаті якого було ініційовано алгоритм залучення жінок у політику в Україні (задля посилення ролі жінок у політиці та прийнятті рішень) як на національному, так і на місцевому рівнях. Відомо, що жінки, які пройшли до рад різного рівня та були обрані на різні державні посади стикаються з браком необхідної політичної освіти та навичок. У ході дослідження було виявлено, що забезпечення гендерного балансу у ході виборів може стимулюватися фінансовою підтримкою партій з боку держави, які пройшли до парламенту та забезпечили квоту та рівні 40%. Тим самим громадські організації підтримують забезпечення квотного принципу з метою підтримки жіночого лідерства у самій партії. Водночас доведено, що партії потребують громадського гендерного аудиту задля стимулювання програм, що сприяють просуванню жінок кар'єрними сходами.

У 2017 році було створено Українська демократична жіноча мережа, метою якої є забезпечення консолідації жінок-депутатів різного рівня та з різних політичних партій задля посилення впливу на прийняття політичних рішень на всіх рівнях. Мережа офіційно нараховує підрозділи у сімнадцяти областях України. У 2019 році за участі 150 жіночих організацій України було створено адвокаційну мережу «Громадський Альянс “Політична дія жінок”», з метою адвокації політичних прав і свобод жінок та досягнення гендерного балансу у владі всіх рівнів [102, с. 52].

За сприяння НУО партії мають активніше запроваджувати різного роду фонди для підтримки жінок, які мають дітей і потребують догляду за ними паралельно із зайняттям політикою. Саме завдяки таким крокам політика з часом буде втрачати стереотипне «чоловіче» обличчя.

Для України як і інших зарубіжних держав важливим є політичне менторство (наставництво), покликане подолати невпевненість та страхи перед великою політикою, невпевненість у власних силах, стереотипи та інші застороги, що заважають жінкам простуватися у політичній кар’єрі. Спеціальні (зокрема й партійні) програми менторства забезпечують жінкам підтримку від більш досвідчених політикинь. Жінки з політичним досвідом (наприклад, помічниці депутата чи депутатки) сприяють політикиням-початківцям у покращенні їх політичної освіти, а також навичок необхідних для зайняття виборних посад. Крім того, програми політичного/партійного менторства можуть бути спрямовані й на забезпечення сприяння тих жінок, які вже є депутатками та потребують розкриття їх потенціалу з тим щоби ті ставали лідерками, а не просто виконавицями.

За підтримки Національного Демократичного Інституту (НДІ) та Швеції за ініціативи Служби віцепрем’єр-міністерки з європейської та євроатлантичної інтеграції в Україні О. Стефанішиної активно функціонує школа гендерного мейнстримінгу метою якої є підвищення рівня політичної обізнаності державних службовців про гендерно орієнтоване врядування, а також напрями реалізації державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в

Україні, функціонування інституційного механізму реалізації гендерної політики, гендерні аспекти державної служби тощо [146].

Цільовою аудиторією школи гендерного мейнстрімінгу стали уповноважені особи із питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, а також державні службовці, віднесені до категорії «Б» та «В». Також сюди відносимо посадових осіб місцевого самоврядування, співробітників відповідальних підрозділів до компетенції котрих віднесено питання із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Процес навчання у цій школі відбувається як очно, так і дистанційно – в асинхронному режимі. Очно-дистанційна форма навчання відбувається з використанням інтерактивних лекцій, майстер класів, кейсових методик, групового розв'язання ситуаційних завдань. Навчання здійснюється за двома програмами: «Гендерно-орієнтоване врядування в Україні» та «Гендерно-орієнтоване врядування» [146]. Тож в Україні дедалі розвивається інфраструктура щодо розвитку й забезпечення гендерної освіти, зокрема й для держслужбовців-жінок, які обіймають виборні посади та/або реалізують політику забезпечення гендерного балансу.

Слід також відзначити багаточисельні школи жіночого, зокрема політичного лідерства: як от Академія жіночого лідерства у рамках програми DOBRE, Школа жіночого політичного лідерства Співки Жінок України, Студія жіночого лідерства, яка адмініструє НУО, «Центр гендерної культури» та ін. [102, с. 52].

Виходячи з цього під егідою НУО та різного роду міжфракційних і міжпартійних об'єднань створюються навчальні й лідерські програми для жінок. Ці програми розраховані як тих жінок, що вже перебувають на виборних посадах, так і тих, які тільки-но планують свою політичну діяльність.

Власне такі програми сприяють вибудовуванню жіночої спільноти, забезпечують впевненість у своїх силах у політиці, а також сприяють отриманню й закріпленню знань щодо самозахисту від утисків, впевненості й рішучості у становленні майбутніх політикинь.

У рамках проєкту «Посилення ролі жінок у політиці та прийнятті рішень на місцевому рівні» передбачається розробка та проведення навчальних офлайн- та онлайн-курсів для новообраних депутаток, а також проведення просвітницької кампанії стосовно необхідності повної, вільної й демократичної участі жінок на рівних умовах із чоловіками в політичній та громадській діяльності [35].

Слід зауважити, що посилення сектору НУО, які займаються питаннями забезпечення гендерного балансу та розширення прав і можливостей жінок, відбувається одночасно із підвищенням гендерної чутливості неурядового сектору загалом. Останнім часом в Україні зростає кількість різних ініціатив громадських об'єднань, спрямованих на розширення прав і можливостей жінок і чоловіків та на включення гендерних підходів до інших їхніх ініціатив і проєктів.

Під дією співпраці громадських організацій та урядових структур внесено зміни до Конституції України щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків, ухвалено Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», відновлено національний механізм забезпечення рівних прав і можливостей, а також було ухвалено Державну програму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. Саме громадські та міжнародні організації забезпечили своєрідну інституційну пам'ять у період обмеженої функціональності національного механізму протягом 2010–2013 років [25, с. 6–7]. Зауважимо, що потенціал громадських організацій необхідно використовувати активніше, зокрема, залучати їх до діалогу між Урядом та міжнародними агентствами, до розробки і реалізації програм у сфері гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Це було також одним із пріоритетів Державної програми на період до 2016 року.

Окремим досягненням НУО та громадських об'єднань (ГО) в Україні є сприяння розвитку політичної гендерної освіти. Починаючи ще з 2008 року, ПРООН, ЄС, Програма «ООН Жінки», Фонд ООН у сфері народонаселення (UNFPA), Шведське агентство міжнародного розвитку, Фонд імені Фрідріха Еберта та інші міжнародні й донорські агентства проводять навчання державних

службовців центральних та місцевих органів влади та депутатів місцевих рад з питань гендерного бюджетування, готують та розповсюджують навчальні матеріали з цих питань. За підтримки Фонду забезпечується підвищення кваліфікації держслужбовців та різних посадових осіб місцевого самоврядування щодо політики гендерного балансу та гендерно орієнтованого бюджетування. Загалом упродовж останніх років навчання пройшли понад 1 тис. державних службовців та депутатів, проте знання і навички з гендерного бюджетування недостатньо застосовуються під час аналізу й планування програм соціально-економічного розвитку і програм гендерної рівності на національному та місцевому рівні [25, с. 13].

У 2009 році на розвиток ініціатив, що впроваджувалися НУО й міжнародними організаціями Міністерство освіти та науки України видало наказ «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту». За підтримки Євросоюзу і ПРООН було розроблено методологію та проведено експертизу навчальних програм, матеріалів та посібників, розроблено навчальні курси з питань гендерної рівності для учнів старших класів середніх шкіл і студентів ВНЗ, створено п'ять кафедр гендерних досліджень та понад 20 гендерних освітніх центрів. Було проведено масштабні заходи із підвищення гендерної чутливості та обізнаності для більш ніж 25 тис. освітян [25, с. 7].

Приміром, у публічному просторі України відомі кілька громадських організацій, які займаються гендерними питаннями в регіонах, серед них регіональний «Центр гендерної освіти», який функціонує з 2003 року. Власне регіональний «Центр гендерної освіти» було відкрито при Ужгородському національному університеті. Діяльність цього центру сфокусована на реалізації гендерних досліджень, зокрема випуску щорічних статичних збірників. Також центр надає інформаційну, освітню та науково-практичну допомогу, зокрема й здобувачам вищої освіти студентам Ужгородського університету та іншим закладам освіти стосовно через посилення гендерного компоненту у ході викладання соціально-гуманітарних дисциплін та організації науково-дослідної

роботи за гендерною тематикою. Ключовим завданням центру є впровадження у суспільстві гендерної рівності та виховання суспільної гендерної свідомості українців [145]. Хоча, за словами українських дослідників І. Грабовської, Л. Наливайко та М. Обушного, існування повноцінних кафедр в українських вишах із гендерною тематикою є доволі рідкісним явищем для України. Робота у цьому напрямі здійснюється за підтримки ПРООН. В основному гендерна проблематика викладається як дисципліна за вибором студентів, що часто призводить до малої охопленості цією тематикою студентської аудиторії. Хоча студенти і приймають активну участь у обговоренні гендерних проблем під час семінарських та практичних занять [21, с. 61].

В українських школах періодично проводяться уроки гендерної рівності та інші заходи, спрямовані на формування культури у цій сфері. Результатом на рівні зміни поведінки стало зростання кількості ініціатив «знизу» щодо включення гендерних підходів до системи освіти: започаткування регулярних науково-практичних конференцій з гендерної проблематики, організація та проведення конкурсів, фестивалів, майстер-класів та інших інтерактивних заходів з питань рівності. Але ці заходи досі не стали системними, а система освіти все ще, у значній мірі, залишається середовищем поширення гендерних стереотипів. Український Уряд, ГО та міжнародні організації намагалися проводити роботу із розв'язання цієї проблеми, у тому числі шляхом реалізації Державної програми на період до 2016 року [25, с. 7].

Відповідно до Закону України від 2005 року «Про об'єднання громадян» НУО є «...складовою механізмом забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» [109]. Такі об'єднання здебільшого можуть брати участь у розробці рішень органів різних рівнів з питань гендерної політики, брати участь у реалізації державних та регіональних програм, а також у роботі різного роду консалтингових органів та проводити моніторинг із забезпечення дотримання гендерного балансу та вести різну діяльність у цій сфері. Серед громадських об'єднань, які активно

долучаються до розробки й реалізації гендерної політики у співпраці з Урядом, є жіночі організації, наукові установи, окремі вітчизняні вищі тощо.

Представники і представниці громадських організацій входять до складу Міжвідомчої ради з питань сім'ї, гендерної рівності, а також демографічного розвитку й запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми при КМУ, гендерних робочих, Експертної ради з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі при Мінсоцполітики та Координаційних рад з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми при обласних державних адміністраціях. Радники з гендерних питань на громадських засадах були призначені при головах Центральних органах виконавчої влади та обласних державних адміністраціях. При цьому представниці та представники громадських організацій виконують консультативні функції.

Загалом, протягом понад 30 років Уряд України практично не вживав серйозних заходів щодо розширення ролі ГО у формуванні й реалізації ключових підвалин гендерної політики та забезпечення їх впливу на прийняття рішень у цій сфері. Водночас співпраця між окремими ГО та органами державної влади щодо реалізації низки конкретних проєктів була надто інтенсивною. Загалом, існує чотири основні формати, у рамках яких будується діалог між Урядом та громадянським суспільством щодо забезпечення гендерної рівності (у тому числі із розвитком відповідних механізмів).

По-перше, громадські організації мають ініціативу щодо реалізації конкретних проєктів. Саме активна позиція громадських організацій сприяла ухваленню низки законів, і саме за рахунок адвокаційної роботи ГО протягом 2010–2013 рр. вдалося розпочати зусилля із відновлення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей.

По-друге, під час реалізації проєктів ГО, спрямованих на досягнення певних цілей Пекінської платформи дій, формується партнерство з Урядом держави. Фактично немає жодної проблемної сфери Пекінської платформи, де не

впроваджувалося б спільних ініціатив ГО та Уряду. Таке партнерство може відбуватись у вигляді спільних органів управління проектами чи мати відносно ситуативний характер. Громадським організаціям та донорам, які фінансують відповідні проекти, подібне партнерство дає змогу досягти готовності Уряду брати на себе відповідальність за конкретні пріоритети та забезпечувати стійкість результатів проекту. Водночас «...значна частина проектів реалізується громадськими організаціями самостійно з огляду на складність та значну тривалість процедур узгодження рішень із органами влади та відсутність чіткої політичної волі Уряду щодо реалізації тих чи інших гендерних проектів» [25, с. 13–14].

По-третє, ГО відіграють важливу роль у розробці політики і програм та підвищенні кваліфікації представників і представниць органів влади та місцевого самоврядування. ГО досить активно долучалися до розробки згадуваної Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. Це дало змогу забезпечити якість цього документа чого власне не було у попередніх державних програмах, які склалися без участі ГО. Експерти та експертки від ГО визначали основні проблеми, пріоритети, на яких має фокусуватися Держпрограма, розробляли докладні плани досягнення таких пріоритетів/розв'язання проблем, ділилися власними планами діяльності для забезпечення належної координації та синергії зусиль і результатів тощо [25, с. 14].

Наприклад, жіночою організацією «Ліга жінок – виборців України «50/50» за підтримки ПРООН та Фонду «Відродження» була ініційована та у 2006 році розроблена методологія проведення гендерно-правової експертизи, яку потім почав використовувати Уряд. Ключовим завданням цієї організації є формування політичної, правової та гендерної культури, громадянської свідомості у жінок та чоловіків, підтримка соціальної активності жінок, сприяння подоланню традиційних соціальних стереотипів щодо ролі й значення жінок у суспільстві [16].

І по-четверте, громадські організації разом з науковими установами беруть активну участь у процесах моніторингу реалізації гендерної політики, проводять численні дослідження та оцінюють ефективність заходів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності. Так, громадськими організаціями за підтримки ПРООН було проведено дослідження «Гендерний аналіз українського суспільства» (у 1999 та у 2004 роках). Жіночий консорціум провів громадський моніторинг Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року. Результати моніторингу були використані для визначення пріоритетів діяльності як Уряду України, так і громадських та міжнародних організацій. Жіночі організації були надто активними у процесі огляду реалізації Пекінської платформи дій та підготовки національного огляду «Пекін+20» [25, с. 13–14].

Однак інституціоналізовані механізми співпраці між Урядом та ГО досі залишаються недосконалими. Адже досі бракує політичної волі Уряду щодо налагодження механізмів взаємодії з ГО, а їм не виділяються кошти з державного бюджету для підтримки діяльності громадських організацій, відсутній механізм замовлення соціальних послуг у громадських організацій. Розв'язання цих проблем може значно підвищити ефективність державної гендерної політики [25, с. 13–14].

Таким чином, жіночі організації як справжні творці гендерної політики в Україні не набули того масштабу діяльності, які б консолідувалися у впливовий жіночий рух – подібний до того, який існує у зарубіжних країнах. Кількість жіночих громадських організацій та об'єднань хоча й зростає останніми роками, проте все ж кількість жінок в органах влади зростає надто повільно як і їх вплив на залучення жінок до політичного життя в державі та прийняття рішень.

Активно продовжується співпраця ЦВК України та Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) щодо спільної реалізації проєкту технічної допомоги «Забезпечення ефективної участі громадян у впровадженні реформ для гендерної рівності». У Центральній виборчій комісії відбулася низка зустрічей із

представницями жіночих ГО. Було напрацьовано окремі плани дій, які потрібно здійснити Комісії для підвищення рівня залученості жінок до виборів [183].

В Україні активно діють як національні, так і локальні проекти з підтримки та просування принципів гендерної балансу й гендерно орієнтованого бюджетування. Зокрема діють такі міжнародні програми щодо залучення жінок до політики, як от: за підтримки організації «ООН Жінки», NDI, ПРООН, USAID (проект DOBRE), уряду Канади, Глобального фонду для жінок, Фонду Бьоля та ін. [66]. Крім того, діють і національні програми для підтримки жінок у політиці та професійній діяльності. Серед них варто назвати: Український жіночий фонд, Ліга захисту жінок тощо. Крім них діяли і програми локального характеру, як от херсонська організація «Успішна жінка», «Нова генерація» та ін.

У 2020 році, до відзначення Двадцятої річниці прийняття РРБ ООН 1325, Уряд України ухвалив другий Національний План Дій 1325, розроблений за технічної підтримки організації «ООН Жінки». Станом на 2021 рік, 22 обласні адміністрації та адміністрація міста Київ локалізували і ухвалили власні плани дій або включили положення, пов'язані з Національним Планом Дій 1325, до ширших соціальних та/або економічних програм. Крім того, місцеві плани дій були ухвалені у 26 громадах Донецької, Луганської та Запорізької областей. До 2021 року декілька інституцій сектору безпеки розробили та прийняли свої секторальні плани дій з виконання Національного Плану Дій 1325 [66].

Із початком російського вторгнення та повномасштабної війни в Україні у лютому 2022 року, Національний План Дій 1325 набув нового остаточного значення. За деякими напрямками виконання Порядку денного «Жінки, мир безпека» в Україні стало більш важливою та нагальною задачею. До таких напрямів відносяться: запобігання гендерно зумовленому насильству і сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, а також реагування на ці явища; безпека та захист громад; фінансова інклюзивність та доступ до оплачуваної праці для переміщених жінок; залучення жінок і жіночих організацій

та їхня значима участь у процесах прийняття рішень, у тому числі у гуманітарному реагуванні та відновленні [42].

Досить важливими є також об'єднання зусиль феміністичних жіночих організацій. Слід зауважити, що восени 2020 року вперше відбувся Форум феміністичної організаційної спроможності, у ході якого близько двохсот представниць цього руху отримали нагоду дізнатися про результати досліджень потреб та потенціалу таких організацій, а також спланувати роботу на 2021 рік. Одним із головних досягнень реалізації цих програм та проєктів є просування гендерної рівності. Органи місцевого самоврядування у ході розробки цільових програм почали враховувати гендерно орієнтовані показники. За їх участі було також розроблено гендерні профілі областей України. У ході місцевих виборів 2020 року громадські організації за донорського сприяння започаткували кампанії «Йдеш в політику не одна», «НеЦінаПолітики», які були спрямовані проти насильства по відношенню до політично активних жінок [138]. Також сприянню гендерного балансу та розширенню участі жінок у політиці сприяють такі організації як «Підтримка демократичного розвитку в Україні» (IFES) та «Національний демократичний інститут в Україні».

У Верховній Раді України (ВРУ) та радах муніципального значення створюються різного роду міжфракційні та міжпартійні об'єднання, метою та завданням яких є забезпечення політичної гендерної рівності, просування важливих питань у цій сфері, сприяння жіночій публічності, реагування на прояв сексизму, дискримінації за ознакою статі тощо. Загалом такі міжфракційні та міжпартійні об'єднання покликані слугувати своєрідною платформою для розробки, взаємопідтримки та реалізації рішень для забезпечення гендерної рівності [35].

Так, Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина» ще у 2006 році було утворено всеукраїнську громадську організацію «Жінки Батьківщини». Ця організація є платформою для об'єднання жінок-лідерок у партії та проведення різноманітних заходів, у тому числі й обласного рівня. Під виборчих кампаній ця

організація зокрема проводить відбір кандидаток у місцеві депутати, членкинь виборчих комісій та спостерігачок [100].

Доволі неоднозначним є проєкт «Жінки у політиці», що адмініструється Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України». Своєрідним проривом стало започаткування на сайті цієї організації відповідної платформи де з 2012 року висвітлюється участь жінок у виборчому процесі та результати гендерного моніторингу парламентських виборів [114]. Унікальним став також проєкт «Розбудова стратегії участі жінок на місцевих виборах» (2012–2013), створений за сприяння Канадського фонду розвитку місцевих ініціатив. Метою проєкту є залучення жінок до участі у місцевих виборах, а також налагодження співпраці між жіночими неурядовими організаціями, лідерками громад, жінками у політичних партіях та органах влади різних рівнів [41, с. 21].

Ініційований у 2014 році Національним демократичним інститутом (NDI) соціальний проєкт «Жінки – це 50% успіху України» зорієнтований на активізацію й підтримку жінок в громадському та політичному житті. Цей соціальний проєкт, спрямований на активізацію та підтримку жінок в громадському й політичному житті, врівноваження представництва жінок та чоловіків на ключових позиціях заради створення європейської моделі вітчизняного суспільства. Також у рамках проєкту проводяться інформаційні компанії, семінари, тренінги та інші заходи із забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків. Сайт проєкту було створено завдяки щедрій підтримці британського народу через Міністерство закордонних справ, у справах співдружності та розвитку в рамках Фонду розвитку ефективного врядування [38; 39]. Проте думки, висловлені на сайті, належать авторам/кам та не обов'язково відображають погляди Міністерства закордонних справ.

Також проєкт спрямований на врівноваження представництва жінок та чоловіків на ключових позиціях заради прискорення створення європейської моделі українського суспільства [38; 39]. Ключовою метою цього проєкту є активізація й підтримка жінок, а також урівноваження представництва жінок і

чоловіків у політиці заради створення справжньої європейської моделі суспільства. У 2015 році названий проєкт сприяв забезпечення участі жінок-кандидаток у політиці під час українських місцевих виборів [38; 39]. Також існують такі організації як сайт проти сексизму «Повага», «Гендер в деталях». У їх рамках діють різного роду спецпроекти, спрямовані на залучення жінок у політику, бізнес тощо.

1 липня 2016 року в Києві відбувся Перший всеукраїнський Форум Політичного українського лобі (ПУЛ) жінок під назвою «Жінка в сучасній українській політиці – стратегії участі та перспективи». Проєкт «Побудова жіночого політичного лобі в Україні» впроваджується за активної участі та підтримки Всеукраїнської організації «Жіночий консорціум України», а також за підтримки Фонду Демократії ООН [104]. Завдання цього проєкту полягає у створенні громадянської платформи, яка допоможе збільшити представництво жінок в Україні на всіх рівнях прийняття рішень.

Важливим моментом є створення Української жіночої групи – відділення глобальної ініціативи – Міжнародний республіканський інститут. Прикладом української міжпартійної депутатської взаємодії є створене у 2011 році міжфракційне депутатське об'єднання у складі 95 осіб (з них 53 жінки) – «Рівні можливості». У міжфракційне об'єднання «Рівні можливості» входять депутати від різних партій, фракцій та груп. Вказане міжфракційне об'єднання займається розробкою та просуванням гендерно чутливих законопроектів, захистом та підтримкою депутаток, які постраждали від сексизму та принижень, а також організовує та долучається до проведення публічних заходів, які популяризують участь жінок у політиці [47].

Зазначене міжфракційне об'єднання у 2022 році підготувало близько 20 законопроектів. Одним із вагомих став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька на догляд за дитиною». Цим законом, зокрема, запроваджено декретну відпустку для чоловіків по догляду за дитиною. Також було ухвалено закони «Про

адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі», «Щодо протидії дискримінації за ознакою статі у рекламі». Із 1 листопада 2022 року в Україні набула чинності Стамбульська конвенція. Це сталося після того, як ВРУ проголосувала за законопроект «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» [47].

Ключовою метою цього міжфракційного об'єднання є покращення становища жінок у суспільстві, а також забезпечення гендерної рівності у різних сферах суспільно-політичного життя. Також одним із пріоритетних завдань цього об'єднання стала «... боротьба з домашнім насиллям, захист прав жінок і дітей, створення рівних можливостей для чоловіків і жінок у різних сферах суспільного життя. При цьому об'єднанні діє громадська рада з гендерних питань – постійно діючий орган, який узагальнює інформацію щодо існуючих в Україні програм підтримки гендерної рівності у різних сферах» [142].

Важливим є те, що громадська рада сприяє поліпшенню координації роботи та уникненню дублювання діяльності в одних сферах та прогалин в інших сферах щодо подолання нерівності жінок більш ефективним шляхом. Також зазначене добровільне об'єднання народних депутатів сприяє розробці спільної стратегії діяльності громадського сектора, експертного середовища та міжнародних організацій.

Приклад та досвід ВРУ прагнули наслідувати й місцеві ради, адже станом на вересень 2020 року подібні групи були створені у 106 радах. Завдяки роботі такої групи у Хмельницькій області вдалося збільшити місцеві бюджети витрат на освіту, медицину, а також прийняти важливі рішення щодо закупівлі нового обладнання для охорони здоров'я, сфери захисту населення, для інтернатних закладів, зокрема покращити там харчування, а також збільшити витрати на культуру [138].

Упродовж п'яти років народні депутатки України, які стали членкинями зазначеного об'єднання, спрямовували свої зусилля на розробку державної гендерної політики шляхом адаптацію українського законодавства у сфері рівних можливостей жінок і чоловіків, а також попередження дискримінації відповідно до вимог ЄС. Згодом подібні міжфракційні об'єднання були створені у Київській міській раді та у Вінницькій обласній раді.

Окрім того, з ініціативи Міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості» за підтримки Національного Демократичного Інституту під час проведення установчих зборів 24 березня 2016 року створили постійно діючий координаційний орган – Громадську раду з гендерних питань. Метою цієї ради є ефективна координація зусиль народних депутатів, громадських активістів та міжнародних організацій, які працюють у сфері просування гендерної рівності в Україні. Тим часом, було визначено такі тематичні групи в структурі Громадської ради, як от:

1) політична участь (розвиток лідерського потенціалу, збільшення впливу жінок на прийняття рішень, участь жінок у виборчих процесах та їхня політична участь загалом);

2) безпека та миротворча діяльність (сприяння та моніторинг виконання Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН №1325 «Жінки, мир, безпека», активізація участі жінок у миротворчих процесах);

3) гендерно-сенситивний парламент (гендерна експертиза реформ, законопроектів, євроінтеграційних процесів, внутрішнє реформування ВРУ);

4) посилення спроможності жінок в економічній сфері (гендерно-чутливе бюджетування, розвиток жіночого підприємництва, збільшення впливу жінок на прийняття рішень в економічній сфері);

5) ратифікація та виконання Стамбульської конвенції (сприяння ратифікації та виконанню Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з ними);

б) гендерна просвіта (формальна освіта, навчання державних службовців, навчання представників громадського сектору, навчання журналістів) [84, с. 240].

У березні 2021 року партією «Слуга народу» було створено окремий рух «Зе!Жінки» (своєрідне жіноче крило партії «Слуга народу»), який декларує два завдання: підтримку жіночого лідерства всередині партії та реалізацію політики гендерної рівності на національному та місцевому рівнях, як от урядової програми «Партнерство Біарріц», спрямованої на консолідацію міжнародної спільноти та посилення відповідальності задля досягнення гендерної рівності. Саме у 2020 році Україна отримала офіційний статус учасниці цієї міжнародної ініціативи по забезпеченню прав і можливостей дівчат і жінок у світі. На однойменному сайті організації зазначено, що: «Жінки недопредставлені в українській політиці, зокрема на керівних посадах. Це означає, що жіноцтво менше залучене до ухвалення політичних рішень і управління країною та громадам» [49].

Ключовими завданнями означеного руху є підтримка жіночого лідерства всередині партії, а також взаємодопомога в роботі депутаток завдяки професійному зростанню шляхом впровадження освітніх тренінгів, а також партійне мережування з метою збільшення політичної участі жінок та їх впливу на прийняття рішень. Крім того, не менш важливим завданням для представників цього руху є реалізація політики гендерної рівності на національному та місцевому рівнях, зокрема урядової програми «Партнерство Біарріц», ініційованої першою леді України О. Зеленською. Заявки на членство в організації можна подавати онлайн на сторінці партії «Слуга народу» та офіційній сторінці руху «Зе!Жінки» у Фейсбуці. Крім того, у кожній області буде працювати регіональна координаційна рада на основі роботи комітетів. За таких умов народні депутатки мають стати регіональними менторками допомагаючи працювати Зе!Жінкам у регіонах [49].

У межах програми Україна як повнобарвна учасниця взяла на себе зобов'язання у п'яти сферах:

- розвиток безбар'єрного публічного простору, дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення;

- навчання дітей принципам рівності жінок і чоловіків;
- запобігання насильству;
- зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків;
- створення для чоловіків більших можливостей піклуватися про дітей.

План заходів для виконання зобов'язань наразі перебуває у стадії розробки [138].

Починаючи з 2022 року, зокрема й на тлі повномасштабного вторгнення Росії діяльність жінок у НУО їхніх громад, порівняно з попередніми п'ятьма роками, різко активізувалася, проте вона все ще залишається нижчою на відміну від активності чоловіків. Досліджено, що основою перешкодою для участі у громадському й житті жінок, зокрема й у контексті відстоювання своїх прав у політиці, є низка бар'єрів, серед яких в основному – брак часу, незадовільний фізичний стан, піклування про сім'ю.

Відтак на 2022 рік простежувалася тенденція, що частка жінок порівняно з 2021 роком, які не долучалися до роботи громадських об'єднань суттєво зменшилась. При цьому попри високий рівень активної залученості жінки менш активно приймали участь у протидії російській агресії. Адже згідно опитувань грошові пожертви на підтримку руху опору здійснювало 58% жінок проти 61% чоловіків. Також до волонтерських потреб серед опитуваних долучалися 69% жінок проти 76% чоловіків. Все ж жінки майже на рівні з чоловіками допомагали внутрішньо-переміщеним особам – відповідно 40% і 42%. Вважається, що жінки в Україні значно менше стикаються з корупцією та є більш схильними вважати, що уряд досить ефективно веде боротьбу з корупцією. Значно менша частка жінок, порівняно з чоловіками, мали особистий корупційний досвід (17% проти 10%) [1]. Відтак попри складну політико-економічну ситуацію та повномасштабну агресію Росії громадська активність жінок України та сприяння забезпечення їх політичної участі поступово зростає, хоча вона досі й не набула масштабного, загальнодержавного характеру.

Отже, міжнародні неурядові та громадські організації та відповідні інституції України активно сприяють залученню жінок до політики та прийняття рішень. Для цього свою діяльність активізують жіночі рухи, організації за участі ПРООН, а також міжпартійні та міжфракційні об'єднання. Ключовою цілю таких об'єднань є сприяння забезпечення гендерного балансу в українській політиці.

3.3. Методичні рекомендації щодо збільшення представництва жінок в політико-управлінських процесах

Наразі представленість жінок в українській політиці та жіноча участь на всіх рівнях громадсько-політичних процесів є недостатня за недосконалості механізмів кількісного і якісного їх залучення. Порівняно з іншими зарубіжними країнами Україна поки не можна віднести до категорії гендерно збалансованих держав. Відтак, аналіз стану справ із забезпечення гендерно збалансованого представництва на всіх рівнях організації суспільних процесів та політико-управлінської діяльності, дозволив виявити низку проблем, які мають бути вирішені із урахуванням помилок і прорахунків попередніх років. Для впровадження більш ефективних гендерно-чутливих політик, авторкою було систематизовано набрані міжнародною спільнотою механізми, що сприяють розширенню жіночого представництва на всіх рівнях державної влади, культивуючи нові ціннісні установки та забезпечуючи умови для ефективного функціонування нових гендерно орієнтованих норм.

Облік гендерних аспектів необхідний для оцінки політики, законів та програм з погляду їх впливу на жінок і чоловіків, зокрема й тих, які професійно займаються політикою. Задля забезпечення гендерного балансу необхідна кооперація й координація зусиль всіх акторів, які працюють над реалізацією політики забезпечення гендерного балансу на всіх рівнях. Передовсім до уваги необхідно взяти прийняття гендерних політичних рішень як на рівні держави – так звану дію зверху, так і діяльність неурядових (НУО) та громадських організацій –

представлених передусім жіночим громадським і правозахисним рухом – дію знизу. При всьому варто зауважити, що задля ефективності й успішності гендерна політика має координуватися на державному та громадському рівнях. Тут важливим є вплив не кожного по окремої актора, але й налагодження мережевої співпраці між ними.

Участь жінок у політиці має базуватися на потужній законодавчій та інституційній базі. У свою чергу законодавство про гендерну рівність, так чи інакше, має бути приведено у відповідність до виборчого законодавства. Реформування виборчої системи також можуть спростити участь жінок у політичних процесах. У додаток до цього держава має забезпечувати виділення ресурсів задля ефективної реалізації заходів по забезпеченню участі жінок у політичному житті. У цій ситуації Верховна Рада України (ВРУ) має вдосконалювати законодавчу базу для забезпечення регулювання гендерної політики, спрямованої на розширення прав і можливостей жінок брати участь у політичному процесі, а також збільшення кількості жінок у владних структурах всіх рівнів та участі у прийнятті рішень. До всього необхідним є створення/вдосконалення законодавчої бази задля подолання гендерних бар'єрів, стереотипів, відкритим та прихованим формам дискримінації по відношенню до жінок. Саме свобода від насильства є не лише одним із ключових прав людини, але й необхідним кроком для покращення можливостей жінок для участі у політичних процесах і прийнятті рішень.

Реалізація принципу рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо участі у виборах, розподілі керівних посад й ухваленні рішень на рівні партій і громад наразі потребує чітких та скоординованих дій законодавців, політичних партій, органів адміністрування виборів, громадських організацій, а також усіх зацікавлених у поступі на шляху до демократичного розвитку України [141, с. 74–76].

ВРУ має сприяти НУО та інших об'єднань всіх рівнів у сприянні отримання відповідної освіти, а також професійних навичок політика. Прихід жінок у

політику має забезпечити демонстрації уваги до розмаїтості й плюралізму думок. Збільшення частки жінок у владних структурах також значною мірою має сприяти боротьбі з корупцією, адже, згідно соціологічних досліджень саме чоловіків в українському суспільстві вважають більш схильними до політичної корупції.

На законодавчому рівні слід удосконалити систему запровадження гендерних квот для жінок як у партіях, так і на рівні виборних органів. Тимчасові спеціальні заходи на кшталт запровадження гендерних квот можуть виправити перекоси у політичній представленості жінок. Цей підхід можна, зокрема, впровадити шляхом розширення спектра фінансового стимулювання для партій. Крім того, політичні партії повинні сприяти рівній представленості та рівній участі жінок у роботі керівних партійних органів з метою забезпечення можливостей повноцінної участі жінок у політичних процесах.

Саме завдяки гендерній квоті та зобов'язанню партій вдається забезпечити присутність у кожній п'ятірці виборчого списку не менше ніж двох кандидатів-чоловіків або кандидаток-жінок. Відтак представництво жінок у списках політичних партій до обласних рад і міських рад великих міст значно зросло, що тим самим призвело до покращення представництва жінок в обласних та міських радах [28, с. 15].

До всього слід додати, що Україна повинна дотримуватися принципу виділення квот для жінок у рамках взятих на себе зобов'язань перед міжнародною спільнотою. Одним словом, держава має сприяти забезпеченню балансу участі чоловіків і жінок у політиці та забезпеченню прав і можливостей для обох статей. У разі виявлення гендерної дискримінації чи нерівності, у тому числі у сфері застосування законів та політики – забезпечити, щоб усі парламентарі мали можливість: зв'язатися з відповідальним міністром; порушити це питання у залі засідань парламенту або за допомогою іншої відповідної парламентської процедури; порушити це питання перед відповідним керівником парламенту та/або жіночою парламентською структурою, що відповідає за питання гендерної рівності; підтримувати зв'язки та контакти з членами парламенту з усіх партій та

груп з метою пропозиції нових законопроектів та поправок до законодавства [107, с. 19].

Парламенту слід активніше долучатися до покращення забезпечення гендерної рівності. Дедалі необхіднішою стає додаткова політична мобілізація, стратегія та дії для надання сприяння внутрішньої культури суспільства, структур і процедур, щоби інституційне середовище було сприятливим для досягнення гендерної рівності. Поліпшення розуміння гендерної нерівності з боку ВРУ та реагування на таку нерівність винятково важлива для ефективної демократичної практики.

Аби змінити ситуацію, варто взяти до уваги такі рекомендації. Зокрема гендерна рівність і недискримінація, протидія сексистським висловлюванням мають бути серед засадничих принципів кодексу депутатської етики. Також доречно запровадити обов'язкову і регулярну гендерно-правову та антидискримінаційну експертизу законопроектів у ВРУ. Обов'язок із проведення гендерно-правової експертизи покласти на працівників секретаріатів комітетів ВРУ, які пройшли фахове навчання, шляхом внесення доповнень до посадових інструкцій. Зокрема, рекомендується створення спеціального структурного підрозділу в межах Головного науково-експертного управління, що фахово займався б питаннями проведення гендерно-правової експертизи законопроектів [82, с. 52].

Уряд зі свого боку має створювати сприятливі умови для забезпечення майбутнього гендерного балансу та активізації залучення жінок у політику на всіх рівнях. Як Уряд так і НУО мають нести відповідальність за виконання національного законодавства щодо забезпечення гендерної рівності. На наш погляд на рівні Міністерства освіти й науки України слід запровадити обов'язковий шкільний курс щодо прав людини, у який, зокрема, необхідно включити питання гендерної рівності й попередження щодо насильства у сім'ї. Водночас у вищих навчальних закладах потрібно розвивати гендерну освіту, зокрема й через виділення відповідних коштів.

Політичні партії мають забезпечувати гендерний баланс через закладання цього питання у свої програми, а також продовжувати сприяти створенню партійних фракцій і так званих жіночих крил. Адже у ході нашого дослідження встановлено, що в Україні досі бракує жіночих фракцій і крил при політичних партіях. Тому Україні необхідно за скандинавським зразком активізувати запровадження добровільних партійних квот як тимчасових заходів для збільшення кількості жінок у політиці на найвищих рівнях у прийнятті рішень.

Загалом же політичним партіям необхідно більш активно залучати жінок до не лише під час проведення виборів, а й між ними, у тому числі задля ухвалення рішень та формування оптимальної політики, зокрема й у сфері забезпечення гендерного балансу [5]. Також варто було б інтегрувати питання гендерної рівності та протидії сексизму й дискримінації по відношенню до жінок у програми політичних партій.

Партії повинні запровадити видимі, інклюзивні механізми відбору кандидатів за партійними списками та для участі в одномандатних округних виборах. Однією з найбільших перешкод для участі жінок у якості кандидатів є відсутність достатньої фінансової підтримки. Тому партії мають збільшити фінансову підтримку жінок-кандидатів. Щоб пом'якшити цю проблему, слід виділяти частину партійних коштів на збільшення кількості жінок участь. Відтак партії повинні використовувати свої кошти для проведення передвиборчої кампанії для жінок, які є зацікавлені балотуватися на посаду, включаючи проведення сесій щодо збору коштів та фінансування кампанії управління [162, р. 32–33].

Необхідно щоби всі політичні партії проводили систематичну роботу задля посилення боротьби зі всіма формами гендерної дискримінації по відношенню до жінок. Омбудсмен як уповноважений у ВРУ з прав людини задля активізації подолання гендерної нерівності зі свого боку має ініціювати інформаційні кампанії щодо сприяння залучення жінок до політики. Важливим завданням є сформулювати політичну культуру, яка є чутливою до гендерної рівності особливо під час виборчих кампаній задля активізації просування у політику жінок-кандидатів на

рівних із чоловіками. Політика наставництва поряд із моніторингом ефективності квот є ефективною стратегією до розширення залучення жінок у політику.

У свою чергу НУО задля активізації гендерної політики «знизу» мають сприяти об'єднанню жіночих громадських організацій і рухів задля лобювання питання збільшення частки жінок у політиці – у партіях та виборних організаціях. Тиск як з боку громадських об'єднань та українських громадян є важливим для того, щоб змусити партії надавати пріоритет гендерній рівності та включення жінок. Однією з необхідних умов цієї політики є налагоджування зав'язків зі ЗМІ задля проведення спільних інформаційних кампаній у сфері висвітлення гендерних питань. Нині фактично відсутні практики проведення консультацій із зацікавленими сторонами, які представляють інтереси жінок, чоловіків та/або їх груп, зокрема вразливих. Відтак жіночі громадські об'єднання необхідно залучати до розроблення та подальшої реалізації державних і регіональних стратегій та програм [28, с. 15].

Жіночі внутріпартійні об'єднання поряд з жіночими рухами та НУО мають дедалі активізувати участь жінок у політичному житті. Адже формування міжпартійних і міжфракційних об'єднань, які можуть здійснювати вплив на політику партій є запорукою формування культури гендерної рівності, передусім, у політичному житті. Задля встановлення гендерного паритету як держава, так і НУО мають сприяти забезпеченню доступу жінок до ресурсної бази (фінансів та ЗМІ), необхідної для долучення до великої політики під час висування своїх кандидатур.

Такі кроки покликані підвищити статус жінок у політичних партіях. Зі свого боку жінкам необхідно подолати стереотипи, бар'єри та норми політичної культури й соціалізації, які виступають у якості перепон для жінок у їх прагненнях залучати фінансування для проведення виборчих кампаній. Для цього за підтримки НУО держава має гарантувати доступ до державних засобів; створювати різноманітні партійні фонди; на законодавчому рівні гарантувати жінкам кандидатам отримувати різні податкові пільги на витрати виборчої

кампанії; гарантувати рівноправний доступ до телеэфірів, телемовних організацій та інтернет порталів; забезпечувати для жінок рівне фінансування у рамках політичних партій; передбачити стимули для політичних партій за призначення більшого числа жінок зокрема й на партійні керівні посади. Також належним чином має бути забезпечене сприяння жінкам поєднання участі у політичному житті та сімейних обов'язків на кшталт догляду на дитиною на період декретної відпустки. З цією метою слід розвивати комбінацію онлайн та офлайн роботи жінок у політичних партіях.

Слід також сприяти залученню більшої кількості жінок у якості експерток у висвітленні політики та різних сфер публічного життя. ЗМІ зі свого боку мають забезпечувати висвітлення питань гендерних питань у політиці. Також ЗМІ слід долучатися до висвітлення соціальних подій, які проводяться органами державної влади та НУО стосовно кількісного збільшення жінок у політиці [41, с. 31–32]. Саме ЗМІ мають сприяти ліквідації стереотипів, гендерної дискримінації по відношенню до жінок, сексизму, а також усуненню бар'єрів для жінок у політиці шляхом зміни відповідних культурних та соціальних установок. ЗМІ мають привертати увагу до питань гендерної рівності через освітлення гендерних проблем (створення негативних стереотипів по відношенню до жінок, сексизму, різних форм дискримінації по відношенню до жінок, що займаються політикою) у суспільстві та необхідність забезпечення проведення реформ з метою забезпечення гендерного балансу. Зокрема ЗМІ необхідно доносити до суспільства положення про позитивність залучення жінок до політичних та управлінських процесів. Зі свого боку жінки через медіа повинні мати змогу презентувати суспільству сутність та зміст своїх передвиборчих програм.

Для жінок необхідно вводити електоральні правила щоби залучити їх більшу кількість у політику. Наприклад, слід більше висувати жінок на посади, які можуть бути привабливими саме для них і на яких вони зможуть простувати вирішення низки соціальних проблем, на кшталт реформування системи охорони здоров'я та/або здійснювати розробку алгоритму щодо змін у системі освіти. У цьому

контексті жінки зможуть просувати вирішення питань гендерного характеру, зокрема й тих, які стосуються активізації залучення жінок у політику. За таких умов жінки, які обіймають відповідні виборні посади в Уряді або згуртовані у спеціалізовані міжпартійні та міжфракційні об'єднання можуть/повинні вимагати від Уряду створення інституційної нормативно-правової бази для боротьби з насильством по відношенню до жінок у політиці та інших сферах.

Попри те, що інтеграція гендерного підходу стала широко прийнятою, державні службовці та посадові особи багатьох органів державної влади в Україні не достатньо розуміють завдань гендерної рівності у своїй сфері діяльності. У підсумку це призводить до розроблення неефективних стратегій та державних регіональних програм, які часто недостатньо узгоджуються з реальністю життя жінок в Україні [107, с. 19]. Саме тому утвердження гендерної рівності вже тривалий час вимагає створення низки механізмів та інституцій, які були б відповідальними за її впровадження. Такими могли б стати відповідні адміністративні органи влади, як от інститут уповноважених з прав людини, судів та інших національних інституцій. Відтак ці інституції повинні розслідувати та реагувати на заявлені порушення щодо прав жінок, а також заборони дискримінації та надавати засоби правового захисту від таких порушень [140].

На основі проведеного методологічного аналізу авторкою пропонуються узагальнюючі рекомендації для всіх гілок органів державної влади та НУО. Отже, наразі необхідно:

- Провести аналіз інноваційного українського та закордонного законодавства про гендерну рівність з метою забезпечення гендерного балансу та демократичної участі жінок у політичних процесах;
- Гарантувати розроблення й прийняття законодавства щодо децентралізації з урахуванням міжнародних і національних зобов'язань України у сфері гендерної рівності та прав людини;

- Забезпечити відкритість процесу розробки законодавства шляхом залучення представників експертних кіл, громадянського суспільства та приватного сектору;
- Визначити проблеми, які перешкоджають впровадженню законодавства щодо регулювання гендерної рівності в політиці;
- Забезпечити уніфікацію та адаптацію законодавчої бази відповідно до міжнародних стандартів та законодавства ЄС з тим щоби забезпечити гендерну рівність відповідно до рекомендацій ООН щодо прав людини;
- Розробити законодавство задля формування нормативно-правової бази регулювання гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя, зокрема і у політиці;
- Забезпечити гендерне законодавче регулювання електорального процесу та діяльності політичних партій;
- Посилити повноваження Уповноваженого представника Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена) стосовно реалізації соціально-економічних, політичних і культурних прав жителів територіальних громад відповідно до національних і міжнародних зобов'язань України у сфері забезпечення гендерної рівності й прав людини;
- Підтримувати регулярний моніторинг та аналіз забезпечення прав людини та гендерної рівності, у тому числі й шляхом залучення жіночих та інших НУО;
- У гендерних обласних профілях як основі планування переліку та формату надання гендерно чутливих послуг врахувати весь спектр прав людини – економічних, соціальних, культурних, громадянських, політичних, екологічних тощо [3, с. 27–30];
- Окреслити вимоги щодо гендерної рівності в якості необхідних умов для зближення і приєднання до ЄС;

- Вдосконалити механізми забезпечення гендерної рівності у бік посилення їх повноважень для моніторингу виконання національних зобов'язань цієї сфері;
- Активізувати роботу парламентських комісій з гендерної рівності для моніторингу рівної представленості жінок у партіях та на виборних посадах;
- Забезпечити створення у складі одного з існуючих постійних парламентських комітетів підкомітет з гендерної рівності та прав жінок;
- Зобов'язати всі існуючі парламентські структури забезпечити використання комплексного гендерного підходу, а також забезпечити наявність достатнього потенціалу, інструментів та ресурсів;
- Розробити як тимчасові (квоти як невід'ємна частина заходів по забезпеченню гендерної рівності та демократичного управління), так і постійні спеціальні заходи (законодавча база із забезпечення гендерного балансу зокрема і в політиці) із забезпечення участі жінок у політичному житті;
- Запровадити внутрішньопартійні квоти для партійного керівництва, а також на виборні посади;
- Сприяти призначенню політичними партіями жінок у органи управління партійних структур;
- Сприяти підвищенню гендерної освіти серед жінок і чоловіків з метою покращення розуміння участі жінок у політичному процесі та прийнятті рішень;
- Включити гендерні питання у процес підвищення кваліфікації державних службовців;
- Розвивати навички жінок-політиків щодо участі у політичних процесах та сприяти у зайнятті виборних посад, а також забезпечити можливості обміну досвідом між ними;
- Розширювати права й можливості жінок-політиків з тим щоби вони активніше впливали на політичні процеси та процеси прийняття рішень;

- Сприяти розвитку потенціалу керівництва на національному та місцевому рівнях щодо відстоювання можливостей залучення більшої кількості жінок у політику;
- Підвищувати рівень інформаційного супроводу гендерної політики щодо забезпечення збільшення кількості жінок у владі;
- Мобілізувати потенціал громадянського суспільства у плані забезпечення гендерної рівності та розширення спектру прав і можливостей жінок у політиці в умовах російсько-української війни;
- Активізувати подолання бар'єрів і перешкод, а також соціальних стереотипів, що створюють перепони для жінок у політиці й громадській діяльності в умовах російсько-української війни;
- Сприяти підтримці балансу «дім–робота» для жінок, що займаються політикою та обіймають виборні посади шляхом формування гнучкого графіку роботи та/або через поєднання онлайн та офлайн політичної діяльності.

Отже, у силу політичних та безпекових факторів в Україні поки не забезпечено умов для формування гендерного балансу у політиці. Саме тому пропонуються методичні рекомендації, які можуть бути використані органами державної влади для оптимізації гендерної політики щодо збільшення кількості жінок у політичних партіях, на виборних посадах та активізації їх участі у прийнятті рішень.

Висновки до третього розділу

Рівність чоловіків і жінок України гарантується Конституцією держави. На шляху до прийняття цінностей культури гендерної рівності та їх імплементації в законодавство, Україна має значні успіхи. Зокрема в Україні, як і у більшості країн зі стійкою демократією, встановлена нова вимога до формування виборчих списків, де має дотримуватися збалансоване представництво обох статей з

мінімальним порогом у 40%; істотно зросла частка жінок у Верховній Раді (20,9% у ВР 9 скликання) та Уряді (24%), а на низових рівнях, як от сільські ради, жіноче представництво перетнуло 40% поріг.

Та поруч із наявним прогресом в окремих сферах є проблеми, котрі потребують увиразнення та пошуку ефективних шляхів їх усунення. Зокрема, як ми продемонстрували, хоч законодавча база України і забезпечує гендерну рівність у електоральній сфері, однак, у суспільстві все ще зберігаються патріархальні стереотипи, які стримують жінок від участі в політиці. Впровадження гендерних квот у Верховній Раді є ефективним механізмом для підвищення представництва жінок у парламенті, однак, на місцевому рівні жінки все ще представлені недостатньо. І хоч, громадські організації та міжнародні партнери активно сприяють залученню жінок до політики, проводячи освітні та просвітницькі кампанії, надаючи підтримку жінкам-політикам, розробляючи і реалізуючи інші проекти з гендерної рівності, та все ж можливості жіночого лідерства не реалізовані належним чином.

Тому, для подальшого підвищення представництва жінок у політиці необхідно запроваджувати системні рішення на державному рівні, розробляючи комплексне бачення гендерної політики, що включає як норми обов'язкових рішень так і перелік заохочувальних стратегій із стимулювання низових громадських ініціатив та розвитку жіночого лідерства. З урахування аналізу українського досвіду з упровадження гендерно орієнтованих політик, нами розроблені низка рекомендацій у різних суспільно-політичних царинах:

У сфері законодавчих змін (уніфікація законодавчої бази з міжнародними стандартами та законодавством ЄС; запровадження гендерних квот на всіх рівнях влади). У сфері моніторингу та посилення відповідальності (регулярний моніторинг та аналіз забезпечення гендерної рівності, активізація роботи парламентських комісій з гендерної рівності, зобов'язання парламентських структур використовувати гендерний підхід). У сфері освітньо-культурного заохочення (розвиток навичок жінок-політиків; підвищення гендерної освіти;

подолання бар'єрів і перешкод, а також соціальних стереотипів, що створюють перепони для жінок у політиці й громадській діяльності в умовах повномасштабної російсько-української війни). У сфері підтримки громадсько-політичної активності (розвиток потенціалу керівництва щодо залучення жінок у політику; підвищення рівня інформаційного супроводу гендерної політики; мобілізація потенціалу громадянського суспільства; підтримка балансу «дім–робота» для жінок-політиків). Загалом, ці рекомендації спрямовані на створення правових, соціальних та культурних умов для забезпечення гендерної рівності в політиці в Україні. Вони передбачають впровадження законодавчих змін, посилення моніторингу виконання існуючих норм, розвиток освіти та культури гендерної рівності, а також підтримку громадсько-політичної активності жінок.

Та попри такі помітні зрушення ВРУ досі залишається все ще далекою від гендерної збалансованості у представництві парламентарів та відстає у міжнародних рейтингах жіночого парламентського представництва. Однак, подібна тенденція простежується і в низці зарубіжних країн, як от у Польщі, Угорщині та Туреччині.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження присвячено питанню забезпечення паритетної участі жінок у соціально-політичному житті України. За допомогою загальнонаукових методів дослідження, зокрема, системного, компаративного, статистичного, було окреслено дослідницьку проблему, в якій визначено, що наявний гендерний дисбаланс в політиці й урядуванні становить перешкоду для усталення цінностей ліберальної демократії в політичну культуру українського суспільства та діяльність інститутів держави на всіх рівнях організації влади. Вирішення зазначеної проблеми передбачало необхідність вивчення зарубіжного досвіду та систематизації успішних механізмів забезпечення збалансованої політичної участі жінок; аналізу українського досвіду формування гендерної політики та визначення перспектив застосування світових практик в українських реаліях; вироблення рекомендацій для підвищення рівня участі жінок в політичних процесах й урядуванні.

Здійснене дослідження дозволило досягти комплексних результатів, що можуть бути викладені у наступних положеннях:

1. З'ясовано сутнісні та специфічні характеристики фундаментальних для дослідження понять: «політики», «урядування», «політичної участі». *Політика* розглядається як сфера прийняття рішень, інструмент досягнення стратегічних цілей, що спрямовані на боротьбу за державну владу та її подальше утримання, а також на підтримку правопорядку, прав і свобод особистості; стабільного забезпечення належного місця держави у сфері міжнародних відносин. *Урядування* є складовою політичного процесу. Його значення обумовлюється завданнями щодо забезпечення управлінської діяльності та суспільної координації у прийнятті колективних рішень. На сучасному етапі зростає роль неурядових суб'єктів у системі вироблення та прийняття рішень, що визначає особливості демократичного урядування як фундаментального елементу мережевої політики.

Сутність політичної участі відтак визначається як багаторівнева система залучення громадян до політичної діяльності, що виражається у різних формах конвенційної взаємодії з державною владою (голосування, балотування, громадські обговорення тощо) та здійсненням моніторингової функції (контролю за діями посадових осіб).

2. *Проаналізовано* особливості участі жінок у соціально-політичному житті, фактори впливу на гендерну рівність. Встановлено, що гендерна рівність є фундаментальним правом кожної людини, незалежно від статі. Реалізація гендерної політики регулюється міжнародним і національним правом (Статут ООН; Декларація прав людини. 1948 р.; Конвенція про політичні права жінки. 1954 р.; Пекінська декларація. 1995 р. та ін.). З'ясовано, що не було досягнуто мети 50% присутності жінок на керівних посадах в ООН до 2000 року. Рівень представництва жінок у парламентах країн ЄР становить 30% і лише 10% складають жінки у державному управлінні, що свідчить про недостатній рівень їх залученості до процесів урядування (прийняття державно-політичних рішень). Виявлено, що основними перешкодами на шляху політичної участі жінок залишаються традиційні та культурні бар'єри, насамперед, можливості професійної реалізації та різниця у фінансових доходах, непропорційний розподіл партійних ресурсів, недостатня увага ЗМІ до активної діяльності жінок, стереотипи про жінку-політика як домашню господиню тощо.

3. Зазначається, що всупереч достатньому рівню міжнародного та національного правового регулювання, державна гендерна політика в абсолютній більшості зарубіжних країн не задовольняє ~~політичні~~ потреби жінок у політичній реалізації. Зокрема, у практиці політичного життя тенденція щодо залучення жінок на адміністративні посади є надто нерівномірною, а динаміка збільшення їх у політиці - достатньо повільною. Водночас, порівняно з чоловіками, лідерами держав, на найвищих посадах жінки становлять незначний відсоток. Вони також залишаються недостатньо представленими у парламентах, державному керівництві (урядуванні), на посадах державних службовців, під час отримання

окремих повноважень на урядових засіданнях і президентських кабінетах, мають недостатній рівень допуску до прийняття рішень. Відповідні процеси відбуваються і на рівні міністерств, відомств, секретаріатів, комітетів.

4. *Визначено* політичні та правові засади інституалізації жіночої участі в політико-урядовій діяльності зарубіжних країн. Встановлено, що збалансована участь жінок в політиці й урядуванні залежить від комплексних інституційних рішень у царині забезпечення паритетного представництва обох статей на всіх рівнях державної влади; залученості жінок до активної громадської та партійної діяльності; розробки програм лідерства та ефективної реалізації законодавчих норм стосовно гендерної рівності. З'ясовано, що важливим стимулом входження у політичне середовище для жінки є погляд на політичну партію як соціальний ліфт для забезпечення їй майбутньої кар'єри. Виявлено, що запорукою підтримки гендерної рівності у зарубіжних країнах є рівноправна участь чоловіків і жінок у громадсько-політичних процесах та на рівні урядової системи прийняття рішень. Водночас, входження жінки у політику супроводжується низкою гендерних бар'єрів, соціальних та культурних стереотипів і патріархальних настроїв, що ускладнюють забезпечення гендерної рівності. Жінки, порівняно з чоловіками, мають менший політичний досвід та обмежений доступ до ресурсного забезпечення у процесі входження у політику. Традиційні культурні установки, брак політичної й громадської освіти жінок стають серйозною перешкодою для досягнення гендерної рівності навіть в усталених демократіях.

5. *Проаналізовано* зарубіжний досвід впровадження гендерної рівності в політико-управлінській сфері. Зазначено, що провідними країнами у рейтингах гендерної рівності є Скандинавські країни (Швеція, Фінляндія, Норвегія), які активно застосовують інструменти правового регулювання для збалансування гендерного представництва, зокрема було впроваджено закони про рівноправність, про боротьбу дискримінацією; запроваджено посаду Уповноваженого у справах рівності; створено інститут омбудсмена; встановлено квоти на представництво жінок у партійних керівних структурах тощо. Набуває поширення досвід

підготовки до політичної роботи та фінансування розвитку майбутніх партійних лідерів, а політичні партії, які встановлюють систему квот та залучають різні мотиваційні чинники, досягають значно більших успіхів на виборах.

6. *Встановлено* релевантність провідних зарубіжних практик українській політичній системі та культурним паттернам політичної поведінки. Проаналізовано Конституційні норми, згідно з якими в Україні встановлені рівні громадянські права жінкам та чоловікам, включно права обирати та бути обраними. Урядом України активізовано процеси впровадження стратегічних планів та започатковано регуляторну політику щодо збільшення присутності жінок у політичних партіях та на виборних посадах через прийняття юридичних норм квотування та заборони дискримінації за статевою ознакою.

7. У дисертаційному дослідженні *визначено універсальні механізми розширення політичної участі жінок*. Серед них: гендерні квоти, що встановлюються як для жінок, так і чоловіків у діапазоні 30–50%. Квоти встановлюються для партій та виборних посад, а також зарезервовані передвиборчі партійні списки, що є поширеним та ефективним універсальним механізмом залучення жінок у політику. Такі механізми встановлюються з метою вирівнювання умов діяльності чоловіків та жінок в політичних партіях та виборчому процесі, а також залучення їх на виборні посади. До універсальних механізмів слід віднести і створення парламентських груп, спеціалізованих шкіл, міжфракційних та міжпартійних об'єднань, діяльність яких спрямована на підвищення політичної й громадської освіченості жінок та зацікавленості їх у політиці. Універсальними механізмами кількісного збільшення жінок у політиці визначено тренінг та гендерний мейнстримінг, що слугує у якості стратегії досягнення гендерного балансу в парламентах, урядах та органах місцевого самоврядування. Водночас існує інститут омбудсмена з питань гендерної рівності (є незалежним наглядовим органом), а на парламентському рівні спостерігається існування ради з питань гендерної рівності, яка виконує консультативну функцію. Запроваджено такі універсальні механізми із забезпечення політичної участі

жінок, як міжміністерські робочі групи з гендерної рівності та гендерного інтегрування, а також жіночі парламентські об'єднання. Вони розробляють рекомендації з усіх питань рівноправного ставлення та просування жінок на державній службі, а також випрацьовують стратегії, плани та методи щодо реалізації концепції гендерної рівності у рамках парламенту, міністерств, відомств та на політичному рівні в цілому. З метою подолання гендерного дисбалансу політичної участі в окремих зарубіжних країнах діють спеціалізовані неурядові та громадські організації. Жіночі рухи посилюють гендерну свідомість, підвищують гендерні очікування рівності і, водночас, стають середовищем відтворення гендерних механізмів. НУО забезпечують проведення тренінгів для жінок, які кандидують на виборні посади, зокрема, та політичну діяльність загалом.

8. До специфічних механізмів віднесено: реалізацію різноманітних програм, у т.ч., й міжнародних, як от: передача й обмін досвідом з парламентарями інших країн; проведення досліджень у сфері теорії чоловічої влади; підготовка публікацій з порадами для жінок щодо досягнення успіху в політиці тощо. У країнах Північної Європи діють жіночі школи політичного освітнього профілю, робота яких спрямована на навчання, об'єднання й співпрацю жінок із різним соціальним походженням. Діяльність таких шкіл спрямована на співпрацю із жіночим рухом та підтримує його ініціативність, а також забезпечення зв'язків із гендерними дослідницькими та академічними спільнотами. У таких освітніх закладах жінкам надається можливість обирати програми навчання, курси та тренінги залежно від потреб та подальшої реалізації стратегії політичної участі. Ще одним способом активізації жіночої політичної участі є громадянські проєкти та жіночі клуби, спрямовані на заохочення участі жінок у виборчих процесах та суспільному житті. Вони пропонують інтерактивні програми розвитку лідерських якостей та навиків ведення політичних кампаній для жінок, які вирішили балотуватися на виборах. Ці механізми, як і у випадку із народними школами, передбачають дво- чи тригодинні заняття як онлайн, так і

офлайн. Жінкам завдяки існуванню цих проєктів надається інформація про можливість зайняття певних посад, про вимоги, що ставляться до них у ході балотування, рекомендації про те як жінкам розпочати свою політичну кар'єру. З метою сприяння розвитку лідерських якостей жінок та навичок для активної участі в політиці започатковуються менторські програми, які базуються на передачі жіночого політичного досвіду. Неформальні групи зазвичай не забезпечені парламентськими ресурсами утім можуть отримувати певне фінансування від міжнародних чи неурядових організацій.

9. *Встановлено*, що за підтримки ООН та за участі НУО здійснюється апелювання прихильників гендерної рівності до політичних партій, урядів, розширюючи тим самим права і можливості жінок. Такі ініціативи покликані заохочувати молодих жінок брати активну участь у відстоюванні питань рівних можливостей як одного з ключових завдань державної політики. З метою забезпечення справедливого доступу жінок до політичної діяльності, як у ролі виборців, так і в якості кандидатів, виборних посадових осіб та державних службовців, організація «ООН. Жінки» виступає за посилення законодавчих та конституційних реформ. Водночас, НУО та громадські об'єднання сприяють лобіюванню інтересів жінок на найвищому рівні шляхом тиску на органи державної влади для прийняття відповідних законів щодо отримання субсидій і відпусток по догляду за дитиною. У зарубіжній політичній практиці здійснюється активна підтримка громадських організацій та відповідних ініціатив шляхом забезпечення фінансової підтримки, розробки грантових програм, спрямованих на збільшення участі жінок у політиці та громадському секторі.

З'ясовано, що в українській політичній системі під патронатом ООН діє широка мережа вітчизняних та міжнародних НУО, ГО, благодійних фондів, спеціалізованих освітніх центрів, діяльність яких спрямована на залучення та цільову підготовку жінок до політичної участі та урядування. Особливої практичної ваги набуває навчання державних службовців центральних та місцевих органів влади. Об'єднуючим чинником політичної діяльності жінок-депутатів

різного рівня та різних політичних партій виступає Українська демократична жіноча мережа, що консолідує вплив на прийняття політичних рішень на всіх рівнях.

Обґрунтовано, що підвищення представництва жінок у політиці й урядуванні України потребує запровадження системних рішень на державному рівні, розроблення комплексної стратегії гендерної політики, що включає як норми обов'язкових рішень так і перелік мотиваційних заходів із стимулювання низових громадських ініціатив та розвитку жіночого лідерства. З урахуванням українського та зарубіжного досвіду з упровадження гендерно орієнтованих політик, нами розроблено рекомендації для підвищення представництва жінок на всіх рівнях політико-управлінських процесів:

Для законодавчої системи:

- узгодити норми законодавства України з міжнародними стандартами та законодавством ЄР у частині забезпечення рівного доступу жінкам до політичної діяльності та урядування;
- унормувати гендерні квоти на всіх рівнях влади не менше 40%;
- активізувати роботу парламентських комісій з питання забезпечення законодавчих норм.

Для системи виконавчої влади:

- забезпечити проведення моніторингу щодо питання досягнення гендерної рівності;
- зобов'язати органи виконавчої влади різних рівнів використовувати гендерний підхід;
- посилити відповідальність за порушення норм політичної рівності.

Для системи соціально-культурних відносин:

- забезпечити умови відбору та підготовки жінок до політичної діяльності та урядування;
- підвищувати рівень гендерної освіченості молоді;

- створювати передумови для подолання бар'єрів і перешкод, а також соціальних стереотипів щодо участі жінок у політиці й державному управлінні.

Для системи громадсько-політичної активності:

- підвищити рівень інформаційного супроводу питань гендерної політики;
- мобілізувати потенціал громадянського суспільства для підтримки політики рівних прав;
- підтримувати баланс «дім–робота» для жінок-політиків шляхом організації (надання) спеціальних послуг.

Розроблені рекомендації спрямовані на забезпечення правових, соціально-культурних та освітніх умов для повноцінної реалізації жінкою свого права на участь у політичному житті та урядуванні. Вони передбачають впровадження законодавчих змін, посилення моніторингу виконання діючих норм, розвиток освіти та культури гендерної рівності, а також підтримку громадсько-політичної активності жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Активізм, ставлення до корупції та пріоритетні реформи: погляд українських жінок та ВПО. URL: <https://engage.org.ua/aktyvizm-stavlennia-do-koruptsii-ta-priorytetni-reformy-pohliad-ukrainskykh-zhinok-ta-vpo/>.
2. Аналіз доступних ресурсів ЄС для підтримки реформ в Україні. Київ: Міжнародний фонд «Відродження», 2020. 36 с.
3. Аналіз реформи децентралізації в Україні з точки зору гендерної рівності та підходу, заснованого на правах людини. *Аналітичний звіт*. 2021. Грудень. 30 с.
4. Бакуменко В., Надолішній П. Теоретичні та організаційні засади державного управління: Навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2003. 256 с.
5. Балим І., Бакатова А. Гендерна рівність у Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №5. С. 390–393.
6. Балягузова О. Проблема гендерної рівності у практичній політиці: скандинавський досвід. *Емінак: Науковий щоквартальник*. 2007. №1(1). С. 73–79.
7. Батанов О. Децентралізація та місцеве самоврядування у гендерному вимірі: вітчизняний досвід та міжнародні стандарти. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2018. С. 48–54.
8. Більшість українців підтримують гендерні стереотипи, – опитування. *Zahid. Net*. 2021. 4 березня. URL: https://zaxid.net/bilshist_ukrayintsiv_pidtrimuyut_genderni_stereotipi__opituvannya_n1515328.
9. Бучин М., Данчук Г. Гендерна рівність у політичній сфері як одна із складових реалізації цілей сталого розвитку ООН. *Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 1 (57). С. 56–61.
10. Бучин М., Данчук Г. Квотування як інструмент забезпечення принципу гендерної рівності у виборчому процесі. *Регіональні студії*. 2022. № 29. С. 35–39.

11. Бучин М., Данчук Г. Основні механізми забезпечення принципу гендерної рівності у виборчому процесі. *Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право.* 2022. Вип. 2 (54). С. 12–16.

12. Бучинська А. Категорія «політична участь» у західному політологічному дискурсі: еволюція та сучасний стан. *Політичні дослідження.* 2022. №2(4). С. 26–41.

13. Від якої політичної сили проходить більше жінок до Ради нового скликання. *Слово і Діло.* 2019. 24 липня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/07/24/infografika/polityka/yakoyi-politychnoyi-syly-proxodyt-bilshe-zhinok-rady-novo-ho-sklykannya>.

14. Воронова Т. Участь жінок у політичних процесах сучасності (на прикладі країн ЄС): перспективи досягнення гендерного паритету в політичному житті. *Науковий журнал «Політикус».* 2021. Вип. 2. С. 26–31.

15. Впровадження гендерних квот – це тимчасовий захід для залучення жінок до політичного життя країни, – Вікторія Глущенко. *Багнет.* 2020. 21 жовтня. URL: <https://www.bagnet.org/news/politics/1294774/vprovadzhennya-gendernih-kvot-tse-timchasoviy-zahid-dlya-zaluchennya-zhinok-do-politichnogo-zhittya-krayini-viktoriya-glushchenko>.

16. Всеукраїнська громадська організація «Ліга жінок-виборців України 50/50» /ЛЖВУ/. URL: <https://clarity-project.info/edr/21657307>.

17. Гаджиєва Д. Факторний аналіз створення та діяльності інститутів політичного транзиту. *Актуальні проблеми політики.* 2014. Вип. 51. С. 306–313. С.

18. Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Київ : Академія, 1999. 240 с.

19. Гошовська В., Даниленко Л. Гендерна політика й політичне лідерство: стан і динаміка розвитку в сучасній Україні. *Наукові перспективи,* 2023. № 8(38). С. 97–112.

20. Гошовська В., Даниленко Л. Утвердження гендерної рівності. Тенденція до паритетності: міжнародний досвід і Україна. *Наукові перспективи*. № 7(37). 2023. С. 127–139.
21. Грабовська І., Наливайко Л., Обушний М. Гендер в освітньому процесі українських вишів як філософсько-світоглядна складова конфліктизаційної проблематики. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 26. С. 57–65.
22. Губенко Д. Голова Єврокомісії закликала до гендерної рівності. *Deutsche Welle*. 2021. 26 квітня. URL: <https://www.dw.com/uk/holova->
23. Гендерна дискримінація жінок, і чи могло все бути навпаки. Думки 4-х експертів. *Українська Правда*. 2021. 19 вересня. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/09/19/245949/>.
24. Гендерна політика в системі державного управління. Підручник / За заг. ред. М. Білинська, Л. Гонюкова та ін. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 132 с.
25. Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні. *Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН*. Вересень 2014 р. 120 с.
26. Гендерна рівність та вибори. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2020. Березень. URL: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/2020_3_visnik_cvk.pdf.
27. Гендерна термінологія. *Український центр культурних досліджень*. URL: <https://uccs.org.ua/>.
28. Гендерний аналіз регіонального розвитку України. Київ: ООН жінки, 2022. 142 с.
29. Гендерний моніторинг парламентських виборів 2014 року. Аналітичний звіт. Київ: Жіночий консорціум України, 2014. 56 с.
30. Гендерний підхід. URL: <https://profihealth.org.ua/uk/lessons/122>.

31. Гендерні стереотипи. *Рейтинг*. 2021. 4 березня. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotipy.html.

32. Гендерно орієнтоване врядування. Практичний посібник. Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій та ін. Київ: Видав.-поліграфічна комп. «Юстон», 2021. 116 с.

33. Декларація тисячелеття Організації Об'єдинених Націй от 08.09.2000. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.

34. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок від 20.12.1993. URL: https://web.archive.org/web/20190306044712/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506.

35. 5 дієвих способів залучити жінок у політику. UNDP. Україна. 2021. 19 лютого. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/5-%D0%B4%D1%96%D1%94%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B2-%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B8-%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BA-%D1%83-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA>.

36. Документ копенгагенського совещания конференции по человеческому измерению СБСЕ. 29 июня 1990 г. URL: https://www.zakon.cc/law/document/read/994_082.

37. Женщины-спикеры национальных парламентов» на веб-сайте Межпарламентского союза (данные приводятся по состоянию на 1 сентября 2015 г.). URL: <http://www.ipu.org/wmn-e/speakers.htm>.

38. Жінки – це 50% успіху України. *Інформаційний портал*. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua>.

39. Жінки – це 50% успіху України. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/user/50vidsotkiv/videos>.

40. Жінки в європейських парламентах – переважно без квот. *Deutsche Welle*. 2010. 10 квітня. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%B2-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%85-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%BD%D0%BE-%D0%B1%D0%B5%D0%B7-%D0%BA%D0%B2%D0%BE%D1%82/a-5450826>.
41. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін. Київ: МЦПД, 2015. 36 с.
42. Жінки мир та безпека. UN WOMEN Україна. URL: <https://ukraine.unwomen.org/uk/shcho-my-robymo/zhinky-myr-ta-bezpeka>.
43. Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
44. Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866–IV від 8 вересня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
45. Закон України Про запобігання та протидію домашньому насильству від 7 грудня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
46. Закон України Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні від 6 вересня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.
47. 20 законопроектів: у МФО «Рівні можливості» розповіли про результати роботи. *Жінки – це 50% успіху України*. 2022. 03 листопада. URL: <https://50vidotkiv.org.ua/20-zakonoprojektiv-u-mfo-rivni-mozhlyvosti-rozpovily-pro-rezultaty-roboty/>.

48. Зарубіжний досвід публічного адміністрування: Методичні рекомендації. Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2010. 28 с. URL: <https://ktru.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/N.-M.-Meltyuhova-V.-V.-Korzhenko-YU.-V.-Didok-Zarubizhnij-dosvid-publichnogo-administrivannya.pdf>.

49. «Зе!Жінки» – жіноче крило партії «Слуга народу». URL: <https://sluga-narodu.com/ze-zhinky/>.

50. Індекс гендерної нерівності в Україні та Європі. *Слово і діло*. 2023. 8 березня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/08/infografika/suspilstvo/indeks-hendernoyi-nerivnosti-ukrayini-ta-yevropi>.

51. Індекс гендерної рівності в країнах ЄС: що показав 2021 рік. *Жінки – це 50% успіху України*. 2021. 25 листопада. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/indeks-gendernoyi-rivnosti-v-krayinah-yes-shho-pokazav-2021-rik/>.

52. Казакова Н., Булгакова О. гендерна політика європейського союзу в Україні: нові тенденції та сталі виклики. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2021. Вип. 13. С. 8–17.

53. Керівні документи. ООН Україна. URL: <https://ukraine.unwomen.org/uk/pro-nas/kerivni-dokumenty>.

54. Климончук В. Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи. *Політичний менеджмент*. 2012. №4–5.

55. Когда главные политики – женщины. Послы Норвегии и Швеции рассказали о гендерных рекордах своих стран. URL: <https://nv.ua/world/countries/kohda-hlavnye-politiki-zhenshchiny-posly-norvehii-ishvetsii-rasskazali-o-hendernykh-rekordakh-svoikh-stran-2515626.html>.

56. Колодій А. Концепція публічного (нового) врядування в її застосуванні до демократичних і перехідних систем. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 10. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26864/kolodij.pdf>.

57. Колодій А. Поняття і концепції демократичного врядування як напряму політичних та управлінських досліджень. *Демократичне врядування в контексті глобальних викликів та кризових ситуацій: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю, 3 квітня 2009 року*. Львів, 2009. С. 10–25.

58. Колодій А. Процес деліберації як складова демократичного врядування. Демократичні стандарти врядування й публічного адміністрування. *Матеріали науково-практичної конференції, 4 квітня 2008 року*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. С. 106–110.

59. Комітет ВРУ з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва. *Слово і Діло*. 2023. 16 липня: URL: <https://www.slovoidilo.ua/rejtyngy/verhovna-rada/komitety/komitet-vru-z-pytan-zovnishnoyi-polityky-ta-mizhparlamentsko-ho-spivrobotnyctva/za-vidpovidalnistju>.

60. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 6 жовтня 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

61. Конвенція про політичні права жінки, прийнята 31 березня 1953 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU53K02U>.

62. Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156. Ратифікація від 22.10.1999. URL: https://web.archive.org/web/20190306044801/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010.

63. Кондратенко О. Політика. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Політика>.

64. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

65. Костенко А., Сахно К. Жіноче лідерство як ресурс розвитку громади. Посібник для тренерів. URL: <http://uhrf.org/download/44.pdf>.

66. Краснопольська Т. Взаємодія інститутів держави та громадянського суспільства в реалізації гендерної політики України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2013. 18 с.
67. Кулеба О. Політична участь: сутність, різновиди та особливості. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2010. Вип. 22. С. 65–69.
68. Латиш І., Березюк К. Шукайте жінку: партії, у списках яких буде замало кандидаток, не зареєструють на виборах. Чесно. 2020. 03 березня. URL: <https://www.chesno.org/post/3849/>.
69. Лебедюк В., Андрієнко Н. Політична участь жінок в Україні: чинники електорального успіху на місцевих виборах 2015 та 2020 років. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: Зб. статей і тез.* 2022. Вип. 6. С. 176–186.
70. Левченко Ю. Вплив виборчих систем на гендерне представництво в законодавчих органах: приклад України. *Політикус: науковий журнал.* 2020. № 4. С. 35–41.
71. Левченко Ю. Дуальний характер поглядів на ратифікацію Стамбульської конвенції в Україні та Польщі. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2020 № 31. С. 154–163.
72. Левченко Ю. Жіноча участь у політиці та врядуванні в умовах політичних трансформацій країн Центрально-Східної Європи: досвід Республіки Молдова. *Політикус: науковий журнал.* 2021. Вип. 1. С. 58–63.
73. Левченко Ю. Представництво жінок у політиці країн східного партнерства. *Молодий вчений* 2020. №8(84). С. 67–73.
74. Левченко Ю. Специфіка та проблематика політичної участі жінок-лідерок в Україні. *International scientific journal «Grail of Science».* 2021. № 2–3. С. 388–394.

75. Левченко Ю. Гендерні квоти та представленість жінок в органах місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* 2021. Вип. 67. С. 75–81.

76. Левченко Ю. Участь жінок у політиці та врядуванні країн Балканського регіону. *Мультидисциплінарний міжнародний журнал «Věda a perspektivy»*. № 9(16) 2022. С. 25–38.

77. Лубко І. Гендерно збалансований парламент: сучасні європейські практики. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави: збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції / Ред. кол.: С. Джолос (відп. ред.) та ін.* Черкаси, 2022. С. 171–180.

78. Малиновський В. Словник термінів і понять з державного управління. Вид. друге, переробл. і доп. Київ: Центр сприяння розвитку державної служби, 2005. 251 с.

79. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. Київ: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. 44 с.

80. Марценюк Т. Гендерна рівність і доля жінок в парламентах світу. URL: <http://khp.org/index.php?id=1437182774>.

81. Марценюк Т. Гендерні квоти: міжнародний досвід запровадження та українські реалії. *Гендер в деталях*. 2019. 11 лютого. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/mizhnarodniy-dosvid-zaprovadzhennya-gendernih-kvot-ta-ukrainski-realii-134924.html>.

82. Марценюк Т. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної ради України. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2018. Том 1. С. 43–53.

83. Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. *Гендер в деталях*. 2019. 19 лютого. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c52d5a54-0c8b-4929-8259-fad626e11d56/content>.

84. Марценюк Т. Залученість жінок у політику: країни ЄС і Україна. *Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України*. Київ: Вид-во «Заповіт», 2016. С. 235–244.

85. Марценюк Т. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. *Вокс Україна*. 2021. 13 травня. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3165f218-b04a-43bf-8e08-613deb1e3a94/content>.

86. Марценюк Т. Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід. *Соціальні виміри суспільства*. 2007. Вип. 10. С. 153–161.

87. Марценюк Т. Фемінізм «по-шведські». Чи роль жіночого руху в забезпеченні гендерної рівності у Швеції. *Гендерний журнал «Я»*. 2010. № 4: Фемінізм та жіночий рух. С. 22–25.

88. Марценюк Т. Шведська жіноча народна школа як приклад низового активізму в освіті та жіночому русі. *Журнал соціальної критики «Спільне»*. 2011. № 3. С. 118–121.

89. Міжнародний досвід реалізації гендерної політики. *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу*. 2018. 23 січня. URL: <https://web.archive.org/web/20210410182313/http://www.center.gov.ua/component/k2/item/763>.

90. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ратифікація від 19.10.1973. URL: https://web.archive.org/web/20190306044808/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

91. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

92. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Ратифікація від 19.10.1973. URL: https://web.archive.org/web/20190306044731/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

93. Міністерство юстиції України. *Офіційний портал*. URL: <http://www.minjust.gov.ua>.

94. Новий склад Кабміну. Команда Віктора Ющенка і Юрія Єханурова. *Українська Правда* 2005. 27 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/27/3013869/>

95. Обеспечение гендерного равенства в парламенте. Пособие для парламентов стран региона ОБСЕ. Варшава: БДИПЧ ОБСЕ, 2022. 117 с.

96. Обличчя кандидата у народні депутати 2014: освіта, вік, стать, партійність (оновлено). *Громадська організація ОПОРА*. 06 жовтня 2014. URL: <http://oporaua.org/news/6409-oblychchja-kandydata-u-narodni-deputaty-2014-osvita-vik-stat-partijnist-infografika>.

97. Оніщенко І. Гендерна політика Європейського Союзу: порядок денний для України. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: філософія, культурологія, соціологія. 2012. Вип. 4. С. 12–15.

98. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення тендерної рівності в Україні. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 140 с.

99. Оцінка врядування в Україні. За матеріалами оцінювання SIGMA 1. (Доповнення. Лютий 2007 рік). *Бюрократ*, 2007. №8/9 (43/44). URL: https://www.center.gov.ua/attachments/article/79/bur8_9.pdf.

100. Парламентські партії: хто і як розвиває жіноче лідерство? *Рада* 9. 2021. 9 вересня. URL: <https://www.chesno.org/post/4915>.

101. Патрікеєва Н. Парламентські партії: хто і як розвиває жіноче лідерство? *Чесно*. 2021. 29 вересня. URL: <https://www.chesno.org/post/4915/>.

102. Пекін + 25: Паралельний звіт. Україна 2014–2019 / За заг. ред. М. Кичоровської-Кебало, М. Скорик, О. Давліканової. Київ: ТОВ «Вістка», 2019. 80 с.

103. Пекінська декларація Прийнята на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text.

104. Перший всеукраїнський Форум Політичного українського лобі (ПУЛ) жінок «Жінка в сучасній українській політиці – стратегії участі та перспективи». *Жіночий консорціум України*. URL: https://wcu-network.org.ua/ua/about/gallery/Pershii_vseukrainskii_Forum_Poltichnogo_ukrainskog_o_lob_PUL_zhnok_%C2%ABZHnka_v_suchasni_uk.

105. Поддержка участия женщин в деятельности политических партий. Руководство. Варшава: БДИПЧ ОБСЕ, 2015. 265 с.

106. Політична участь: форми, типи суб'єкти. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2442.html>.

107. Посібник для державних службовців щодо інструментів впровадження гендерного підходу: Посібник. М. Бабак, С. Гаращенко, О. Зайцева та ін. Київ, 2021. 80 с.

108. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року від 11 квітня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-%D0%BF#Text>.

109. Правові засади легалізації об'єднань громадян. Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4754.

110. Президентський уряд Гройсмана: хто і звідки. NEWS Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/04/160414_groysman_new_government_ministers_vc.

111. Примаченко Я. Перший уряд Юлії Тимошенко. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0204Q/>.

112. Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів: наказ № 86 Міністерства соціальної

політики України від 7 лютого 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text>.

113. Продвижение участия женщин в политике в регионе ОБСЕ: сборник передовых практик. Варшава: БДИПЧ ОБСЕ, 2016. 123 с.

114. Проект «Жінки у політиці». URL: <http://vybory2012.wcu-network.org.ua>.

115. Проєвропейські реформи в Молдові погано застосовуються на практиці – експерти. Укрінформ. 2012. 12 вересня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1395950-proe_vropeyski_reformi_v_moldovi_pogano_zastosovuyutsya_na_praktitsi___eksperti_1755245.html.

116. Пустовойтенко Валерій Павлович. URL: <https://gorod.dp.ua/tema/golovy/?pageid=738>.

117. Резолюции 66-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. Декабрь 2011 года. URL: https://www.un.org/ru/ga/third/66/third_res.shtml.

118. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “жінки, мир, безпека” на період до 2020 року від 24 лютого 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text>.

119. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року від 10 жовтня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text>.

120. Ротар Н. Діалогові форми політичної участі: передумови та перспективи становлення в Україні. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1 (22). С. 75–92.

121. Ротар Н. Участь політична. *Політична енциклопедія* / Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с. С. 742.

122. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Київ: Український центр європейської політики, 2020. 214 с.
123. Скоблик В. Участь громадян у політиці: західні концепції 1960 – 90-х років: навч. посіб. Ужгород : Мистец. лінія, 1999. 124 с.
124. Слабчук Т. Визначення статусу жінки в українській політиці наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. *Інтелекція і влада. Серія: Історія*. 2010. Вип. 20. С. 180–186.
125. Слюсаревський М. Політична участь як особливий «зріз» політичної поведінки. *Політичний менеджмент*. 2009. №5. С. 8–18.
126. Современные избирательные системы – Аргентина, Германия, Швеция. URL: <https://studfile.net/preview/6702736/page:6/>.
127. Степаненко К. Жінки в політиці (світовий та український досвід). Дніпро: Ліра, 2019. 99 с.
128. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>.
129. Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. ІНЕТ. 2023. 23 січня. URL: <https://intent.press/publications/world/2023/struktura-oon-z-pitan-gendernoyi-rivnosti-ta-rozshirennya-prav-i-mozhливостей-jhinok/>.
130. Тишко І. Гендерні квоти не працюють? URL: <https://povaha.org.ua/henderni-kvoty-ne-pratsyuyut/>.
131. Траверсе Т. Політична психологія: навч. посібник. Київ: Парламентське вид-во, 2013. 240 с.
132. Три роки Brexit-страждань: Мей здалася і подала у відставку. *Deutsche Welle*. 2019. 24 травня. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%82%D1%80%D0%B8-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8/a-48859979>.
133. Тукаленко І. Вплив фемінізму на розвиток демократії: теоретичний аспект. *Evropský politický a právní diskurz*. 2019. Sv. 6. Vyd. 2. С. 78–85.

134. У новому виборчому кодексі закріпили 40-дсоткові гендерні квоти. *ZMINA*. 2019. 11 липня. URL: https://zmina.info/news/u_novomu_viborchomu_kodeksi_zakripili_40_jenderni_kvoti/.
135. У новому Європарламенті жінки отримали 40% місць. *Європейська Правда*. 2019. 3 липня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/07/3/7098036/>.
136. Уряд Олексія Гончарука має здобутки, але українцям цього замало – Володимир Зеленський. *Президент України. Офіційний сайт*. 2020. 4 березня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/uryad-oleksiya-goncharuka-maye-zdobutki-ale-ukrayincyam-cogo-60021>.
137. Уряд Шмигалья: хто пішов та хто лишається. *NEWS Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51734455>.
138. Участь жінок у політиці та прийняття рішень на місцевому рівні: досвід, виклики і потреби. URL: <file:///C:/Users/Oleg/Downloads/UNDP-UA-Deputatka-2.pdf>.
139. Участь жінок у політиці та процесі прийняття рішень в Україні. *Стратегії впливу*. Київ: Український жіночий фонд, 2011. 39 с.
140. Федькович Г., Поцюрко Р. Принципи однакового ставлення та заборона дискримінації за ознакою статі в галузі праці. *Персонал*. 2007. № 4. URL: www.personal.in.ua.
141. Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу місцевих виборів в Україні 2020. Київ, 2020. 80 с.
142. Функціональний аналіз обсягу та розподілу повноважень на загальнодержавному, регіональному та місцевому інституціональних рівнях для реалізації гендерної політики. Проект для громадського обговорення. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2019. 79 с.
143. Хто є хто в політиці. Чи є у політиці місце для жінок? Погляд депутатки та депутата. *Радіо Свобода*. 2020. 23 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30853314.html>.

144. Хто є хто в уряді Миколи Азарова. Частина друга. Радіо Свобода. 2010. 13 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1982361.html>.
145. Центр гендерної освіти. URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/policy_of_ssd-gender_center/about.
146. Школа гендерного мейнстрімінгу. URL: <https://hs.gov.ua/announcements/shkola-gendernogo-mejnstrimingu/>.
147. Шоріч М. Коли зовнішня політика стає жіночою. *Deutsche Welle*. 2022. 04 січня. URL: <https://www.dw.com/uk/koly-zovnishnia-polityka-staie-zhinochoiu/a-60325077>.
148. Щигельська Г., Потіха О., Габрусєва Н., Чоп Т. Гендерні квоти та жіноче представництво на вищих керівних посадах місцевого самоврядування в Україні. *ГРАНІ*. 2021. Том 24. №7–8. С. 59–76.
149. Що нижчий рівень, то більше депутаток. Скільки жінок потрапили до місцевої влади на виборах-2020. *Радіо Свобода*. 2020. 31 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zhinky-na-miscevyh-vyborah-2020/31027881.html>.
150. Як змінювався гендерний склад Верховної ради. 30 років незалежності. *Слово і Діло*. 23 серпня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/infografika/polityka/30-rokiv-nezalezhnosti-yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-verhovnoyi-rady>.
151. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років. *Слово і Діло*. 2020. 6 березня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv>.
152. Ярош О. Гендерна політика Скандинавських країн: суб'єкти гендерних перетворень. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2009. Вип. 17. С. 312–319.
153. Ярош О. Гендерна політика. *Політична енциклопедія* / Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
154. Ярош О. Гендерно-правові реформи у Норвегії. *Право та державне управління*. 2023. №1. С. 272–276.

155. Ярош О. Моніторинг виборів як чинник демократичного розвитку українського суспільства: гендерний аспект. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 3–4. С. 313–323.

156. Act on Equality between Women and Men (609/1986; amendments up to 915/2016 included). URL: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1986/en19860609_20160915.pdf.

157. Agustina I., Sukmana H. Breaking Barriers: Gender Mainstreaming for Good Governance and Sustainable Development. *Proceedings of the International Conference on Intellectuals' Global Responsibility (ICIGR 2022)*. URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/icigr-22/125987054>.

158. Arshad S. Good Governance Practices: Women Participation and Gender Mainstreaming. January 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/308965405_Good_Governance_Practices_Women_Participation_and_Gender_Mainstreaming.

159. Bagratia T., Badashvili M., Jijelava D. Developing intra-party democracy from a gender perspective. *Intraparty democracy and local governance*. Tbilisi: NIMD Georgia, 2012. 92 p.

160. 21st Century Leadership Academy, Sue Shear Institute for Women in Public Life. URL: <http://www.umsl.edu/sueshear/21st%20Century%20Leadership%20Academy/index.html>.

161. Change of Party Funding Rules Proposed, Civil Georgia, 23 July 2013. URL: <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=26299>.

162. Chirillo G. Gender Analysis of Ukraine's Electoral and Political Process Copyright. Arlington: International Foundation for Electoral Systems. 2019. 42 p.

163. Council of Women World Leaders. URL: <https://www.councilwomenworldleaders.org/>.

164. Cutajar J., Dr. Women and political participation in Malta. Commissioned by OSCE/ODIHR, 2014. URL: <http://www.osce.org/odihr/126803?download=true>.
165. Dar S., Shairgojri A. Role of Women in Good Governance. *Journal of Social Science*. 2022. No 3(4). P. 648–653.
166. Delivering on Gender Equality in elections, Center “Partnership for Development”. 2010. March 9. URL: <http://www.progen.md/index.php?pag=proiec>
167. Democratic Party Charter, Democratic Party 2002. URL: <http://www.democrats.org/pdfs/charter.pdf>.
168. Electoral Gender Quota Systems and their Implementation in Europe. European Parliament Directorate General for Internal Policies Note, 2013, URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/493011/IPOL-FEMM_NT\(2013\)493011_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/493011/IPOL-FEMM_NT(2013)493011_EN.pdf).
169. EMILY's List. URL: <https://emilyslist.org>.
170. European Database on Women in Decision Making. URL: <http://www.db-decision.de/CoRe/Sweden.htm>.
171. European Forum for Democracy and Solidarity. URL: <http://www.europenforum.net/gendernetwork>.
172. European Women’s Lobby. URL: <https://womenlobby.org/?lang=en>.
173. FAQ’s Candidate Forums-Debates, League of Women Voters. URL: <http://www.lwv.org/content/faqs-candidate-forums-debates>.
174. Giugni M., Grasso M. The Study of Political Participation Across Research Traditions. *The Oxford Handbook of Political Participation*. Oxford: Oxford University Press, 2022. P. 1–22.
175. Global Database of Quotas for Women. *International IDEA and Stockholm University, Quota Project*. URL: <http://www.quotaproject.org/uid/countryview.cfm?CountryCode=SI#party>.
176. Goshovska V., Balasynovuch N., Hryhorovych L., Goshovskyi V., Danylenko L. Information and legal support for the implementation of a gender

approach to public administration. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21(5) No.7. Pp. 150–158. P. 157.

177. Graham J. Principles for good governance in the 21st century. Policy Brief No 15. URL: https://www.academia.edu/2463793/Principles_for_good_governance_in_the_21st_century.

178. Group of NGOs names preferred Public Defender, Civil Georgia, 11 October 2012, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=25342>.

179. Guy Peters B., Pierre J. Governance, accountability and democratic legitimacy. *Governance and Democracy. Comparing national, European and international experiences* / Ed. B. Arthur, J. Papandopoulos. London: Routledge, 2006. P. 29–43.

180. Handbook on Observing and Promoting Women’s Electoral Participation. Published by the OSCE’s Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsaw: OSCE/ODIHR, 2023. 92 p.

181. Heywood A. Key concepts in Politics: Palgrave key concepts series. Houndmills, Basingstoke (England): Palgrave Macmillan, 2000. 280 p.

182. Holman M. Madame Mayor: Women’s Representation in Local Politics. *Political Party*. 2014. December 23. URL: <http://www.politicalparity.org/madame-mayor-womens-representation-in-local-politics>.

183. IFES презентувала дослідження «Законодавство ЄС про вибори і зобов’язання України» Центральна виборча комісія’ 2023. 26 вересня. URL: <https://www.cvk.gov.ua/novini/ifes-prezentovala-doslidzhennya-zakonodavstvo-yes-pro-vibori-i-zobov-yazannya-ukraini.html>.

184. Intersectionality 101: what is it and why is it important? *Womankind Worldwide*. 2019. November 24. URL: <https://www.womankind.org.uk/intersectionality-101-what-is-it-and-why-is-it-important/>.

185. Intersectionality. European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1263>.

186. Joost de Moor. Lifestyle politics and the concept of political participation. *Acta Politica*. 2017. Vol. 56. No. 2. P. 179–197.

187. Kaase M., Marsh A. Distribution of Political Action. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies* / Ed. by S. H. Barnes, M. Kaase. Beverly Hills, CA: Sage, 1979. PP. 167–201.

188. Kaufmann D. Governance Indicators: Where Are We, Where Should We Be Going? The World Bank. October, 2007. URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/governanceindicatorsurvey.pdf>.

189. Krook M. Joni Lovenduski and Judith Squires, Gender Quotas and Models of Political Citizenship. *British Journal of Political Science*. 2009. Vol. 39. No. 4. P. 781–803.

190. Lasswell H. *Politics: Who Gets What, When, How*. By Harold D. Lasswell. New York: Whittlesey House, 1936. 264 p.

191. Lazarsfeld P.F., Berelson B., Gaudet H. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press, 1948. 178 p.

192. Lokar S. The Shift in International Actors, Approach to the Situation of Women in Conflict and Post-conflict Regions 1999–2008: The Case of the Balkans. – In: Erhard Busek / Björn Kühne (eds.), *From Stabilisation to Integration. The Stability Pact for South Eastern Europe*. 2010. Vol. 1. P. 65–74.

193. Meier P. The Mutual Contagion Effect of Legal and Party Quotas. *A Belgian Perspective, Party Politics*. 2005. Vol. 10. No. 5. P. 583–600.

194. Monthly ranking of women in national parliaments. *Parline – global data on national parliament*. 2019. URL: <https://data.ipu.org/women-ranking?month=12&year=2019>.

195. National Federation of Democratic Women (NFDW). URL: <http://www.nfdw.com/>.

196. New Leadership. Education and Training, Center for American Women and Politics, Eagleton Institute of Politics, Rutgers University. URL: http://www.cawp.rutgers.edu/education_training/NEWLeadership/.

197. Norris P. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 308 p.

198. Norris P. *Global Governance & Cosmopolitan Citizens*. *Globalization and Governance* / Ed. by Joseph S. Nye Jr. and Elaine Kamarck. Washington: Brookings Institution Press, 2000. Pp. 155–177.

199. Paez-Bernal C., Kittilson M. Gender and Political Participation. *The Oxford Handbook of Political Participation*. Oxford: Oxford University Press, 2022. P. 563–577.

200. Pollitt C., Bouckaert G. *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. Oxford: University Press, 2011. 367 p.

201. Proportion of seats held by women in national parliaments (%) – Country Ranking. URL: <https://www.indexmundi.com/>.

202. Putnam R. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993. 446p.

203. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identit. *Council of Europe, Committee of Ministers on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity*. 2010. 31 March. URL: <https://www.coe.int/en/web/sogi/rec-2010-5>.

204. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identit. *Council of Europe, Committee of Ministers on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity*, 31 March 2010. URL: <https://www.coe.int/en/web/sogi/rec-2010-5>.

205. *Representation Matters: Women in the U.S. Congress*. New Brunswick, NJ: Center for American Women and Politics, Eagleton Institute of Politics, Rutgers, The

State University of New Jersey, 2017. 55 p. URL: <https://cawp.rutgers.edu/sites/default/files/resources/representationmatters.pdf>.

206. Republican National Committee Republican Party. URL: <http://www.gop.com/About/default.aspx?Section=32>.

207. Sanbonmatsu K., Carroll S. Women's Decisions to Run for Office: A Relationally Embedded Model. *The political psychology of women in U.S. politics*. Eds. A. Bos & M. Schneider. New York: Routledge, 2016. P. 148–164.

208. Sawyer M. Dealing with toxic parliaments. *Inside Story*. 2021. 1 March. URL: <https://insidestory.org.au/dealing-with-toxic-parliaments/>.

209. Scott F. Participative Democracy and the Transformation of the Citizen: some intersections of feminist, postmodernist, and critical thought. *The American Review of Public Administration*. 2000. Vol. 30. № 3. P. 252–270.

210. She should run. 2011. URL: http://support.wcfonline.org/site/Survey?ACTION_REQUIRED=URI.

211. Soledad Ruiz Seguín and Marta Plaza, Gender Equality Policies in Spain: The commitment of social democracy [Политика гендерного равенства в Испании: приверженность социальной демократии], *Queries*. 2010. № 2. URL: http://213.192.236.136/sites/default/files/marta_plaza_genero__feps_pdf.pdf.

212. Statutenbroschüeder CDU Deutschlands 2007. URL: <http://www.cdu.de/doc/pdfc/080121-CDU-statut.pdf>.

213. Stefanel A. Lost in a men's world: women in Romanian local politics. *IJCCSEC*. 2013. Vol. 2. Issue 2. URL: https://crosscultureenvironment.files.wordpress.com/2014/07/ijccsec-volume-2-issue-2-2013-adriana-stefanel-lost-in-a-men_s-world-women-in-romanian-local-politics.pdf.

214. Stoker G. Governance as Theory: Five Propositions. *International Social Science Journal*. 1998. No 155. P. 17–28.

215. Sue Shear Institute for Women in Public Life. URL: <http://www.umsl.edu/sueshear/>.

216. Sychova V. Bukina T., Kravchenko I., Slinko T., Chupruna L. Analysis of gender equality in professional activities. *Laplace em Revista (International)*. 2021. No 7(2). Pp. 318–330.

217. Taluka S., Verma S. Emerging Dimension of Board Gender Diversity in Corporate Governance-An Analysis. *International Journal of Emerging Multidisciplinary Research*. 2018. No 2(2). P. 1–5.

218. The Global Competitiveness Report 2003–2004. *World Economic Forum. Geneva, Switzerland*. 2005. URL: <https://www.almendron.com/blog/wp-content/images/2016/11/GLOBAL-COMPETITIVENESS-REPORT-2003-2004.pdf>.

219. The Global Competitiveness Report 2006–2007. *World Economic Forum. Geneva, Switzerland*. 2006. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2006-07.pdf.

220. The Labour Party Rule Book 2010. URL: <http://www.leftfutures.org/wp-content/uploads/2011/02/Labour-Party-Rule-Book-2010.pdf>.

221. The Role of Political Parties in Promoting Women in Politics. *e-Discussions*. URL: <https://www.iknowpolitics.org/en/discuss/e-discussions/role-political-parties-promoting-women-politics>.

222. The Role of Political Parties on Women’s Participation and Representation. *International IDEA Technical Paper* 1/2021. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/the-role-of-political-parties-on-womens-participation-and-representaion-en.pdf>.

223. United Kingdom General Election 2005. Research Paper 05/33. 2005. URL: <http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/rp2005/rp05-033.pdf>.

224. Virginia Democratic Party Plan, December 2010. URL: http://www.leedems.org/wp-content/files/DPVA_Party_Plan_revised_December_4_2010.pdf.

225. Women & Political Representation Handbook on Increasing Women’s Political Participation in Georgia. Tbilisi: Human Rights Education and Monitoring Center (EMC), 2014. 27 p.

226. Women can do it – an evaluation of the WCDI programme in the Western Balkans. Gender in Norway. URL: http://www.gender.no/renderSearchResults?search_string=%22women+can+do+it%22.

227. Women in National Parliament in 2017. The year in review. *Inter-Parliamentary Union*. 2017. URL: file:///C:/Users/Oleg/Downloads/EN%20-%20women%20in%20parliament_WEB_0.pdf.

228. Women in National Parliaments in 2012. *Inter-Parliamentary Union*. 2012. URL: <http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/classif311212.html>.

229. Women in National Parliaments in 2018. *Inter-Parliamentary Union*. 2018. URL: <http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/classif011218.html>.

230. Women in National Parliament in 2022. The year in review. *Inter-Parliamentary Union*. 2022. URL: file:///C:/Users/Oleg/Downloads/2022-women%20in%20parliament_EN-LR_1-1.pdf.

231. Women in Parliament: The Year in Perspective, annual publication of Inter-Parliamentary Union. URL: <http://www.ipu.org/english/perdcls.htm#wmn-year>.

232. Women in Politics Map 2019. URL: <https://www.iknowpolitics.org/en/learn/knowledge-resources/women-politics-map-2019>.

233. Women in Politics: 2012. *Inter-Parliamentary Union (IPU) and UN Women*. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/infographics/2016-07/women-in-politics-2012>.

234. Women in Politics: 2015. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/infographics/2016-07/women-in-politics-2015>.

235. Women in Politics: 2017. *Inter-Parliamentary Union For democracy. For everyone*. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/infographics/2017-03/women-in-politics-2017>.

236. Women in Politics: 2020. *Inter-Parliamentary Union (IPU) and UN Women*. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/03/women-in-politics-map-2020>.

237. Women in Politics: 2023. *Inter-Parliamentary Union (IPU) and UN Women*. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2023/03/women-in-politics-map-2023>.

238. Women MPs & parliamentary candidates since 1945, United Kingdom Political info, a source for voters, students, journalists and politicians. URL: <http://www.ukpolitical.info/FemaleMPs.htm>.

239. Women Speakers of national parliaments. URL: <https://data.ipu.org/women-speakers>.

240. Women's Parliamentary Network of Serbia. URL: <http://www.womeninparliaments.org/wpcontent/uploads/2014/07/Serbia-WPN-Washington.pdf>.

241. Women's Political Participation on the Local Level in Austria. *Report supported by OSCE/ODIHR*. 2014. January. URL: <http://www.osce.org/odihr/145551?download=true>.

242. Working Paper Women's Representation in Local Government: A Global Analysis. Ionica Berevoescu and Julie Ballington, UN Women. Governance and Participation Section UN Women. New York, December, 2021. 25 p. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-01/Womens-representation-in-local-government-en.pdf>.

243. Zake A. Women as leaders of local governments – situation before and after administrative territorial reform in Latvia. University of Latvia, 2011. URL: http://www.evf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/evf/konferences/Doctor_2011/Raksti_doctor/RigaZake_11.11.2011.ppt.